

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 3 1981 PRIS 15 KR

Den stora emigrationen

Leonard Hutchinson

Folkbildaren Sigfrid

Leander

Bokanmälningar

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansvarig utgivare
Kerstin Nordfors, kassör
Kent Begler

Christina Ericsson

Jan-Olof Erlandsson

Annelie Jordahl

Siwe Raadik

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Gunilla Karlsson

Tommy Gustavsson

Magnus Sæmundsson

Gatuadress: Hornsgatan 170, 2 tr.

Postadress: 117 28 Stockholm.

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar 18-20.00

Postgiro: 35 60 72-9

Bankgiro: 324-1262

Prenumeration: 55,-/4 nr

Stödprenumeration: 100,-/4 nr

Medlemskap: 250,-

Årsavgift 50,-

Förr och Nu ägs av föreningen

med samma namn.

Föreningens paroller är:

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

• OCH TRYCKFRIHET

• ANTIIMPERIALISM

Innehåll

Gun Kessle. Ledare.

Anders Johansson. Den stora emigrationen.

Andrzej Nils Uggle. Patriotism – ett genomgående motiv i den polska litteraturen.

Jan Myrdal. Leonard Hutchinson – en kanadensisk socialrealist.

Lars Lindström. Har tekniken blivit omänsklig?

Anders Björnsson. Folkbildaren Sigfrid Leander.

Åke Bergman. Poesi i sönderfallens tid.

Åke Bergman. En dansk stridskrift.

Bokanmälningar.

4

5

27

39

49

53

56

59

60

Omslag: Svart arbetare. Baksida: sol över Cayuga.

Trägravvyer av Leonard Hutchinson.

Ledare

FÖRR OCH NU är en kulturtidskrift. Vi menar att tidskriften är viktig just därför att den är en tidskrift som grundar sig på fyra väsentliga paroller: För en folkets kultur; För en folkets historia; Försvär för yttrande- och tryckfrihet; Antimperialism. Vi har en mening med tidskriften.

I och för sig är vårt läge inte dåligt. Vi kan konstatera att vi under de år vi arbetat steg för steg kunnat utvecklas och stabiliseras. Vi har något mer pengar i kassan än vid samma tid förra året. Men fortfarande skulle vi behöva ytterligare tvåhundra prenumeranter för att säkra och utveckla utgivningen. Vi hoppas att tidningens läsare värvat sina vänner till prenumeranter. Vi hoppas naturligtvis också att fler läsare blir medlemmar.

Den portoomläggning som postverket genomförde under sommaren har skapat stora svårigheter för oss. Den har gjort det näst intill omöjligt att leverera enkasta exemplar av tidskriften till läsare som frågar efter dem. Det kostar mer att posta dem än vad läsarna kan beräknas vara villiga att betala. Tidningen kostar 15 kr. Portot 5:50. Vi kan begära nåd hos lokala postmästare. Det nya statliga portosystemet innebär ju att små organisationer helt blir beroende av enskilda ämbetsmäns välvilja och fallenhet för att göra undantag. Detta är mycket osmakligt och djupt odemokratiskt. Det menar också posttjänstemännen. Vi kan nu klara vår recensionsavdelning – som kräver mycket utskickande av böcker – genom en sådan nåd.

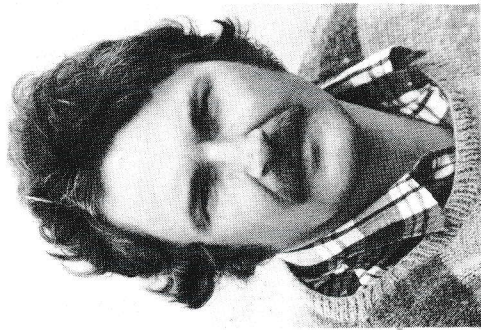
Vi har dock inte begärt och bör heller inte begära pengar från staten, utdelade av deras kulturämbetsmän enligt byråkratiskt gottfinnande i kulturrådet. Det är den statliga verksamheten som lett till att så många kulturtidskrifter gått under. Det statliga stödet innefattar

tar kravet på att verksamheten skall gå med förlust utan det statliga stödet. När sedan anslagen minskar och de allmänna kostnaderna ökar går tidskriften omkull. Men det statliga stödet har också inneburit att tidskrifterna anpassat sig. Stödet fungerar som ett kommandorop – med ekonomisk piska bakom orden – som driver tidskrifterna mittåt. Och den kultur som statens ämbetsmän i Kulturrådet driver fram är ingen folkets kultur. Problemet är inte unikt för Sverige. I detta nummer presenteras en kanadensisk grafiker. Mot slutet av sextio-talet och i början på sjuttio-talet tog de kanadensiska konstnärerna upp en stor strid för en konst i folkets tjänst. I sitt banbrytande arbete *The history of painting in Canada. Toward a people's art* beskrev kritiken och museimanen Barry Lord år 1974 resultatet:

”Men redan år 1971 hade Quebec-regeringens kulturministerium visat sådan förståelse för konstnärernas krav att Claude Charron, en medlem av nationalförsamlingen från *Parti Québécois*, varnade de 100 till 200 konstnärer som församlats till konferens i Vaudreuil att det finns en mycket verklig möjlighet att den regeringsfinansierade kulturen i Quebec blir en ny statskyrka och att konstnärerna blir dagens präster med uppgiften att göra förtrycket uthärdligt.” (s 242.)

Våra kanadensiska vänner står inför samma svårigheter som vi; hur på en gång överleva och undgå att bli ett statsdingerat prästerskap. Det är därför vi begär stöd av våra läsare för att stå emot de svårigheter som den statligt dirigerade bokhandelsdöden och den statligt dirigerade föreningsfiendliga och tidskriftsfiendliga portoreformen innebär.

Gun Kessle

Anders Johansson.

Den stora emigrationen

av Anders Johansson

■ Om den stora emigrationen från Sverige till USA skriver här Anders Johansson. Tyngdpunkten ligger på Öland och huvudpersonen i skildringen, liksom i den bok ”Mitt liv i Sverige och Amerika och i det stora kriget”, som författaren givit ut på LT:s förlag, är Einar Eklöf i Färjestaden. Han kan berätta levande minnen från emigrationen.

”Jag har faktiskt inte en aning om varför min farfar utvandrade från Sverige.” Det säger en ung man i Ballard, en ännu i dag tämligen skandinavienpräglad stadsdel i Seattle på amerikanska västkusten. Hans okunnighet om familjens svenska bakgrund är inte unik bland tredje generationens svenskaner.

Orsakerna till den stora folkomflyttningen från Sverige till Amerika ligger inte i öppna dagar, men äldre svensk-amerikaner minns mycket som bidrar till att förklara dem. Sverige och det svenska arvet var inget att yvas över. Därför var det inte heller fint att hålla fast vid det gamla språket. Helst borde man försöka arbeta bort sin svenska accent och samtidigt lära det nya landets seder och bruk så fort som möjligt. Först under de senaste decennierna har många amerikaner med svensk härstamning återupptäckt Sverige. De

har haft god hjälp av filmer och böcker, tex Vilhelm Mobergs till engelska översatta emigrantepos, av jettflyget och av det svenska emigrantinstitutet i Växjö.

Varför sökte sig ungefär en miljon människor från Sverige? Frågan kan omvänt ställas om det lika stora antalet invandrare, som i dag finns i Sverige varav många kom hit och fylde luckorna vid de löpande banden under 1960-talets högkonjunktur. Orsakerna var i stort sett desamma, dvs fattigdom, arbetslöshet och tröstlösa framtidsutsikter. Jordbruket kunde inte sysselsätta alla vare sig i Älgboskotten i Småland eller i fattiga byar i Turkiet och Jugoslavien.

När emigrationen i början av detta sekel fortsatte i nästan oförändrad takt, och man från myndighetshåll fruktade att landet skulle tömmas på ungt och dugligt folk, fick den sk emigrationsutredningen av riksdagen uppdraga

get att försöka hitta roten till det onda, och söka botemedel.

Situationen i en svensk jordbrukssocken sammanfattas av en präst på Öland, kyrkoherde Hoflund i Gårdslösa, på följande sätt i ett brev till emigrationsutredningen år 1908:

"Fråga vi efter orsakerna till den stora emigration, som under sist förlutna årtionde så hårt medtagit den yngre arbetskraften inom vår ort, så tror jag, att man under betänkande först måste söka dessa i ekonomiska omständigheter och sedan i släkt- och familjeförhållanden. Om än andra anledningar kunna uppgivas, såsom öbens reslöst och fruktan för värnplikten, torde dessa dock icke äga det inflytande på emigrationen som den ekonomiska sidan. Att icke reslusten är synnerligen stor torde bestyrkas därav, att ett ringa fåtal av pastoratets ynglingar valt sjömanslivet såsom yrke. Fruktan för värnplikten är väl för många en bidragande omständighet, men då de emigrerade kvinnorna äro fullt lika många som männen, synes denna fruktan ej utgöra den huvudsakliga drivkraften. Från ekonomisk sida sett är däremot själva ortsförhållandena sådana, att de driva till emigration. Orten nästan uteslutande inkomstkälla är jordbruket, med dess naturliga bihang kreaturskötseln. Den gifte arbetaren, som lyckats få sig en stuga utan jordbruk och är hänvisad till att såsom dagsverkarer söka sitt uppehälle, får härigenom sin arbetstid inskränkt till det halvår, då armar behövas för jordbrukets bedrivande, men det andra halvåret är hans arbetsförtjänst ringa eller ingen. Har han nu familj, så räcka icke sommarens besparingar för den långa vinterns behov."

"Sakens kärna" formulerar sekreteraren i Nationalföreningen mot emigrationen, Adrian Molin, så här: "Det finns ju folk som anser, att det sociala missnöjet i Sverige beror egentligen på de socialistiska agitatorernas framfärd. Det finns också folk som tror, att emigrationen är väsentligen ett verk av smarta emigrantagenter och samvetslösa värvare. I dessa åsikter spårar man i själva verket en av de djupaste orsakerna både till vårt sociala missnöje och

till emigrationen: den ledande svenska överklassens belåtenhet med sig själv, dess blindhet för bristerna i sin ledning. Ty både arbetarrörelsen och emigrationen är utslag av småfolkets revolt mot den härskande klassens styrelse och framför allt mot dess ledning av nationens produktiva arbete"

Landet var ekonomiskt och socialt så ojämnt att emigrationen, to m för många ur det högborgerliga Sverige, närmast var ett bevis för det rättmätiga i socialismens krav.

Amerika var ett levande begrepp i sekelskiftets Sverige. Synpunkterna på emigrationen var många. Likt en kärnkraftsdebatt i våra dagar engagerade den nationen och delade den för eller emot.

På Öland, där folkmängden mellan 1865 och 1906 hade minskat med 10 000 personer, från 38 000 till 28 000, och där emigrationen knapast visade tecken på avmattnig, hölls sk diskussionsmöten på öns folkhögskola i frågor, som ansågs dana "en upplyst och vaken jordbrukareklass". Förutom skolans rektor och dess elever, nästan utan undantag blivande bönder, måhända kommunalmän, deltog i debatterna läraren Helge Nelson, senare geografiprofessor i Lund och utgivare av det grundläggande arbetet om den öländska emigrationen. De två flitigast debatterade frågorna under en dryg tioårsperiod var: "Vilka dragare är bäst att använda i jordbruket?" och "Vad är orsaken till den stora emigrationen till Amerika?" Beträffande dragarna förespråkade de flesta oxen framför hästen – en försiktig omsvängning till hästens fördel kan märkas från mitten av 1910-talet.

Om emigrationen framfördes en hel provkarta av åsikter: "De reser ut för att arbetsförtjänsterna är så små här hemma", "Vill ut och se sig om", "Tror inte på jordbruket som inkomstkälla", "Vill slippa exercisen", "Flickorna är bättre ansedda där och behöver inte gå ute och arbeta", "För lite arbete under vintern", "För långtråkigt på Öland när alla andra har rest", "Amerika är bra för många fattiga. Den som reser kan tjäna så mycket att han både kan försörja sig själv och sända pengar till sina fattiga föräldrar, som många gånger annars kommit kommunen till last", "Det lig-

ger i blodet att resa till Amerika", "Gårdarna är för små och kan inte delas så att de kan försörja alla sysskonen", "Amerika utmålas alldeles för vackert i breven hem", "Bondsönerna har det många gånger sämre än drängarna eftersom de får gå hemma och arbeta för ingenting", "Många reser ut för sina vänners skull", "Släktingar och vänner betyder mer än alla agenter och värvare. Svenskan amerikanerna själva är de största bovarna, kan de skaffa ett visst antal emigranter så får de själva resa fritt", "Klasskillnaderna är mycket större här hemma", "Många är för lata för att vilja arbeta hemma".

Som botemedel mot emigrationen nämns bibliotek, järnväg och arbetsförmedlingsbyråer, bättre skötta jordbruk och mejerier, flera dansbanor och idrottsföreningar.

I dessa uppfattningar, med tidstypisk färg och tendens att betrakta emigranterna som jordbrukets rättmätiga arbetskraft, fanns antagligen orsakerna till den öländska folkvandringen.

I dag kan forskningen överblicka och urskilja mönster i emigrationsperioden 1850–1930, då ungefär en och en kvarts miljon svenskar sökte sig till Amerika.

Den tidiga bondeemigrationen – den som Vilhelm Moberg skildrat – skedde grupp- eller familjevis. Dessa emigranter sökte jord.

Med järnvägen, som sträcktes ut över prärien väster om Chicago, och homesteadakten 1862, lades grunden för en nyodling i stor skala av den amerikanska Mellanvästern. Varje medborgare i USA fick rätt att odla upp vad som motsvarade ett väl tilltaget familj jordbruk, 160 acres (ca 130 tunnland) – och de fick marken gratis! Det var en välkommen gåva till Europas fattiga, som aldrig ägt någon jord.

Men redan 1890, och definitivt vid sekelskiftet, var denna möjlighet uttömd. Då hade odlingsgränserna från öster och väster mötts. Amerika var uppodlat och hade inte behov av fler jordsökare.

I fortsättningen gick emigrantströmmarna till industrierna. Städer och tätorter blev de största mottagarna, men även sjöfarten, alaskafisket och skogsdrivningarna på den amerikanska västkusten gav arbetsmöjligheter, inte

minst för skandinaviska emigranter. Den nya inriktningen av emigrationen mot industrisamhället betydde större rörlighet, både över Atlanten och inom Amerika. Utvandringen förvandlades i stor utsträckning till en förlängd arbetsvandring, eller pending, för att låna ett uttryck från dagens arbetsmarknad. I vissa svenska socknar reste kanske hälften av utflyttarna tillbaka till hemorten.

När emigrationen nådde Öland på allvar, som en av de sista landsdelarna i Sverige, mötte den ett uppdämt behov. I det längsta hade ölänningarna hållit sig kvar på sin ö och kompletterat de magra utkomstmöjligheterna med arbetsvandringar; först till Stockholm, därefter till utrikes orter som Bornholm, Köpenhamn och Tyskland – arbetsresor som föll sig ganska naturliga i en provins med starka sjöfartstraditioner. Men den svåra jordbrukskrisen, som drabbade hela Europa hårt från 1879, gjorde situationen på ön outhärdlig. När därför utvandringen väl kommit igång blev den, som emigrationsforskaren Sten Almqvist har sagt, en snöboll som sattes i rullning. Till övervägande del var det en ungdomsemigration. Att "resa åt Amerika" kom att ingå i mönstret. Det var, "en institution i ölänningens liv, ett led i hans uppfostran och vägen till ekonomiskt oberoende" (Helge Nelson).

Den 7 april 1900 skriver Ölandsbladet i en notis: "För några år sedan konfirmerades i Gårdby och Sandby pastorat å Öland årets nattvardsungdom, bestående av 12 barn. Av dessa ungdomar, alla ogifta, reste elva för några dagar sedan till Amerika. Den tolfte hade gärna följt med, men saknade respenningar." Det fanns till slut nästan inga ungdomar kvar på Öland. Tråkigheten på landsbygden var ett faktum – kamraterna fanns ju på andra sidan Atlanten. "Så förunderligt sällan möter man någon fullvuxen ung man eller kvinna. Där förr funnos tio stycken tjuoåringar till hjälp vid plögen eller i skördetiden finns nu i många ölandsbyar icke en", skriver Helge Nelson.

Under åren 1881–1907 lämnade 12 000 människor Öland. Befolkningen minskade med en tredjedel.

Kanske är det ändå alltför frestande att betrakta emigranterna som en konturlös flock,

vilken uppgivet lät sig fraktas fram och tillbaka mellan Sverige och Amerika. De personliga orsakerna, som är nästan oåtkomliga för forskningen, vad ha de de för betydelse i sammanhanget? Den ölandsfödde folklivsskildraren Lage Nilsson anser att det knappast går att överbetona den roll sådana omständigheter som "att komma upp sig", kärlek och äktenskap spelade. Samma intryck är det lätt att få vid samtal med svensk-amerikaner i Amerika. Så här berättar skomakarsonen Mauritz Rylander i Seattle, emigrant från Gärdby socken på Öland år 1924: "Well, det är en sak jag ska säga helt ärligt. När jag reste hatade jag att göra det. Jag var bonde i hjärtat, men vi var fattiga och det var omöjligt för mig att få en gård. Min uträkning var att komma ut hit till Amerika och spara pengar till en liten hemmansdel och sedan åka tillbaka och slå mig ner därhemma. Men det blir ju sällan som man tänkt sig. Det var dåliga tider här också, och svårt att få arbete när man inte hade någon yrkesutbildning. Och när man är ung vill man ju ha lite roligt också. Så det blev inga pengar över. När jag hade varit här fyra-fem år började jag fundera över om det inte var lika bra att jag stannade kvar. Sedan träffade jag Anna, som kom från Skåne, och vi gifte oss. Barn och vänner gjorde banden till Amerika starkare, och svagare till Sverige."

Emigrationen var för Ölands del räddningen undan en katastrof. Den var, enligt Sten Almqvist, en helt nödvändig process: samhället skakade av sig ett tärande befolkningsöverskott och sökte sig in i en modernare hushållning med rationellare jordbruk och en för tiden bättre avpassad industri.

Emigranterna från Öland begav sig inte till jordbruket, möjligheten att förvärva en egen gård fanns knappast längre, och anställning inom jordbruket gav sämre förtjänst åt sysselsättning i industrin. De sökte sig till storstäder som New York och Boston på östkusten, särskilt gällde detta flickorna. De emigrerade ofta redan i femtonårsåldern och fick arbeta i textilindustrin eller blev tjänsteflickor i hushållsarbete. Pojkarna reste ut i arton – nittonårsåldern, till fisket, sjöfarten och skogsarbetet i Kalifornien, Washington och Oregon. Många

avsåg att återvända. Under tiden sände de hem pengar till de gamla i stugorna, hjälpte syskon och kusiner till biljetter, innan de efter ett antal år – i genomsnitt kanske sex-sju – återvände med en sparat slant. Så fortsatte emigrationen under några decennier, ofta med avbrott för tillfälliga hemresor.

Med den stora depressionen, som började med börskraschen på Wall Street 1929, upphörde emigrationen lika plötsligt som den började. I början av 1930-talet hade Sverige förvandlats från ett utvandrarsland till ett land med inflyttningsöverskott.

De obesuttnas barn på de öländska malmarerna – det var där emigrationen från Öland tog sin första och största tribut – hörde under hela sin uppväxt talas om Amerika. Ungefär som sin uppväxt talas om Amerika. Ungefär som en tipsvinst nämndes Amerika som den stora chansen. Det märkliga var inte att de reste dit, utan att de reste hem igen. Men de flesta jordproletärer hade ett bestämt mål i sikte för sin amerikaresa: den egna gården. Det var den dröm som drömdes mer än någon annan av de jordlösa emigranterna. För dem som kanske hade bönder på bara ett par generationers avstånd i släkten, fanns erfarenhet av den otröygghet, som följde med brist på jordinnehav. Endast ägd jord representerade ett verkligt värde. Bonden kunde skörda och försörja sig själv och planera för framtiden. När man tjänat ihop så mycket av den främmande valutatan, som låg betydligt över den svenska kursen, reste man därför tillbaka. På Öland förekom under femtio år dubbel valuta, dollar och krona – en och annan äldre lanthandlare kan ännu berätta om detta. Till Amerika kunde man resa. Där kunde man bo och arbeta en tid, kanske ibland större delen av livet. Men man naturaliserade sig inte, det var till hemön man ville återvända. I dag gäller något liknande om t ex de grekiska invandrarna i Sverige.

Hade man varit i Amerika, ja då hade man sett världen, tjänat pengar, och kommit sig upp. Pojken från malmen blev en nära nog fullvärdig medborgare, som genomgick en social och ekonomisk upplyftning. Hemma var ett äktenskap med en bonddotter uteslutet – det innebar en mesallians. Men i Amerika kunde de gifta sig. Där blev han Mr och hon Mrs,

ingen var former än den andra, och vid återkomsten förde han med sig sin amerikanska status. Yttre tecken på denna var den långa rocken, plommonstopet eller hatten, kanske till och med guldklocka och en eller annan guld tand.

*

Ett drag av överklighet vidlåter gamla hemvändande svensk-amerikaners berättelser. På en och samma gång beskriver de upplevelser i ett land beläget precis utanför förstuviksten, och samtidigt oändligt långt borta. Nära därför att det för de flesta av dem var i en bra tid; i ungdomen, och det var bra tid i Amerika – innan depressionen i slutet av 20-talet gjorde 16 miljoner människor arbetslösa. Så avlägset därför att de som återvände till Sverige vanligen gjorde det definitivt, men ändå därför att Amerika verkligen är geografiskt fjärran. Det är vår tid som har krympt avståndet och förvillat begreppen.

Det har ibland hänt att människor som utvandrat och blivit kvar i Amerika känt sig rotlösa och långtat tillbaka till det gamla landet: en sverigefeber starkare än själva amerikafebern. Mera sällan har det om hemvändarna sagts att de fortfarande drömmer om Amerika och den sorglösa ungdomstiden där, innan plikterna tog vid efter hemkomsten till Sverige. Men runt om i landet, i stugor och på pensionärshem, sitter åldringar och minns sin ungdomstid i Amerika. För många av dem var USA möjligheten att överleva. Det var dit drömmar och förhoppningar knöts vid sekelskiftet. Så pågick då, och så pågår än i dag, en folkvandring av arbetslösa som en evig berättelse om de fattiga och de rika, de fattiga länderna och de rika länderna, de fattiga människorna och de rika.

*

Tidiga kartor över Nordamerika, med kustlinjernas smidiga konturer mot havet, med fåtaliga namn på platser strödda längs kontinentens kuster och ett väldigt tomt inre, påminner om hur långt upp genom århundradena den ameri-

kanska förhistorien sträcker sig. De påminner om att Amerika är en plats dit människor kom, en plats vars enda förminne är den ursprungliga skogen. Ofta ser man på dessa kartor skepp som plöjer de blå oceanerna runt om. Fartygen gör att vattnen tycks mera bebodda, inbjudande och välkända än den stora tomma landsmassan i vilken de skarpast tecknade mönstren är vattenvägar.

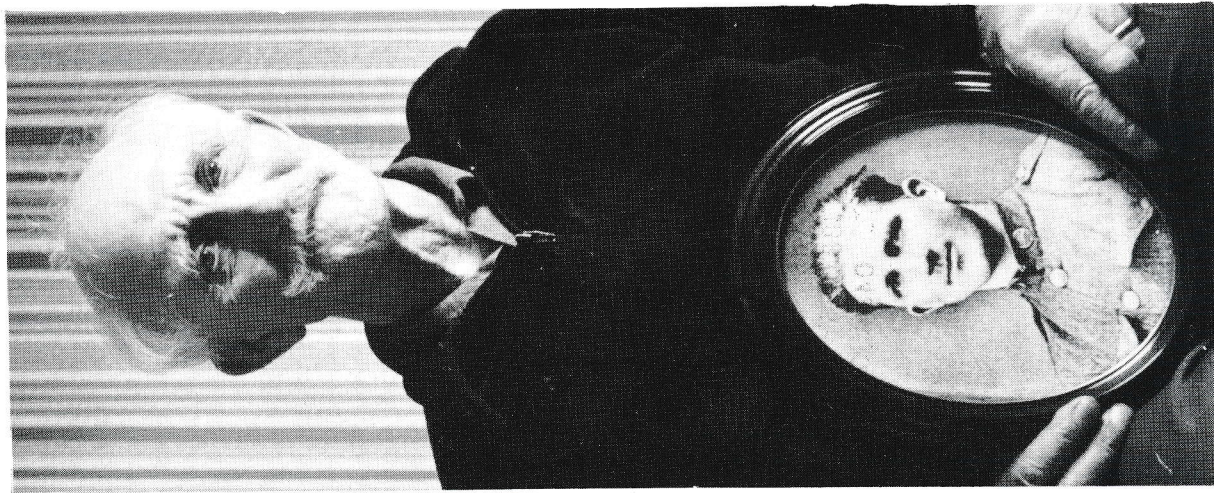
När Einar Eklöf 1912 utvandrade från Sandby på Öland till Seattle i staten Washington i Nordamerika var stadens första skyskrapa just färdigbyggd. Från den gamla småbrukarsocknen där människor varit bofasta i tusen år, kom han på andra sidan jordklotet till en nybyggd stad, som sjöd av liv och verksamhet. Den låg så långt bort man kunde komma på den amerikanska kontinenten. New York var endast en anhalt på vägen, en tredjedel av resan återstod.

Seattle, uppkallad efter en indianhövding, hade vuxit med rekordfart: från ett par tusen invånare år 1880 till en kvarts miljon 1910. Staden hade spirat kring ett sågverk och haft sina första glansdagar när ångaren Portland 1897 kom med sin last av alaskaguld och guldfeber. Seattle blev porten till Alaska. Det var staden dit man återvände med guldet, och om sätte det, liksom med laxfångster, rövarhistorier och spruckna drömmar.

Staten Washington upptäcktes på allvar för hundra år sedan. När två transkontinentala järnvägslinjer drogs dit under 1880-talet, över de svårforcerade bergskedjorna kunde emigranterna komma i större skaror. En strid flod av människor vällde in. Kapitalströmmade till och de rika naturresurserna började exploateras. Bostäder, vägar och städer byggdes.

Skogarna i östra Amerika var på upphällningen och skogsbaronerna kastade nu lystna blickar på västkustens virkestillgångar. Skogsbruk och järnvägsbyggande förde med sig arbetstillfällen. Timmerhuggarlager och sågverk växte som svampar ur jorden. Seattle blev en plats dit skogsarbetarna reste in över veckosluten från de ensligt belägna lägren för att spendera vad de förtjänat under veckorna.

Den verkliga guldruschen var inte den som filmer, böcker och myter berättar om. Den

Einar Eklöf med ett porträtt av sig själv som soldat i första världskriget. Fotograferad i hemmet i Färfjället 1979.

utspelades i den djupa skuggan av jordens största träd på Amerikas västra kust under hårt oglamoröst arbete. Timret var inte lika glittrande som Alaskas och Kaliforniens guld, men det fanns omåttliga rikedomar att hämta ur skogarna för dem som kunde skörda de fullmogna träden, förvandla stammarna till sågvirke och frakta detta till uppköpare. Dessa timmerträd – Douglas fir, Western hemlock, Sitka spruce, redwood m fl – utgjorde Förenta staternas största skogsreserv, en outtömlig virkesråvara tycktes det, särskilt som återväxten är snabb i det milda och regniga klimatet.

De första som lärde sig fälla de jättelika träden var indianerna längs kusterna där. De tog ett och annat träd för kanotbyggen, men deras avverkning var obetydlig. Det kunde ta upp till en månad för sex män att fälla ett enda av redwoodträden i Kalifornien med hjälp av eld och de skarpa musselskal, med vilka de förkolnade delarna krefsades bort.

Aven om fällningstekniken stadigt förbättrades förblev den långt in i våra dagar ett hantverk som litade till yxa, såg och muskler. I de talrika museerna längs USAs västkust, med minnen från "the glory days of logging", avbildas denna patetiska syn på hårt uppdrag-na fotografier: små seniga män som huggit in sina yxor i trädstammar så tjocka och himmelssträvande att man omöjligt kan tilltro dem kraft att ta sig igenom dem. Men igenom kom de så småningom. Det finns bilder, som visar våldigheten; hela skolklasser sitter uppradade på stubbarna, och bilder av stubbar använda som dansbanor.

Washington och delstaten Oregon, liksom norra delen av Kalifornien, var bergiga och avsidens bygder med ett nästan nordiskt utseende. Städerna var grovt tillryxade, det här var den del av Amerika som hade koloniserats sist. Svenskarna kunde känna sig tämligen hemmastadda bland fjordrar, fjäll och åkrar. De flesta anlände inte direkt från Sverige utan via amerikanska Mellanvästern. De kom till ett relativt tempererat klimat, som avgjort var ett föredra framför de stränga vintrarna och heta somrarna i präriestater som Minnesota och Wisconsin på andra sidan bergen.

När vågen av svenska emigranter till Washington nådde sin kulmen omkring år 1900 – det fanns då 24 000 svenskar i delstaten – var Seattle redan på god väg att bli en storstad, men utan de europeiska storstädernas traditioner. Där rådde fortfarande pionjärande: det fanns människor som mindes hur staden börjat. Ingen kunde räkna anor. Seattles historia är så kort att den i stort sett finns dokumenterad på fotografier. Det är barnbarn och barnbarnsbarn till emigranterna från Öland och det övriga Europa som är stadens historia och nu bebor Seattle.

Med emigrantångare till Amerika

Einar Eklöf från Sandby på Öland berättar om emigranttiden:

Varken mor eller far hade försökt förmå Emil att stanna hemma. Ingen försökte heller övertala mig att stanna. Amerika var den enda möjligheten vi hade om vi inte ville gå kvar som bonddrängar. Något annat jobb fanns inte att få på Öland. Att resa till Stockholm, eller till fastlandet överhuvudtaget, och söka arbete, det funderade vi inte på. Det var mera naturligt att åka över Atlanten.

Min bror bodde hos vår kusin Uno, eller Fred som han kallade sig däröver, första tiden i Seattle. Arbete fick han hos en verkstadsägare och snickare som hette Axel Eklöf och var från Ekelunda, vår grannby. De tillverkade inredningar till affärer, och dörrar och fönster till olika nybyggen i stan. Under kriget framställdes de delar till flygplan. Det var som om halva Öland flyttat till Amerika på den tiden. Alla som reste ut hade bekanta där, ofta både släktingar och gamla grannar. Min bror skrev hem och berättade hur det var i Seattle. Och när jag hade bestämt mig för att åka skrev jag och talade om vilken dag tåget skulle komma in. Både han och jag reste ut före värnplikten. Den skulle man sno sig undan förstås.

Först och främst gick jag till kyrkoherde Sandgren för att få ett utflytningsbevis. Det

Einar Eklöf (t h) tillsammans med den två år äldre brodern Emil, fotograferade 1897. Blevande amerikafarare.

var en sträng och argtintad gubbe. Pojkarna försökte göra rackartyg för honom när de kom åt. En gång hjälptes vi åt att lyfta upp hans åkvarnar ovanpå varandra. Det fick jag och min bror, helt rättvist, skulden för. Prästen kallade upp far och husbönderna, som vi jobbade hos, till prästgården och förmanade dem. Ingen av dem tyckte att det var så allvarligt och under tiden var vi och ställde tillrätta åkdonen. Så när gubbarna kom ut, och prästen skulle visa vad vi gjort, var allt i sin ordning. Det var förresten inte bara vi pojkar som jänkades med honom. En kväll hade Petrus Andersson, min brors arbetsgivare, gått förbi Sandby prästgård och sett prästen gå in på dasset. Då smög

han sig fram och la' på haken till dörren och ställde sig i portskjulet och lyssnade medan Sandgren bultade och skrek. När han stått där en stund gick han fram och knackade på och öppnade dörren.

"Jaså står kyrkherren här", sa han till prästen.

"Ja, det är någon lymmel som har lagt på haspen."

"Ja, men kan den inte ha ramlat ner av sig själv", sa Petrus Andersson. Det trodde ju Sandgren nätt och jämnt.

En gång när min bror och jag mötte Sandgren på gatan utanför kyrkan sa han till oss: "Förr hade Eklöf två snälla pojkar, nu har han ett par slynglar, den äldste är värre än den störste."

Jag är yngst, men jag var lite längre än min bror.

Amerika hörde man alltid talas om i min barndom. Det var nog ett av de allra vanligaste samtalsämnen på den tiden. De gamla hade sina historier från sjön och från Australien, och från Alaska och Amerika. På våren stod jag ofta och tittade ut över sjön och funderade på om jag skulle resa åt Amerika. Ja, jag kan säga att jag längtade dit fast jag bara hört berättelser. Det blev som en feber. Amerikafärderna. Många hade fått det bra därute, men inte alla, det förstod man.

En som det gått illa för var Axel Pettersson från Södra Sandby. Han hade varit många år uppe i Noom i Alaska, hittat guld och sparat bra med pengar, fyra – femtusen dollars. Så skulle han åka hem. Men när han kom ner till Seattle, hamnade han i kortspel. Första kvällen vann han, men sedan började lyckan svika. På en vecka hade han spelat bort allt. Tack vare släktingar som hjälpte honom med biljetten kunde han i alla fall komma tillbaka till Sverige. Han var hemma i min ungdom, men han var utskämd förstås, föräldrarna ville knappt veta av honom. Han grämde sig så att han blev konstig. Långa tider var han på sinnessjukhuset i Västervik. De flesta här skratade åt honom och spelte hyss bakom hans rygg. När han var med på tröskan fick han alltid sämsta platsen, där det rök som värst av boss och halm. Han berättade en gång för mig

att han kokat nyponsoppa, men han tyckte inte att den blev bra. Och ändå hade han lagt i en grann fläskbit, sa han. Han var lite frånvarande. När hans föräldrar dött bodde han kvar i deras stuga på malmen. Han hade en ko, det hörde en jordbit till det där stället. När han gick på dagsverken om höstarna tog han alltid kon med sig så att den fick stå i lag med gårdens kor och äta. Betblast om höstarna! När han gick hem om kvällarna följde kon efter honom som en hund. Det var hans sällskap. Om han inte hade spelat bort pengarna, hade han kunnat vara storbonde.

Så fanns det de som blivit lite högfärdiga och inte kom ihåg det svenska språket när de återvände från Amerika. Jag minns en flicka som hade varit ute något år och "glömt bort" språket. Så rådde hon trampa på räfsan, skaf-tet slog henne i pannan.

"Förbannade räfsdjäkel", skrek hon. Då mindes hon svenskan.

Och jag minns en ung dräng, som gick upp på alvaret och tog en kviga och gick till Färjestaden med den. Han skulle sälja den för att få ihop pengar till biljetten, det var hans uträkning. Men när han kom till Kalmar blev han haffad av polisen, fick sitta rätt länge i fängelse och drog på sig lungsot. Så han kom aldrig till Amerika.

Morfar och morbror Lind var bland de första i socknen som hade rest till Amerika, det var på 1880-talet. Efter dem for trettiotiofemtrettiosex stycken i min släkt dit.

Min lillasyster, som bara var något år, hade blivit sjuk. Hon hade vaccinerats mot smittkoppor och fått en följsjukdom. Det fanns ingen annan hjälp än barnmorskan, och det räckte inte, så hon dog. Då bestämde jag mig definitivt för att resa.

När jag kom till prästgården och knackade på och skulle ha mitt utflytningsbetyg, öppnade Sandgren bara så pass mycket, att han kunde sticka ut attesten till mig.

"Jaså du ska åt Amerika du?"

"Ja, det ska jag", svarade jag förstås.

"Ja, du behöver komma ut och lära dig veta hut", sa han.

"Det är nog fler än jag som skulle behöva det", svarade jag honom för jag tyckte inte att

"Det var som om halva Öland flyttat till Amerika på den tiden." Bröder och kusiner återförenades på andra sidan Atlanten: överst t h Einar Eklöf, bredvid honom Oscar Lind, nederst t h Emil Eklöf, bredvid honom Fred Lind med sonen Harald.

jag hade någon anledning att ta emot skitord. Far hade skrivit till agenten för Hvita Stjern-Linien och ordnat med emigrantkontoraktet. Resan kostade trehundraåttio kronor från Malmö till Seattle, med maten inräknad i priset. Drygt trehundrakronor hade jag sparat ihop på de fyra år jag arbetat i gårdar. Första sommaren hade jag bara femtio kronor i lön

och på det skulle jag "läsa fram" och köpa konfirmationskläder, så det blev inte mycket över. I fortsättningen sparade jag det mesta. Egentligen tog jag bara ut en femkrona vid sommarmarknaderna, och den fick lov att räcka länge. Mina föräldrar lånade mig hundrafemtio kronor. Tjugoen dollars var jag tvungen till att ha och visa fram i landstigs-

ningspengar när jag kom till Ellis Island i New York. En ny kostym var en annan nödvändig utgift. Min konfirmationskostym var urvuxen. Jag var inne i Kalmar och köpte en blå cheviotkostym hos bröderna Karlsson för tjugioåttakronor. I övrigt packade jag ner tre-fyra par strumpor, underkläder och ett par finskjortor med kragar på som mor hade sytt efter fars skortor med "amerikakragar". Det var en ny-modighet. I Sverige hade vi bara skjortor med löskragar. Alla kläderna hade jag i fars stora "valis". Den liknande en fyrkantig unikabox med två remmar som spändes om ett löst lock. Den fick ta en tur till över Atlanten. I den hade jag också en liter konjak till Axel Eklöf från hans bror Albin i Ekelunda. Och så hade jag med en kappsäck av tyg, en "Olle Olssonpåse" som den kallades. När de såg en sådan i Amerika visste de att det var en skandinav som kom. I den hade jag matsäcken: kroppkakorna, ett färlår, en stor påse skorpor och en ask med salt smör.

Våren var tidig och vacker och gräset redan uppe ett par tum på stationsplanen i Gärdby. Dit kom vi på morgonen den tolfte april 1912. Stationsbyggnaden var nymålad, den gula färgen hade knappt hunnit torka. Det var kyligt där inne. Jag gick runt och tittade lite på reklamen för de olika emigrantlinjerna på väggarna. Sedan klev jag upp på tåget. Maskinisten hade fyllt på kol. Avgångssignalerna blåstes, en lång och en kort, tuut, tut. Det betydde "broms loss". Maskinen hostade till innan tåget fick fäste på den våta rälsen. Så vaggade det iväg lite sakta. När vi kommit ut på raksträckan bortom den första kurvan började det få upp farten. De fick inte köra mer än fyrtio kilometer i timmen med de där loken, men det tyckte man var mycket när man var vid hästskjuts.

Far och mor var nere och vinkade av mig, men någon blomma att sätta i knapphålet fick jag inte, det fanns inga att få tag på i april. Lite besviken var jag över att min skolkamrat Constance Sjögren från Norra Sandby inte dök upp, men vi hade sagt adjö kvällen före. Något bestämt var det inte mellan oss, men vi hade lovat att skriva till varandra.

Vi var fyra från socknen som skulle till

Amerika den här dagen, August Jonsson från Gärdby, Ragnar Andersson från Norra Näsbj, Axel Andersson från Skarpa Alby, och jag. Ragnar och Axel var födda 1892, August Jonsson var äldre. Han hade varit hemma några år, och nu skulle han resa ut igen. Vi skulle ha sällskap och han hade lovat att hjälpa oss tillrätta om det behövdes. När vi hade kommit ombord på postångaren Öland i Färjestaden minns jag att vi gick runt på däck för att se om det var fler än vi från Öland som skulle till Amerika. Det var lätt att känna igen emigranterna för de var alltid uppsträckta både i fråga om klädsel och ansiktsuttryck. Man kände sig lite högtidlig, och en aning viktig också. Men det var inga fler än vi fyra. De andra som var med ombord på båten skulle bara till Kalmar för da'n. Det var fruar som hade ägg och smör med sig och skulle till torget, och bönder som ledde kreatur till marknadsplanen vid fästningsmuren när vi steg av i Kalmar. Både folk och få hölls på mellandäck. Det var en väggfast bänk vid vardera relingen. Vi satte oss på babordssidan.

Vi skulle övernatta på hotell Svea på Vallgatan, men innan vi traskade upp dit gick vi ner till brännvinsboden i hörnet av Vallgatan och Larmgatan och köpte två litrar var. Dem skulle vi ha med oss. De kostade en krona och tio öre stycket och tappades upp ur de stora tunnor med kranar som låg nere i källaren. Malört att krydda brännvinet med hade jag tagit med mig. Det plockade vi om somrarna på gårdsplanen. När vi kom upp på hotellet drog vi ur korkarna ur varsin flaska och tog en sup, innan vi stoppade i malörten. Det blev ju beskt och starkt som fanken det där, innan vi var i New York.

Tidigt på söndagsmorgonen tog vi tåget till Malmö. När vi var framme där samlade vi ihop vårt pick och pack och gick till Hvita Stjärn-Liniens kontor och betalade biljetterna, och visade upp att vi hade landstigningspengar. På kvällen bjöd agenten på middag på emigrant-hotellet vid Stortorget där Karl X Gustaf sitter på sin häst. Sedan hade vi några timmar på oss innan Köpenhamnsfärjan skulle gå, så August Jonsson tog oss med på en tur i spårvagn.

Ingen av oss andra hade sett en spårvagn förut.

På natten låg vi på ett hotell i Köpenhamn, och därefter for vi med tåg och färjor tvärs över Danmark och kom till Esbjerg. Vid tredje lade englandsbåten ut från Esbjerg. Det var dimmigt och blåste bra, så Nordsjön behagade vara ganska orolig. Kojerna låg på båda sidor om mittgången, tre i bredd och två på höjden. Vi hade varsin koj nederst. Den stackars jakeIn som låg över mig blev sjösjuk och spydde så obarmhärtigt. Jag försökte gå upp på däck för att få lite frisk luft, men dörren var låst. Passagerarna släpptes inte ut i det hårda väder.

Till Harvik hade vi att göra ett dygn, och där steg vi på tåget in till London. Där fick vi kravla oss upp på en dubbeldäckad buss, som drogs av två par hästar. Den kördes med så rasande fart genom stan, att jag inte kan beskriva hur den kunde ta svängarna utan att välta. Från London kom vi med tåg till Liverpool på kvällen. Hotellet där låg nära hamnen. Där fanns en massa småaffärer och det var ett förskräckligt väsen på försäljarna, som ville att vi skulle köpa olika saker de hade. De påstod att vi behövde dem när vi kom till Amerika. Vi skulle inte kunna få tag på dem där, sa de. Men jag hade inte mer pengar än jag behövde så jag spenderade ingenting.

Hotellet var trångt och smutsigt, rummen nästan som kreatursbås.

Vi skulle egentligen ha avrest med Titanic, som också tillhörde Hvita Stjärn-Linien. Det var världens största ångfartyg och att fara med det var väl lika märkvärdigt som att flyga med ett överljudsplan i dag, kan jag tro. Men August Jonsson hade en del affärer att styra med så vi hade inte kommit iväg i tid hemifrån. Vi fick ta Adriatic i stället och det var också ett stort och fint fartyg. Men alldeles detsamma var det ju inte, så när vi var ombord gav vi August några gliringar. Ragnar Andersson sa att om vi hade åkt med Titanic så hade vi varit i New York nu. Men August hade fått tag på en tidning som han satt och läste i; det var bara han som kunde engelska. "Jaha, ni pojkar", sa han, "var tror ni vi hade varit om vi hade åkt med Titanic?"

Vi förstod inte vad han menade.

"Jo, då hade vi druckit du-skål med abborrarna på havsbotten för Titanic kolliderade med ett isberg och gick till botten i förgår." Vi slutade att tråta på honom ganska snart.

Först gick vi över till Queenstown på Irland. Fartyget lade till ute på reddan och folk kom ut i småbåtar och klättrade ombord. Det var grant väder den där eftermiddagen. Solen sken, och någon sjögång att tala om var det inte. Men många irländare blev så svårt sjuka. De var uppe på däck, den ena efter den andra, och spydde morötter. De hade väl inte haft mycket annat att äta kan jag tro. Besättningen gick med kvast, svabade och svor. Irländarna åkte i tredje klass, i aktern. Skandinaverna, nordtyskarna och engelsmännen hade första och andra klass, och längst ner vid maskinen hade italienare och andra sydeuropeer sin plats. Likaså hade vi skilda matsalar. Skandinaver och irländare låg ofta i luven på varandra. En gång ordnade vi dragkamp, med tio man på var sida om tampen. Vi hade två stöddiga, grova svensk-finnar i vårt lag och irländarna åkte med, undan för undan. När vi hunnit ett stycke bort lå' den ena finnen repet om en pållare på däck. Irländarna drog och drog, men det gick ju inte att rubba oss. Till slut hängde tjugo-tjugofem av dem i repet och slet och ryckte.

"Se upp nu pojkar", sa svensk-finnen, "nu släpper vi repet så får vi se hur det går."

Irländarna for omkull på däckets förstås och sedan var slagsmålet i full gång. Vi hade en liten stockholmare ibland oss, som slog till lika kvickt med fötterna som med händerna. Han hoppade upp och klippte till irländarna med skocklackarna så att det bara small. Till slut kom en av styrmännen och tre besättningsmän och skiljde stridstopparna. Och sedan avhängdes akterdäck och mellandäck så att vi inte skulle ha mer med varandra att göra. Men riktigt alla irländare och skandinaver var inte osams. En smålandspojke, han kom från Växjötrakten, hade blivit bekant med en irländska. Hon var en riktig carrot top, som de sa i Amerika. Jag hade aldrig sett ett sådant brinnande rött hår. Befälet hade kommit på dem vid ankarspelet på fördäck, hörde jag talas

om. De var tvungna att gifta sig för att få gå i land. Det var ju inte tillåtet för pojkar att besöka flickorna. De begrep inte ett ord av varandras språk, men kanske blev det bra till slut ändå.

I hytten närmast vår hade vi fyra norrländskor och de var så sjösjuka, de där stackarna. Vi försökte muntra upp dem lite, men man fick passa på när stewarden inte var i närheten. Jag gick in till dem och frågade om de ville ha varsin sup av mitt malörtsbrännvin, men det ville de inte.

"Kast oss i sjön, för vi dör ändå", sa de.

Det gjorde de ju inte för när vi kom till Newfoundland och fick landkänning då blev de bra. Sjögången var för det mesta ganska måttlig, men många blev ändå sjösjuka. Det berodde nog en del på maten ombord. Den var inte bra, och de flesta var ovana vid den engelska matordningen. Det var te i all evighet, morgning tea, five o'clock tea, och marmelad. Och den rökta sillen, böcklingen, den stod på bordet morgon, middag och kväll. De tog inte ut den i köket en gång mellan målen. Riktig lagad mat var det dåligt med. Det bästa var frukten. Den fick vi själva plocka ur stora lådor vid långborden. Jag hade aldrig smakat en apelsin förut, men jag vet att handlarn i Gårdby kyrkby hade börjat ta hem apelsiner. Inte hade jag ätit någon banan heller, men den var inte god, inte när jag försökte äta den med skalet på. August Jonsson satt och tittade på en stund, sedan började han skratta, och visade mig hur jag skulle bära mig åt.

På kvällarna brukade det vara glatt liv på däck. Många hade dragspel med sig, mest enradiga magdeborgare, men också tvåradiga dragspel, riktiga moderniteter. Det fanns också många goda fiolspelare från Dalarna och Värmland, så det blev full orkester.

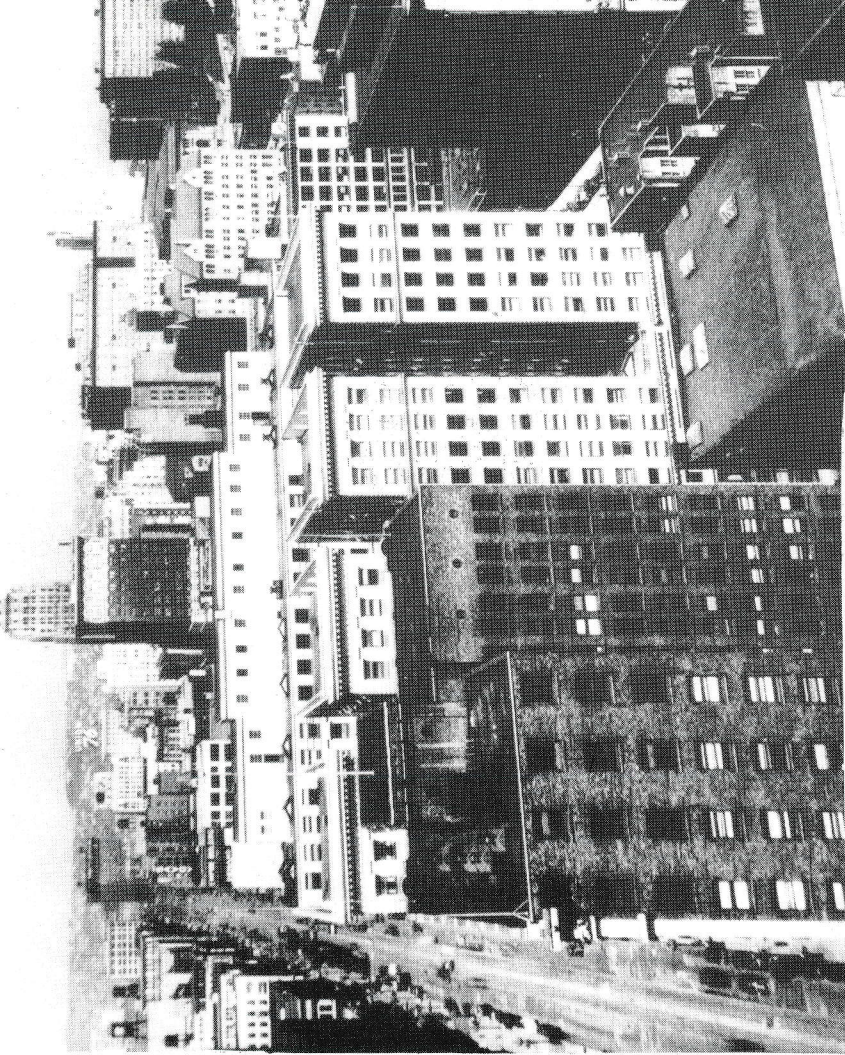
På grund av Titanic-katastrofen gick vi tvåhundra femtio-tre hundra sjömil längre söderut på Atlanten än vad vi annars skulle ha gjort, men isbergen kom ändå inom synhåll. Det hade varit tidigt vår överallt i norr så de hade släppt från inlandsisarna och gett sig ut på drift. Fartyget gjorde inte mer än halv fart. Det

tog tio dagar att gå över Atlanten till New York.

Att få komma in i Amerika var en procedur det också. Emigranternas papper skulle kontrolleras på invandrarstationen på Ellis Island. Myndigheterna ville t ex inte ta in minderåriga om det inte fanns garantier för att någon tog emot dem. Från båten gick vi ut över en brygga, där en läkare stod och undersökte ögonen på oss. Det kändes som om han vände ut och in på ögonen. Man tittade nästan i kryss när han var färdig. Han skulle också se efter om smittkoppsvaccinationen hade tagit, sprutan hade jag fått på båten. Längst ner i byggnaden, som täckte hela ön, låg tre stora salar med galler för fönstren så att ingen skulle komma på idén att smita förrän han hade blivit godkänd. August Jonsson behövde inte passera Ellis Island eftersom han var amerikansk medborgare. Under tiden vi gick igenom proceduren där inne tog han reda på tågtiderna. När han kom tillbaka till oss hade han fyra lådor som liknade skokartonger med sig. De kostade en dollar och innehöll smörgåsar, frukt och en halv äppelpaj, som vi skulle ha som färdkost första dygnet.

"Nu får du inte lov att åka med oss längre", sa August till mig. Jag hade betalt lite extra för att få resa med över Chicago för där hade jag en kusin som jag skulle hälsa på. Men bolaget skickade mig och många andra över Kanada, det var väl för att det hade aktier i den kanadensiska järnvägen, kan jag tro.

Mina kamraters tåg gick ett par timmar före mitt, så plötsligt var jag ensam på perrongen. Men jag letade reda på mitt tåg och somnade nästan genast när jag kom in i kupén. Nästa morgon när jag vaknade stod tåget stilla i Montreal i Kanada. Vi hade en halvtimme på oss att gå till järnvägsrestaurangen och få något att äta. Den enda engelska jag kunde var "yes", "no", "coffee and sandwich" och coffee and doughnut", det betydde "kaffe och smörgås" och "kaffe och kaka". Det hade far lärt mig. Jag var framme vid disken och begärde kaffe och smörgås och under tiden höll jag ögonen på tåget. Så fort tågvisslan blåste sprang jag, och skam till sågandes betalade jag inte enda cent för kaffe på hela resan genom

Seattle, uppkallad efter en fredligt sinnad indianhövding (dvs en som inte gjorde motstånd), belägen i staten Washington i Förenta Staternas nordvästra hörn, var 1880 en liten stad med ett par tusen bebyggare. När Einar och Emil från Öland kom dit i början av 1910-talet hade emigrantströmmen från Europa

och den amerikanska mellanvästern förvandlat Seattle till en storstad med en kvarts miljon invånare. Inflyttning i större omfattning blev möjlig när järnvägen drogs fram till staden 1893 och därmed förenade den med det övriga Amerika. Bilden från 1920-talet.

Kanada. De höjtade efter mig förstås, men vad de sa begrep jag ju inte och inte ville jag förstå heller. För övrigt hade jag bara skorporna och färffliolen att gnaga på ibland.

I Winnepeg stannade vi tre-fyra timmar, och medan jag satt där på en bänk och tittade, kom det fram en herre och frågade, på svenska, om jag var från Sverige. Det syntes förstås. Han undrade om jag var hungrig. Jag var utsulten för jag hade inte fått någon riktig mat

sedan vi lämnade Sverige för nästan en månad sedan. Den vi fick på atlantbåten räknade jag knappt. "Om du följer med mig ska vi gå ut och äta", sa han.

"Nej, jag går inte ut med någon", sa jag, för jag hade fått inpräntat att man skulle vara försiktig när någon främling tilltalade en.

"Det är inte farligt", sa han "för jag är från konsulatet." Han tog mig med till ett rum vid stationen. Där fick jag ställa ifrån mig mina

väskor och tvätta av mig, och sedan gick vi till en svensk restaurang, och han sa åt mig att beställa vad jag ville ha.

"Det har jag inte pengar till", sa jag.

"Det behöver du inte tänka på för det betalar svenska staten", sa han.

Jag beställde fläsk och potatis. Att det var gott, det är då säkert. Sedan följde han mig till tåget och pratade med konduktören och bad honom hjälpa mig lite. Efter ett dygn, ja klockan var väl framåt elva på kvällen, kom konduktören och sa åt mig att jag skulle stiga av. Jag höll upp min biljett och han tittade på den, en amerikabiljett på den tiden var nästan en meter lång. Han pekade på siffran sex på sin klocka. Då skulle tåget gå igen, det förstod jag. "Mission Junction" läste jag på stationshuset. Det var den enda byggnad som fanns där på platsen, men stationsmästaren visade upp mot en kulle där några ljus glimmade i mörkret. Där låg ett litet hotell. Jag betalade tre dollars; det var ju många dagsförtjänster, och fick ett litet rum med en säng, en kommod, en stol, ett bord, ett handfat och en tillbringare med vatten. När jag vaknade efter några timmars slummer var jag rädd att tåget redan hade gått. Mitt gamla fickur kunde jag inte lita på, ibland gick det och ibland inte. Nu visade det på halvfem och det kunde kanske stämma för morgonen började gry utanför fönstret. Nere vid stationen var det tyst som i graven, men halvsex kom stinsen. Han skrottade åt mig. Jag antar att han frågade mig om jag suttit där hela natten. Det var maj, ljust och vackert tidigt på morgonen.

Klockan två var vi framme i en liten stad som heter Sumas. Storgatan i den var gränsen mellan Amerika och Kanada. Då hade vi åkt flera dygn över Klippiga bergen och Kaskadbergen, ibland i tunnlar som slingrade sig genom bergen. Det var något enastående, tyckte jag, att se så höga berg. Jag hade knappt sett något högre än Björnhovdabacken vid Färjestaden på Öland innan jag lämnade Sverige, och längre än i Kalmar hade jag aldrig varit. Allting var så stort, och man var grön, ja mer än grön. Först och främst var det något märkligt att se alla de höga husen i New York. Och när vi kom bortom Montreal på den kana-

densiska prärien så var där åkrar som var större än hela Sandby socken, det fanns inga stängsel mellan gårdarna. När vi till slut hade kommit över Klippiga bergen började det bli dalgångar och slättland och bondgårdar. Träderna i Washington var ibland så höga att jag bara satt och gapade.

Klockan ett på natten var jag framme i Seattle, men ingen var nere och mötte, så jag lade mig på en bänk och höljde över mig resfilten, som jag hade med mig. Där sov jag bra. På morgonen gick jag in på restaurangen och beställde kaffe och smörgås, men nu kom jag inte undan utan fick vackert lov att betala mina 25 cent. Sedan gick jag ut och satte mig på bänken och funderade på vad jag skulle göra härnäst. Då var en kvinna där som bar en textad skylt. "Information" läste jag på svenska, det var ett ord jag kände igen. Hon kom fram till mig och frågade på svenska, om jag hade kommit in under natten och vart jag var på väg. "Då heter du Eklöf", sa hon, när jag sagt vart jag var på väg. "Din bror var nere för att möta dig, men tåget var försenat och sista spårvaggen gick klockan tolv så han kunde inte vänta. Det kunde han inte göra för då hade han kommit försent till sitt arbete."

Jag gav henne adressen till min kusin istället, och hon fick fatt i en pojke, som skulle hjälpa mig med bagaget och visa mig vägen till Fred. Jag hoppades att han skulle ta den stora tunga väskan, för den var jag trött på att släpa vid det här laget, men i hellskotta heller, han tog den lätta.

Vi gick från King Street Station upp till spårvagnshållplatsen vid Yesler Way. Det var nästan sommarvarmt och jag svettades så att det rann om mig.

Jag hade ju min tjocka vadmalskostym på mig och en tjock grön jägartröja och smörlderklängor. Och Vega-mössan på svaj. Vi steg på en "cable car". Det var en slags spårvagn, som grep med en klo om en ändlös kabel som löpte en halvmeter under gatan och drevs med hjälp av en elektrisk motor. Backarna i stan var för branta för hästar med tunga lass. Vid Leshi park vid sjön Lake Washington slutade spårvagnslinjen. Så det blev till att traska och gå igen. När vi kommit uppför en brant backe

stannade pojken och tittade på husnumren och jag satte ner min stora kappsäck.

"Nu går jag fanken inte längre" sa jag för mig själv, ganska högt.

"Nej, det behöver du inte göra", sa en dam som stod på verandan framför ett hus vid gatan, "för nu är du framme." Det var min kusins fru, Ellen, hette hon, kom från Piteå.

Det första hon frågade var vad jag ville ha att äta. Efter en stund kom Freds syster, Jenny Lind, och en annan flicka från Sandby socken som hette Emma Nilsson. När vi hade ätit gjorde vi sällskap ner till Axel Eklöfs snickarverkstad, där Emil arbetade. Han fick ledigt på eftermiddagen för att visa mig runt lite nere i affärsdistriktet.

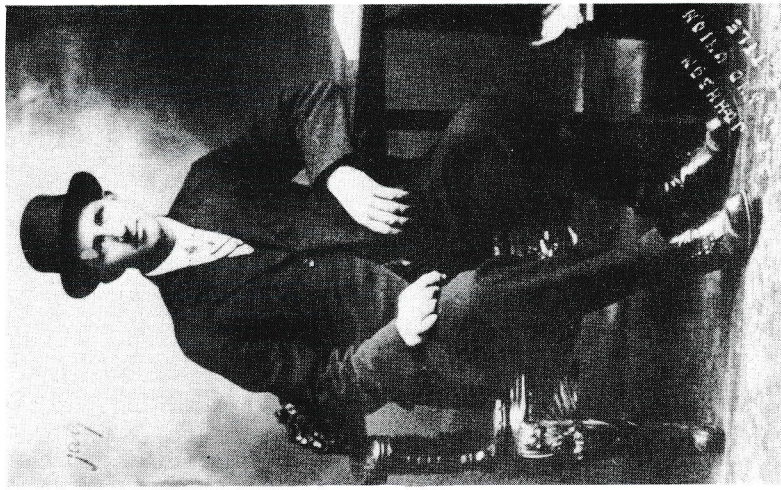
"Du är tvungen att köpa en hatt och ett par lätta skor", sa min bror. "Vegamössa och smorläderklängor kan du inte ha här."

Jag köpte ett par tunna promenadskor för två dollars och femtio cent, och en svart filt-hatt. Sedan gick vi till fotografen Johnson på 2:a Avenyn. Jag hade ingen kedja till min klocka, men Emil kunde visa fram sin och det var ju lite herremansaktigt det.

På måndagsmorgonen började jag jobba på en målverkstad i hörnet av Bellevue Avenue och Pike Street, där Fred arbetade. Mitt arbete bestod i att rengöra vagnar innan de målades. Det var mest hästvagnar; både finare åkvagnar, och fraktvagnar. Någon enda bil kunde också dyka upp på verkstaden, men bilar var fortfarande så sällsynta att folk tittade långt efter dem. Ankan efter den svenska timmerkungen Andersson hade fyra-fem bilar, men hon ville hellre åka i vagn efter sina hästar. Jag blev bekant med hennes kusk, Guldfelt hette han. Han berättade att han reste hem till Sverige vart och vartannat år och köpte nya vagnshästar. Det var en syn för gudar att se det där granna ekipaget.

Genombrottet för bilen kom sen under kriget och då blev det snart trångt på gatorna.

Herregud, så vagnarna kunde se ut när de kom in, smutsiga och fulla med hästgödsel. Jag låg under dem och skrubgade med bensin och stålborste. Hade jag haft ren overall på morgonen, så kunde den stå för sig själv vid middagstid. Lönen var tio cent i timmen. Det

Första amerikadagen: Einar Eklöf porträtterad i blå svensk cheviotkostym, köpt hos bröderna Karlsson i Kalmar för tjugoofta kronor. Hatten och skorna är amerikanska. Fotografen Johnson på 2:a Avenyn i Seattle tog många fotografier av svenskamerikaner.

blev en dollar på en tio timmars arbetsdag och 26 dollars på en månad. Någon hög lön var det inte i Amerika, men jämfört med svenska dagspennningar var den hög och jag levde gott på den. Emil och jag betalade tillsammans elva dollars för rummet vi hyrde. Maten, som vi lagade på en gasspis med två lågor, kostade oss lika mycket i månaden. Vi köpte ägg, dusinet för en cent, och bakade tre pannkakor varje morgon och åt dem med mycket sirap.

Smeten satte vi kvällen före. Bäst blev pannkakorna om vi lagade med baking soda på sur mjölk. På jobbet åt vi smörgåsar och stekta ägg och drack kaffe som vi hade med oss. Termosar fanns inte. I våra lunchboxar höll sig kaffet inte ljummet många timmar.

Efter tre månader gick den där firman i konkurs. Vi som arbetade där vände oss till rätten för att försöka få ut lönen för de sista veckorna, men chefen hade skrivit allt på sin fru, så det lyckades inte.

En kort tid arbetade min bror och jag på en farm, som ägdes av en bankir, på ön Vashon i sundet utanför Seattle. Det var närmast en broilerfabrik, men de hade också äggproduktion där. De köpte in gamla hästar i stan och slaktade. Köttet röktes och blev hönstoder. Hönsen fick också foderärgskål, och rågbrödd som de kunde hacka i sig genom ett finmaskigt nät i burgolvet. De kom inte åt rötterna så det växte upp spåda skott hela tiden. Det skulle vara en av mina sysslor att slakta hästarna som kom in. Den första skott jag, men när den andra skulle avlivas kom basen, en dansk, och sa åt mig att det var onödigt att skuta den.

"Hur ska jag ta död på den då?" undrade jag.
"Du ska slå den i pannan med en yxa", sa han.

"Det får du förbanne mig göra själv. Jag slår ingen häst i pannan."

Han fick slå den tre-fyra gånger med yxan innan den stöp. Det var ett fruktansvärt djurplågeri.

"Kom aldrig med en häst och be mig ta död på den", sa jag till honom. "Hade det inte varit bättre att kosta på den ett skott. Det hade jag kunnat betala om så varit."

"Vill du inte göra som jag säger så får du gå", sa han.

"Ja, skriv ut tiden för det här vill jag inte vara med om." Så nästa morgon pallrade jag mig iväg.

En söndag första tiden i Amerika var det förresten nära att jag hade rest därifrån igen. Jag satt ensam nere vid stranden och metade. Ute på redde låg en svensk fyrmastbark, Svihjod hette den. Rätt vad det var lade en liten båt ut och styrmannen och en högbåts-

man rodde i land. De kom fram till mig och styrmannen sa något på engelska. Jag kunde inte annat än skaka på huvudet. Då frågade han mig vad jag var för landsman, det hade jag blivit tillfrågad så många gånger, så det var en fräls jag förstod.

"Å jäkeln", sa han och talade svenska när jag svarade "a Swede". Han frågade vilket landskap jag kom ifrån.

"Jag är ölänning", svarade jag.

"Då passar du bra till sjöman", sa han. "Vill du bli det?"

Det hade jag aldrig precis funderat på, men verkstadsjobbet var inte roligt och jag hade alltid tyckt om segelfartyg så det var ett friskt förslag.

"Vi behöver en man nu genast", sa han. Jag frågade vart de skulle.

"Vi ska segla hem till Stockholm", sa han. Men det var för genant, tyckte jag, att resa tillbaka samma väg, just som jag hade kommit. Det skulle ha känts som att smita ut bakvägen och som om jag hade misslyckats. Jag svarade att jag får väl försöka vara kvar på land ett tag till. Men hade det varit fråga om att segla till något annat land än Sverige så hade jag mönsttrat på.

Språket var besvärligt. Det gick trögt att komma in i det. Det var förresten många svenskar, som hade varit ute i både tio och tjugio år utan att läsa sig så pass mycket, att de kunde göra sig förstådda på engelska. I Ballard, den skandinaviska stadsdelen i Seattle, bodde mest bara norrmän och svenskar. I skogarna och på sågverken var det också mycket skandinaver. De hade rykte om sig att vara goda arbetare och hade lätt att få arbete. Det gick faktiskt att hanka sig fram ganska bra med svenska. Något annat behövde man ju inte heller prata med de norska och svenska flickorna i stan.

På torsdagseftermiddagarna gick vi alltid ner till hörnet Second Avenue och Pike Street och träffade flickor. Hembiträderna hade fritt den eftermiddagen och då skulle de ner och handla åt sig själva. Vi följde dem till Bon Marché, det stora varuhuset. Min kamrat Nils Larsson från Jämtland och jag hade sällskap med varsin norsk flicka och tillsammans gick

Timmerhuggarläger i Granit Falls, ett av många i skelskiftets Washington. Einar Eklöf är andra man från höger i främre raden, snett bakom honom till höger sitter kusinen Oscar Lind.

vi ofta på en norsk kaffestue och åt smörrebröd. Sedan var det lagom att gå på sju-bion. Min flicka arbetade som hembiträde i en familj i stadsdelen Capitol Hill. En gång när jag följde henne hem råkade vi komma med den allra sista spårvagnen för kvällen. Det gick ingen tillbaka förrän nästa morgon, så jag fick vackert lov att traska fyra-fem engelska mil. Hemma var jag inte förrän vid fyratiden, men jag kom till arbetet i tid, även om det var lite sömnigt.

Hos Beach och Faerly, en annan målarverkstad i stan, kunde ingen ett ord svenska. Så jag bestämde mig för att börja gå på en kvällskurs, tre gånger i veckan. Vi var tjugio-tjugofem

elever där; svenskar, norrmän, finnar, italienare, negrer, ja alla sorter. Lärarinnan miss Rattbaum, en tyska, lärde oss alfabetet och att skriva enkla ord som "yes" och "no". Efter tre månader kunde jag stava mig igenom en tidningsartikel så att jag på ett ungefär förstod vad den handlade om. Men att tala var värre. Det var försmädligt när man rörde ihop meningarna och fick det första ordet sist, och tvärtom. Det var enklare att bara hålla tyst, tyckte jag. En dag hade jag målat en liten vagn på verkstaden. Den var gul, med röda ränder på hjulnaven. Min arbetskamrat Charlie Nutterstedt, som var född av svenska föräldrar i Amerika, skulle dekorera den, med en flicka

med en fruktkorg, på de vita segeldukssidorna. Då kom Seth Beach, en av våra båda chefer, en knarrig gubbe, och sa åt mig att jag skulle hämta en steg och gå upp och måla taket svart.

"Men spiller du så mycket som en droppe färg på vagnen, ska jag vrida nacken av dig", sa han.

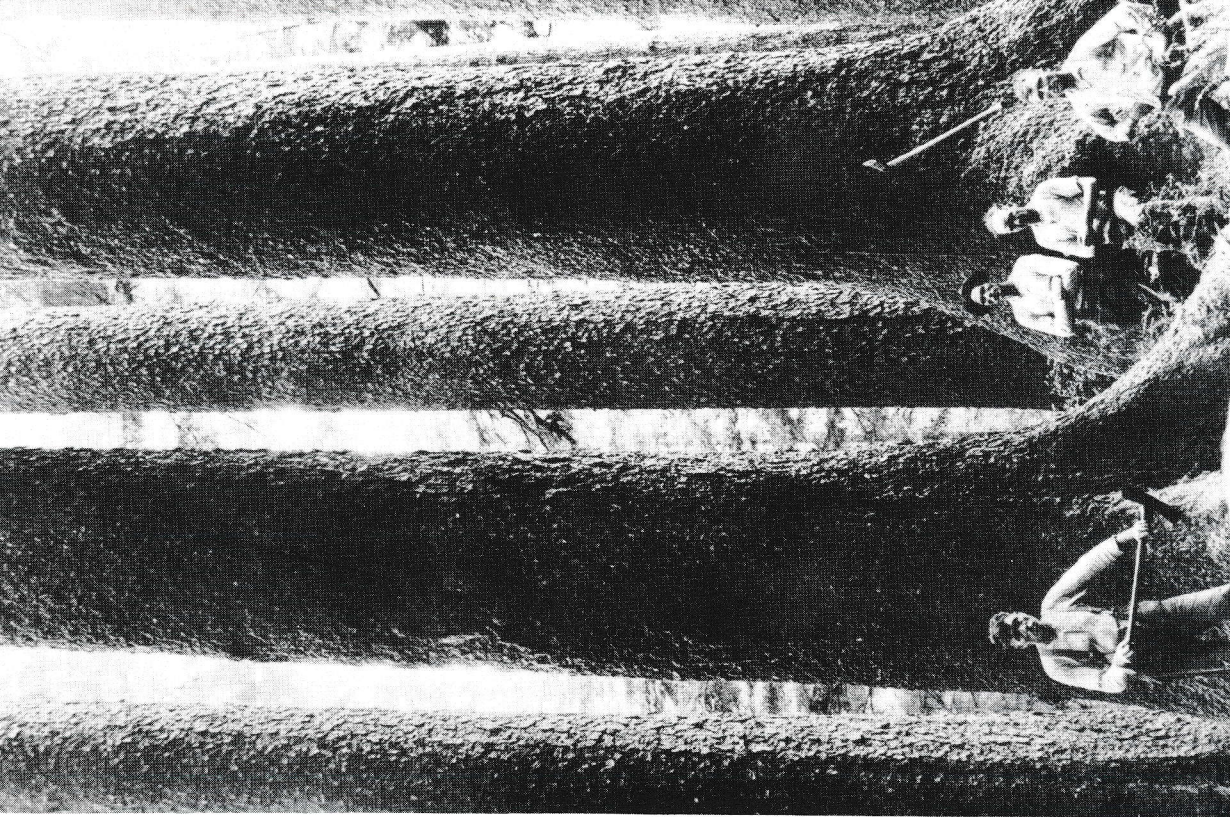
Jag tog min pyts och gick upp, började måla och svor för mig själv över gubbtyven. Men det oturades för mig så att en droppe, knappt större än ett knappålshuvud, råkade falla ner på vagnen. Fläcken var lätt att torka bort med en linnetrasa fuktad i terpentin, så det syntes ingenting. Men Beach hade suttit inne på sitt kontor och sett det. Och kom ut och skällde. Du milde, vad han gormade. Jag var inte större än en mus när han var färdig med mig. Men då hade jag ilsknat till, och plötsligt gick det ganska bra att tala engelska. Gubbens tod där och lyddes och lyddes.

"Vänta nu", sa han, "det där sa du fel." Och så rättade han mig.

"Jag har undrat hela sommaren hur jag skulle få dig att tala engelska", sa han. Han var en hedersman. Sedan pratade han mycket med mig, och jag sa fel eller uttalade ett ord galet så rättade han mig, det spelade ingen roll om det tog tio minuter eller en halvtimme.

Men vid jultiden blev Charlie och jag uppsagda. De hade inte mer jobb på verkstaden än att Beach och hans partner skulle hinna med det själva. Jag var inte ledsen för det, för jag trivdes aldrig riktigt med inomhusarbetet. Och sedan satte jag aldrig mer min fot i en verkstad. På nyåret följde jag med min kusin Oscar Lind och hans båda svågrar, två norrlänningar, John och Helmer Granlund, ut på skogsarbete. Sedan var jag i skogen och på sågverk hela tiden fram till kriget. Det var hårt arbete, men friskt och sunt. Vi loggade, avverkade timmer, på ön Camano Island i sundet norr om Seattle. Tre man fällde och sex kapade stammar. Ågaren till skogsmarkerna kallades Peg leg Anderson för att han hade träben. Han ägde inget eget sågverk. Han sålde stocken utan att bearbeta råvaran; en sak som det annars var vanligt att skogsägarna såg till. De vanligaste timmerträden var Western hem-

lock och Sitka spruce, som gav ett alldeles vitt virke och Douglas fir som gav rödgult. De liknade ganska mycket svenska granar. Red Cedar förekom också. Den användes mest till att tillverka takspån av. Någon avverkning hade aldrig förekommit på ön så träden var gamla bjässar. En enda Douglas fir kunde ibland ge fyra timmerstockar, som var tre meter tjocka och vägde hundra ton. När jag såg de där jättarna första gången kunde jag knappt begripa att det var möjligt att ta omkull dem, och ännu märkligare tyckte jag det var att det gick att frakta dem till sågen. Det var ganska enkla tekniska hjälpmedel som användes, men de fick utnyttjas till det yttersta. För övrigt gällde det att använda musklerna och att arbeta ut hålligt. Vi var två man som fällde trädet, en head faller som hade ansvaret, och jag som var second faller. Vi använde en smal järnskodd plattform av hårt hickoryträ, ett springboard, som vi högg fast i trädstammen till att stå på medan vi arbetade oss in mot kärnan. Springboardet gav också kraft åt slagen när det sviktade upp och ner. Det var nödvändigt att komma upp någon eller några meter från marken, eftersom trädet ibland svällde ut till det dubbla vid basen. Det blev manshöga stubbar kvar överallt i skogarna. Först gjorde vi en "undercut" med sågen och en långskaftad tvåbladig fällyxa på den sida av trädet, som låg i den bästa fallriktningen. Undercuten skulle skära ut en vinkel på ungefär fyrtiofem grader i trädet och alla dess ytor skulle vara så jämna och släta som möjligt. En del hade det väl med fällarens yrkesstolthet att göra, men mest var det för att få trädet att falla där det skulle falla. Riskerna var stora om trädet tog en oväntad riktning. Det fanns fällare i skogarna som var styva på att styra trädet exakt dit de ville. Jag minns en norrman, som slog ner en tjock käpp sextio meter från trädstammen. När trädet damp i backen träffade det käppen och drev ner den fullständigt i marken. Det var precision det, men inte många gjorde ju om det. På motsatta sidan om undercuten högs en "back cut" in, så pass djupt att trädet skulle kunna tippa över ända. Själva nedgången gjordes med en ända till fyra meter lång, om inte mer, och smalbladig fällarsåg, som drogs av två

"Man var liten. Det kändes nästan som att försöka ta ner himlen." Timberhuggare vid grova exemplar av Douglas fir i Washingtons skugga på 1910-talet.

man. Om halsen hade vi alltid en liten flaska fotogen som vi stänkte på sågbladet genom en springa i korken, annars var det omöjligt att komma någonstans, särskilt om trädet var mycket kådrikt. För det mesta var det också nödvändigt att driva in kilor av trä eller stål med en slägga för att vidga sågspringan. Kilarna användes också för att styra trädets fall. Att ta ner en tjock spruce eller hemlock var ibland en hel dags arbete för två man. Men det var ändå inte mycket jämfört med den tid det kunde ta att fälla ett redwoodträd i Kalifornien. Min far berättade att två man kunde ha att göra en vecka med att lägga en fem-sex meter tjock redwood till marken. Men att fälla gick ändå inte riktigt tröstlösas jobb hade "buckern", han som skulle säga upp stammarna i lagom längder, vanligen var det sexton, tjugo, fyra och trettio två feet sågverken begärde. Buckern arbetade alltid ensam. Han skulle säga sig igenom trädstammar som kunde vara tjockare än vad han själv var lång, och det med en ganska kort såg. Det tog ibland veckor innan han sågatt upp ett enda träd.

När min far arbetat i skogen användes oxar och hästar för att släpa fram stockarna till ett vattendrag eller till närmaste skogsjárnväg. För det mesta halade de dem på en "skidroad"; det var en slags timmerväg med stockar nedgrävda till hälften i marken, ungefär som syllarna i en järnväg. På bara marken var det nästan omöjligt för dragdjuren, hur många de än var, att dra fram det tunga timret. Det fanns många andra metoder också. På White River Company hos bröderna Hansson i Enumclaw flottades stockarna från skogen ner till hyvleriet i "flumes", vattenfyllda flottningsrännor. Sådana gick bra att anlägga när terrängen bar nerför. Ibland byggdes tillfälliga skogsjárnvägar. De var oftast slarvigt anlagda så ibland kunde járnvägsbanken helt enkelt spolas bort om det kom ett häftigt regn. Låg det ett kärr i vägen, la' man bara ut lite småstock och ris på det. Någon pålning var det inte tal om. Vattnet kunde gå högt upp över vagnar och maskin när loket drog fullastade vagnar med timmerstockar. I Enumclaw var det mer än en maskinist som nekade att köra över på en sådan járnväg; han tyckte det var för riskabelt.

Så snart en skogstrakt var loggad rev man upp rälsen och flyttade den.

De levande dragarna var nästan borta ur skogen, när jag började jobba där. Det var mest "donkeys", ångmaskiner, som användes för att dra ut timret när jag kom. Några skidroads behövdes inte längre. Det var bara att fästa en stålwire i stocken och låta ångmaskinen hala in den. Tekniken gick hårt åt de unga träden. När en stor timmerstock kom dansande genom skogen slog den ned alla småträd i sin väg. Många gånger såg det ut som Jerusalems förstöring ute i skogarna. Donkeyn var uppställd på två stockar och kunde lätt flyttas när det behövdes. Den största jag såg var en Columbia kumpan på tjugo hästkrafter.

Nackdelarna med att hala stockarna efter marken var många. Att ungs skogen slogs ned brydde man sig inte så mycket om, för skogarna var outtömliga, det trodde man på den tiden. Vårre var det att timret så lätt fastnade i stora stubbar och stenblock. För att övervinna sådana hinder i terrängen började man transportera stockarna i luftbana, "high lead" med stålwirar, som löpte genom block i höga kvistade träd, "spar trees". Ett par resliga träd valdes ut och sedan kunde alla träd som avverkades mellan dem kapas och forslas i luften till járnvägen, eller till ett vattendrag, med hjälp av linor som var förankrade i donkeyn.

Det var alltid minst två man som arbetade i lag när ett sådant spar tree skulle göras i ordning. "High climber" var den våghals som skulle gå upp i trädet och kapa toppen och fästa luftlinan. Han hade långa sporrar på kängorna, ett livrep av manila, yxa och såg när han klättrade upp. Sju-åtta meter från toppen sparkade han in sporrarna i trädets bark och spände fast sig i livlinan. Ibland kunde det vara femtio meter och mer ner till marken.

På hösten 1914 var jag medhjälpare åt en finne på Pålsons Lumber Company ute på Olympic Peinsula vid Stilla havet. Han hade stor erfarenhet av skyline logging, hade nog jobbat med det i tio-femton år, men en dag när han var uppe och skulle fälla toppen på ett träd råkade han hugga av livrepet. Han föll till marken som en sten förstås, och jag hade bara att gå till basen i campen och berätta hur det

hade gått till. Tre man följde mig tillbaka och plockade upp det som var kvar av finnen.

"Nu får du fortsätta hans jobb", sa basen till mig.

"Det vet i fan om jag går upp och gör något nu", sa jag. Det var nog femtio meter högt det där trädet och jag hade aldrig varit uppe och kapat en topp förut. Men det var bara att lyda och klättra upp om jag ville behålla jobbet. Det var dåliga tider då. Jag fick vara glad som överhuvudtaget hade ett arbete. När toppen föll svajade trädet våldsamt. Det kändes som att sitta i en båt när det stormar. Jag fick klamra mig fast allt vad jag kunde och följa med i svängningarna. När de till slut hade upphört satte jag fast ett litet block som jag hade med mig upp, och fäste en tunn lina i det. Då kunde min medhjälpare nere på marken undan för undan hissa upp grövre block och grövre linor så att spar treet blev ordentligt stagat. Det tyngsta blocket som hissades upp vägde ett halvt ton. Själva stålwiren, som höll den lilla vagn som stockarna skulle transporteras i, var fyra tum tjock.

Så många olyckor hände underligt nog inte ute i skogarna, inte så vitt jag vet. Den där dödsstörtningen var den värsta. Annars minns jag bara en norsk pojke som råkade slå in sin yxa i foten, och nästan klöv den, när han skul le kvista ett träd. Två man fick hålla honom, medan den tredje drog bort yxan och band om hans fot så gott det gick. Det var en halvmil att bära honom ner till campen i Enumclaw. Sedan kunde han åka med járnvägen till lasaretet. Foten läktes ihop bra, och ett par månader senare var han tillbaka i skogen.

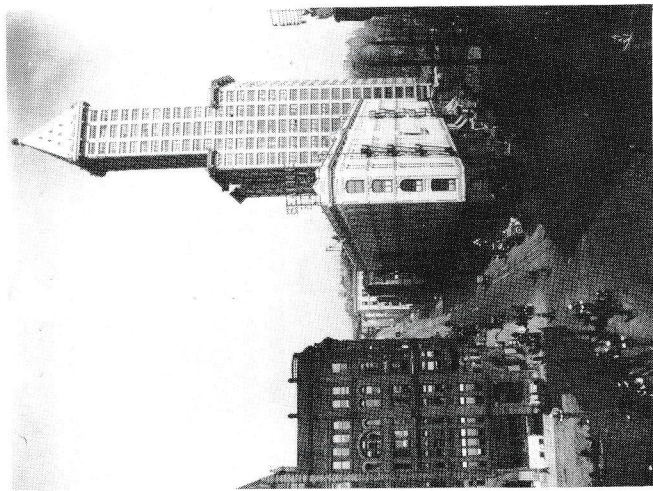
Det brukade vara stor omsättning i skogscamperna. Många svenskar åkte över några år, jobbade hårt och tjänade bra med pengar. Lönen låg kring tre dollar och femtio cent, och mer, om det var ackord, för en tio timmars arbetsdag. Många var gifta och hade sina familjer kvar i Sverige. Andra blev bekanta med flickor inne i stan och gifte sig, och då lämnade de i allmänhet skogen och flyttade till stan. Det hände också att pojkarna tröttnade på skogsarbetet och mönstrade på en timmerskonare till San Francisco, eller ett fartyg som gick upp till laxfisket i Alaska. Ja, det fanns till

och med en och annan som gav sig upp dit för att leta guld. 1916 började det bli sämre med arbete i skogen och på våren 1917 blev det riktigt dåligt. Jag arbetade hos Wood & Iversen, ett sågverk på en liten plats som heter Hobart, ganska högt upp mot Kaskadbergen. Vi var ett fyrtiotal anställda där och det var ett fint kamratskap. Det var mest "lumperling", brädstapling, och arbete på sorteringsbordet för min del, och ibland vikarierade jag för nattvakten.

En natt när jag gick rundan mellan mina tio stationer blev jag sprayad av en skunk, det var gott om skunk där i trakten. Det var inget annat att göra än att ta av kläderna och försöka skrubba mig ren i den lilla sjö som låg vid sågverket. Hade jag gått in i baracken till pojkarna så hade de ju slängt i mig i alla fall. När jag skulle till att hoppa i vattnet hörde jag någon skratia. Det var "bullocken", han som städade och eldade i barackerna, en norrman. Han förstod vad jag hade råkat ut för. Han hade varit fyrtio år i Amerika, men kunde knappt säga ett enda ord på förståelig engelska. Jag retade honom tillbaka och sa att skunkar det har ni väl gott om hemma i Norge. Det här var i all vänskaplighet, men det var ofta ett käbblande när svenskar och norrmän kom ihop. För det mesta var det väl bara gnabb, men jag hörde talas om att broderfolken hade slagits med varandra på gatorna i Ballard när unionen upplöstes, 1905.

De fick lov att skära ner arbetsstyrkan på sågen undan för undan. När jag och mina båda norska kompisar, bröderna Mons och Anfind Raad, blev uppsagda, reste vi in till Weyerheusers stora sågverk i Everett och där fick vi arbete i brädgården. Det var ackordsjobb. Vi skulle lasta entums- och tvåtumsvirke i täckta godsvagnar. Dagsför tjänsten var sällan mindre än fem dollars om dagen per person, men då slet vi så att svetten lackade om oss. När vi hade som mest brått tog vi tre långa plankor åt gången och smäkte in dem i vagnen.

I början av maj bröt en strejk ut vid sågverket och vi gick med i den. Det strejkades för åttatimmarsdag där, men något tal om att slopa ackordet och ersätta det med dagspenning blev det aldrig. Det ena sågverket efter

Pionjärtorget i Seattle omkring 1905. Torgets namn gavs av visionärer av nybyggjarland och täckta vagnar, som mödosamt vagnar genom Kaskadbergens pass.

talade en av arbetarna på Weyerhaeuser-sågen.

Vi går inte tillbaka till arbetet förrän vi fått åttatimmarsdag", menade han, och det var vi med om allihop. Sedan steg det upp en talare från I W W, Industrial workers of the world, de så kallade Wobblies, syndikalisterna. Han skrädde inte orden. Ville arbetsgivarna inte genast gå med på kraven så skulle vi spränga sågverket. De som inte ville vara med om det var kapitalistlakejer ansåg han, och "tiden var uppfunnen för slavar" och mer i den stilen. När han talat tio-femton minuter började pojkarna gå undan för undan. Till slut var det inte många kvar.

Sågverksägarna var livrädda för allt vad fackföreningar hette och bekämpade dem med näbb och klor. De påstod att Wobblies skulle ruinera landet och de försökte sätta dem i fängelse, ja de hade till och med öppnat eld mot dem med polisens hjälp i Everett ett par år före den här strejken. Syndikalisterna hade ett litet högkvarter i Everett med ett stort målat porträtt av Joe Hill på väggen. Han hade avrättats nere i Utah och var väl närmast som en slags martyr för Wobblies. Jag hörde ibland hans namn nämnas och la' det på minnet för att han var svensk.

Jag tror att det var den allra första strejken som förekom vid sågarna i Washington, den som jag var med om, men efter vad jag hörde spred den sig inte ner till Oregon och Kalifornien. I augusti fick vi igenom våra krav på åtta timmars arbetsdag. Självt hade jag ingen glädje av det för då hade jag tagit värvning och var på väg ut i kriget.

det andra anslöt sig, till slut låg arbetet nere vid sågarna överallt runt stan. En kväll var det ett stormöte anordnat i en park i Everett. Anfinnd Raad och jag gick dit för att lyssna. Först

Patriotism – ett genomgående motiv i den polska litteraturen

■ Den polska litteraturen kännetecknas av en djup patriotism. Andrzej Nils Uggla – som tidigare presenterat Czesław Miłosz' lyrik för Förr och Nu:s läsare (nr 1, 1981) – följer här denna röda tråd från tidig medeltid fram till våra dagar. I Wyspiańskis drama "Bröllopet" från 1900, finns i en halmruska en dold ros, som om våren, bara halmen tas bort, skall slå ut igen. "I polackernas kamp i dag för rättvisa och demokrati" skriver Andrzej Nils Uggla, "råder den totala nationella enighet som Wyspiański efterlyste för att rosen skall blomma."

MEDELTIDEN

Den hos det polska folket pånyttfödda medvetenheten om ett eget nationellt värde och en inneboende styrka utgör grunden för den förnyelseväg som sedan sensommaren 1980 svingar över Polen. Nationalsången *Jeszcze Polska nie zginieła* (Ännu är Polen ej förlorat) skriven 1797 av Józef Wybicki' sjungs i samband med varje strejkaktion. Även med en annan nationalsång *Rota*, skriven av den kända polska författarinnan Maria Konopnicka', stärker polackerna sitt självförtroende. Hymnen bär en stark religiös prägel genom att varje strof inramas med orden "Tak nam dopomóz Bóg" (Så hjälp oss o vår Gud).

Ett djupt uttryck för patriotism i den polska litteraturen uppträder redan under tidig medeltid. I sången *Bogurodzica* (Guds moder) från 1000-talet eller möjligen 1100-talet (den enda på polska bevarade avskriften är från

1300-talet) finner vi det första inslaget av en nationell känsla hos polackerna. De återkommande orden "Kryjeleżon" (Gud skänk oss Din nåd) var en vädjan om nåd för den polska nationen. *Bogurodzica* användes som nationalsång i strid, bl a under slaget mot korsridarna vid Grunwald år 1410 där de förenade polsk-litauiska arméerna, under befäl av kung Władysław Jagiełło, vann en överväldigande seger och där korsriddarnas makt bröts en gång för alla.

Även i de medeltida krönikorna finner vi en stark underström av patriotism. "Om vi anser att polska konungar och furstar ej förtjänar egna krönikor, jämställer vi helt visst det polska kungariket med okultiverade och barbariska folkslag." Denna text skrevs på latin i början av 1100-talet av en fransk munk, som under namnet Gall Anonim tjänstgjorde som krönikör vid den polska kungen, Bolesław

Kung Władysław Jagiello.

Krzywoustys, hov.⁶ Om sin herre skrev han bl a:

”Du Boleslaw, Du Boleslaw, Du berömde furste, herre Du kan Din jord försvara riktigt outtröttligt.”

Denna krönika är ett av de allra första litterära verk – ett episkt poem – som överhuvud skrivits i Polen. Det är här som motivet patriotism tar sin början för att därefter gå som en röd tråd genom hela den polska litteraturen.

Gall Anonims efterträdare – Wincenty Kadłubek (1160–1223), som har skrivit en krönika, vilken omfattar tiden fram till 1202, glorifierar inte enbart de polska kungarna och furstarna utan hela den polska nationen och dess historia. I hans sägenomspunna historia var det t ex polacker som krossade Alexander den store.

RENÄSSANSEN

1980 års nobelpristagare i litteratur Czesław Miłosz skildrar i sin bok från 1953 *Själur i fångenskap*⁶ hur de polska författarna efter andra världskriget tvingades döpa sig i ”Den nya tron” – kommunismen. Alla som tidigare tagit aktiv del i landets kulturliv måste vid slutet av 1940-talet välja mellan att underordna sina verk den nya av Sovjet dikterade doktrinen om socialistisk realism eller skriva för byråkraten och därmed falla i glömska.

Den socialistiska realismen förkunnade en ny religion, kommunism och fullständig underkastelse under dess ledare, Stalin. Den polska litteraturen, arkitekturen och musiken, för att inte tala om målar- och bildhuggerkonsten har lämnat en hel del levande dokument över Stalinkulten; det mest framträdande är kanske kulturpalatset i Warszawa, som dessutom fick Stalins namn. Konstnärerna skulle enligt den ryska ideologen Zjdanov vara ”människosjälens ingenjörer”, ett privat känsloliv fick inte återges i konsten.⁷ Alla konstnärliga alster och alla texter avsedda för tryckning, t ex teaterprogram och utställningskataloger granskades noggrant av censuren.

Stalins död 1953 och senare Gomulkas maktillträde i Polen i mitten av 1950-talet förde med sig att man kunde kasta av sig den socialistiska realismens tvångströja. Men en principiell omstrukturering av censurväsendet till fördel för författare och konstnärer genomfördes först i början av innevarande år. Ett detaljerat förslag till en ny lag för censuren debatteras just nu öppet.

Vad polska massmedia beträffar så har de i stort redan lyckats befria sig från den organiserade övervakningen. De öppna politiska diskussionerna i radio och TV och i pressen visar att en helt ny anda börjar tränga sig in i människors medvetande, den automatiska självkontroll man under 30 år byggt upp släpper och man börjar äntligen tala om det man egentligen känner och tänker; man är inte rädd längre. En andlig renässans tycks vara på väg.

Ett sådant psykologiskt fenomen är ej något nytt i människans historia. Under 1500- och 1600-talet gick en liknande befrielseväg över Europa, man började spontant göra uppror

Jan Kochanowski.

mot den livsaskådnung och de hårda moralnormer, som under medeltiden dikterats av den konservativa katolska kyrkan.

Den författare som i Polen gick i spetsen för det nya tänkesättet – tankens och handlingens frihet – och som ställde människan i centrum inte doktrinen, var Jan Kochanowski (1530–1584). Kochanowski var från början hovman hos kung Zygmunt August⁸ men befriade sig tidigt från detta mecenatskap, då han satte det självständiga tänkandet högst. I sitt berömda verk *Treny* (Klagovisor), som 1980 spelades i Sverige av Warszawas Nationalteater,⁹ visar den polske humanisten människans hela känns-

loreger. I rimmad poemform skildrar han utvecklingen av en faders sorg efter sin lilla dotters död – från självmordstankar till föröning. Kochanowski var också en av de första, som vågade ifrågasätta den mäktiga katolska kyrkans auktoritet, främst i sina små satiriska dikter ”fraszki”. I dessa ”fraszki” avstöjar han bl a den allmänt förekommande dubbelmoralen bland ”kyrkans funktionärer” – prästerskapet *O kaznodziei* (Om predikanten). De levde inte som de lärde, påbuden från predikstolen gällde endast folket, inte dem själva.

Kochanowski är liksom de flesta av Polens författare en stor patriot, därom vittnar främst

hans pjäs *Odprawa posłów greckich* (Avfärdandet av de grekiska sändebuden) – det första polska dramat. Både till form och innehåll har det antika dramat fått stå modell men andemeningen är en annan. Enligt Kochanowski ligger inte nationens öde i gudarnas händer utan i människans. Det polska samhället bäddar för nationell undergång genom sin ignorant inställning till allvaret i det politiska läget. Istället för patriotisk enighet inför det ständiga hotet utifrån råder det oordning i parlamentet ja t o m bråk under förhandlingarna.

UPPLYSNINGSTIDEN

En viktig gren inom det aktuella reformprogrammet gäller en ordentlig översyn av skolan och universitetsväsendet. Som utgångspunkt har man ställt principen att polsk ungdom skall erhålla en högt kvalificerad utbildning byggd på historiska fakta, moderna vetenskapliga landvinningar och på ett äkta kulturarv. Några konkreta exempel: helt nyligen lyckades man stoppa en under 1970-talet utarbetad skolreform som drastiskt skulle ha begränsat ungdomens valfrihet att studera vidare vid universitet. Den nuvarande 8-åriga grundskolan skulle förlängas med två år under vilka skolmyndigheterna själva skulle sortera eleverna i universitetsdugliga eller icke och därefter kommentera dem till ett 2-årigt gymnasium respektive yrkesutbildning. I det senare fallet skulle eleven för all framtid vara utestängd från högre studier.

Den under 1970-talet förkortade studietiden, 4 år, kommer efter protester från bl a studenterna att återgå till de ursprungliga 5. För att höja den vetenskapliga kvaliteten och nivån både i skolan och på universitetet skall all undervisningsmateriel – särskilt vid de humanistiska fakulteterna – grundligt granskas. De universitetslärare, framför allt docenter och professorer, som tillsatts under 1970-talet skall få sina meriter ompröva.

En särskild kommission undersöker samtidigt möjligheterna av en ökad satsning på kulturväsendet.

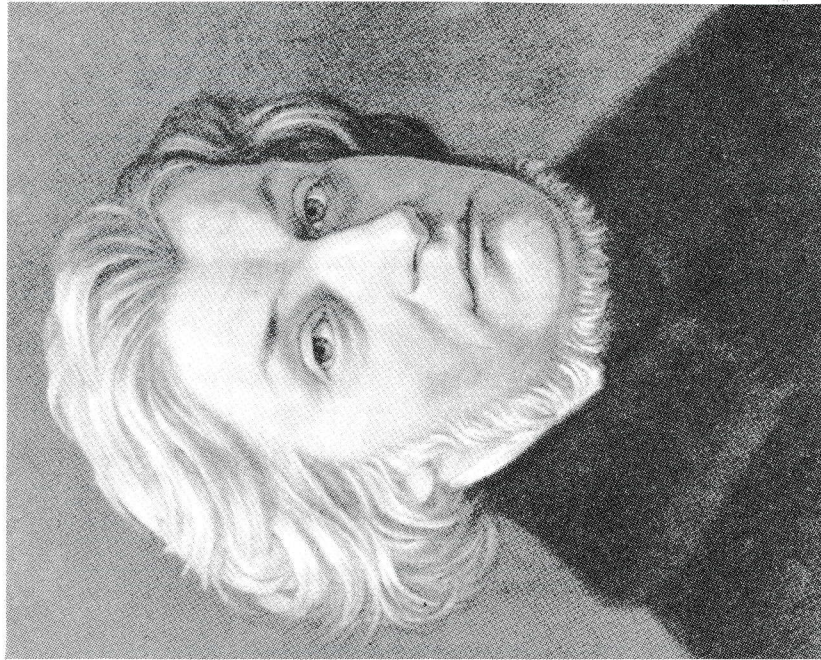
Den siste polske kungen Stanislaw August Poniatowski¹⁰ gjorde under 1700-talets senare hälft stora insatser på vetenskapens och kultu-

rens område med avsikt att under upplysningstiden stärka landet politiskt. Han försökte genomföra en hel rad reformer för att därigenom skapa en medveten och upplyst nation. Kungens önskan var främst att höja den intellektuella nivån inom den polska adeln, då den genom sin vetorätt och andra privilegier hade stort inflytande över den politiska utvecklingen i landet.

Under Poniatowskis tid bildades det första polska kulturministeriet, *Komisja Edukacji Narodowej* (Kommissionen för nationell bildning) 1773. Detta skulle genomföra en omfattande skolreform som helt skulle vända upp och ned på det hittillsvarande konservativa polska skolväsendet. Det väsentligaste var att man framtog jesuiterna deras monopol på utbildning i Polen och förstatligade deras skolor. Undervisningsspråket blev polska och för första gången fick flickor tillgång till undervisningen. Nya skolböcker utarbetades, bl a skrevs en polsk grammatik och verk författade under renässansen bl a av Jan Kochanowski trycktes för skolbruk.

Stanislaw August Poniatowskis främste reformator var Stanislaw Konarski.¹² Denne startade bl a en skola för adelsmän, Collegium Nobilium. Kungens kulturprogram innebar en helomvändning beträffande Polens kulturella och intellektuella liv. Hans insatser kan jämföras med dem Gustav III genomförde i Sverige under samma tid.

Poniatowski hjälpte många unga konstnärer och författare, vilka bl a fick närvara vid hans berömda torsdagsmiddagar. Kungen var alltid omgiven av upplysta män, ty han trodde att dessa indirekt kunde hjälpa landet även på det politiska planet. Under Poniatowskis tid uppfördes Nationella teatern i Warszawa 1765 (jfr Drottningholmsteatern 1772). Även dramer av polska författare uppfördes, bl a av teaterdirektören Wojciech Boguslawski.¹³ På kungens befallning författade han operan *Krakowiaczy Górale* (Krakowbor och goraller) i vilken de polska bönderna står i centrum och representerar en viktig nationell styrka. Operan förbjöds av den ryske censorn, Igelström, då den år 1794 upptogs som "signal till revolutionen" av allmänheten.

Adam Mickiewicz.

Slottet Łazienki i Warszawa med sin på en ö placerade uteteater är inte bara ett av många bevis på kungens storartade satsning på kulturen utan utgör främst en bekräftelse på den siste polske kungens speciella sätt att kämpa för sitt lands oberoende.

ROMANTIKEN

Bakom de låsta grindarna till Leninvarvet i Gdańsk lyssnade, på sensommaren 1980, de strejkande arbetarna till en högtidligt deklamerad "dikt"; alla var mycket upprörda, många grät:

"Den polska nationen har inte dött, dess kropp ligger i graven, bara själen har lämnat jorden, alltså det offentliga livet och förflyttat sig till själva avgrunden, det vill säga till det vardagliga livet i andra nationer

som lider av ofrihet för att kunna se deras lidande.

Men på den tredje dagen skall själen ånyo förenas med kroppen och nationen skall då återupptå och befria alla Europas länder ur trældomen. (s 42)

Vi ber Dig Fader vår om Fosterlandets oberoende, om Fosterlandets återförening och frihet. I Faderns, Sonens och Den Helige Andes namn." (s 98)¹⁴

Denna bön ingick i en teaterföreläsning som Teatr Wybrzeża i Gdansk gav för de strejkande varvsarbetarna. Den är skriven av Polens störste skald under romantiken, Adam Mickiewicz (1798–1855) och ingår i *Księgi Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego* (Böcker för den polska nationen och dess pilgrimer).

Den polska romantiken, som inleddes med

att Mickiewicz år 1822 lät publicera sina ungdomsdikter skrivna i folklig anda *Ballady i romanse* (Ballader och romanser) och som sträckte sig fram till januariupproret 1863, var den period i Polens historia då tanken på en nationell befrielse framträdde starkare än någonsin. Inom litteraturen kan man skönja hur det patriotiska motivet genomgår en utveckling; vändpunkten kommer efter novemberupproret 1830.¹⁵ Romantikerna var före upproret besjälade av idén att den polska adeln utan hjälp av folket skulle befria landet. De visade gärna fram en ledargestalt, en stark individ, i vars händer hela ansvaret för en nationell befrielse vilade. Mickiewicz' drama *Konrad Wallenrod*, publicerat i Petersburg 1828, kan stå som exempel för detta. Handlingen, som utspelas under medeltiden, är i korthet följande: en litauisk pojke tas till fånga av korsridarna, blir som vuxen deras hövding med avsikt att blodigt hämnas den oförrätt hans land lidit under det 100-åriga förtrycket och till sist befria det. Genom att leda sin armé i en fälla offerar han sin riddarära och dessutom sin kärlek till en kvinna för fosterlandets frihet.¹⁶

När det av den polska adeln ledda upproret slagits ned uppstod emellertid tanken på att en befrielse endast är möjlig om hela nationen ställer sig bakom; adeln är för svag för att själva på sig hela ansvaret. Juliusz Slowackis (1809–1849) drama *Kordian* utgör ett bra exempel. Hälten Konrad, ledare för en sammanväring bland officersaspiranterna i Warszawa vill inte samarbeta med folket utan ensam genomföra sin plan att döda den ryske tsaren, som kommit till Warszawa för att bli krönt till Polens konung. Han misslyckas då han efter att ha utkämpat en inre kamp förlorar all styrka och svimmar utanför tsarens sov-kammare.

Böcker för den polska nationen och dess pilgrimer, (1832) som berördes tidigare i kapitlet, innehåller ett k messianskt budskap, vilket började utkristalliseras bland de polska emigranter, som efter det misslyckade upproret 1830 sökt sig till Paris. I detta verk hävdar mystikern Mickiewicz att Polen, på grund av sitt mångåriga lidande, av Gud fått i uppdrag att leda hela det kuvade Europa till befrielse.

Polen jämförs med den korsfäste Kristus och skall liksom denne uppstå från de döda. Två dagar har redan gått¹⁷ och den tredje dagen kommer att bestå i all evighet. Efter det att Polen återuppstått skall alla krig inom den kristna världen upphöra.

I teaterföreställningen på Leninvarvet i Gdansk ingick, förutom det ovan omtalade budskapet, även fragment ur Mickiewicz' mest berömda drama *Förfädernas afton III* från 1833.¹⁸ Även detta nationella drama är Mickiewicz' inlägg i den debatt om Polens befrielse, som fördes utomlands. Huvudscenen utgörs av prästen Piotrs uppenbarelse. Denne ser Kristus på sin väg mot Golgata och korsfästelsen. Här tas ånyo frågan om Polens mångåriga martyrium upp och hoppet om det egna landets såväl som hela Europas befrielse genom ett gudomligt ingripande. Den som med sitt lans sticker den korsfäste Kristus i sidan är hos Mickiewicz en rysk soldat men denne skall bättra sig och erhålla förlåtelse. Även i den svenska litteraturen finner vi inslag av denna messianism, bl a hos Esaias Tegnér, som efter förlusten av Finland sjar om ett 1000-årsrike efter "katarsis". I dikten *Svea* läser vi:

"En gud ser jag komma
med kransade hår
Där växer en blomma
i varje hans spår
(...)
gör svärdet till lia
och fred är hans namn.

Det judiska folket väntar på Messias "genom årets skiftande ve" står det i en dikt av Oscar Levertin.

En gammal polsk sägen förtäljer att när världens en gång får en slavisk påve skall en stor förödelse komma över Europa men efteråt skall Polen åter bli ett fritt och mäktigt land. Polackernas dröm har genom valet av biskopen från Kraków Karol Wojtyła till den katolska kyrkans överhuvud 1978 gått i uppfyllelse. Kort därefter började omfattande politiska oroligheter i landet – skall vi upplysta nutids-människor verkligen tro på denna profetia, undrar många?

*Novemberupproret
1830: Slaget vid Gro-
chów. Målning av
Wojciech Kossak.*

POSITIVISMEN

Ett av de allvarligaste problem som Polen brottas med idag är av ekonomisk art. Att få landets ekonomi på fötter igen har blivit en fråga om att överleva. Det råder en katastrofal brist på baslivsmedel på den offentliga marknaden och landet har en utlandsskuld på över tjugo miljoner dollar att betala. Några alternativa förslag till grundläggande ekonomiska re-

former har i all hast utarbetats. Nya naturtillgångar skall utnyttjas, bl a kommer man att intensifiera sökandet efter nya oljekällor, och de som redan finns skall exploateras.

Ett i storleksordning föga mindre problem är det ineffektiva jordbruket. De polska bönderna slåss envist för rätten att organisera sig och på så vis gemensamt kunna kräva hjälpinsatser för att lyfta upp det polska jordbruket ur

en efterblivenhet som saknar motstycke i hela Centraleuropa. Att återinrätta de små lokala landortsskolor, vilka avskaffades under den centraliseringsvåg som gick över landet på 1970-talet, är även en fråga som debatteras ivrigt.

"Ett organiskt arbete" och "arbete från grunden" var de polska ideologernas politiska huvudparoll under positivismen. Efter det att ännu ett uppror slagits ner av ryssarna, januariupproret 1863,¹⁹ ville man nu försöka samla det blodande och splittrade folket i de tre av Ryssland, Preussen och Österrike ockuperade områdena kring ett konstruktivt program. Viktigare än allt annat ansåg man det nu vara att förbättra den ekonomiska och sociala situationen, upplysa de efterblivna bönderna och bland folket stärka känslan av nationell tillhörighet. Nationen jämfördes med en sjuk organism som bit för bit måste botas.

Det nya i den litteratur som nu skapades, och vars författare oftast börjat som aktivt engagerade journalister, var att den genomsyades av klara positivistiska tendenser. De kämpande romantiska hjältarna, mystikerna och poeterna var borta och i deras ställe framträdde nu yrkesmän – ingenjörer, läkare, lärare och köpmän, vilka uteslutande offrade sina krafter och sin kunskap på att genomföra de uppgifter det nya reformprogrammet krävde.

I sin berömda roman *Faraon* (Faraon), 1896 visar prosaförfattaren Bolesław Prus (1847–1912) hur en reformistisk idé i det långa loppet segrar trots att personen som försökt genomdriva den förlorar. Handlingen utspelas i Egypten på 1100-talet f Kr, där den unge reformatorn Ramses XIII utkämpar en kamp med överstepräster. De senare använder sin kunskap och sitt vetenskapliga kunnande i denna strid, bl a stärker de sin prestige hos det vidskepliga folket genom att förutsäga en solförmörkelse. Romanens slutvinjett är ändå optimistisk, översteprästen Herhor genomdrivar, sedan maktkampen är över, Ramses sociala reformer.

En annan stor prosaförfattare, Henryk Sienkiewicz (1846–1916), nobelpristagare i litteratur 1905, tar sig i en lång rad noveller an de

fattiga och okunniga polska böndernas sak, *Szkie węgłem* (Skisserad med kol), *Za chle-
bem* (Uti i världen efter bröd). I sitt mest kända verk trilogin *Ogniem i mieczem* (Med eld och svärd) 1884, *Potop* (Syndafloden) 1886, *Pan Włodyjowski* (Den lille riddaren) 1888, ville författaren helt i enlighet med det positivistiska programmet stärka nationens självförtroende. Sienkiewicz formulerar här sin tro på en underliggande vital kraft hos den polska nationen och åskådliggör det genom att ta upp de mest kritiska ögonblicken i Polens historia under vilka just styrkan, modet och den nationella enigheten fört Polen till seger. Trilogins första del handlar om kosackernas kamp för ett självständigt Ukraina, vilken påbörjades 1649 under ledning av Bohdan Chmielnicki,²⁰ den andra behandlar Karl X Gustavs krig mot Polen 1655 och den tredje slutligen berättar om polackernas kamp mot turkarna som slutade med en stor seger för Kung Jan Sobieski²¹ vid Chocim 1673.

I detta sammanhang faller oss kanske Tegnér's ord efter förlusten av Finland 1809 i minnet "inom Sveriges gräns erövra Finland åter!" Det organiska arbetets lov besjungs även av Geijer i *Odalbonden*:

Vi reda för landet den närande saft,

Av oss har det hälsa, av oss har det kraft,
och blöder det – blodet är vårt.

Det finns naturligtvis exempel på mer hjältemodiga patriotiska dikter i den svenska litteraturen men nog ter sig Stagnelius, Geijers och Tegnér's verk mycket fredligare än de som skapades av deras samtida i Polen, Mickiewicz och Slowacki. Götiska förbundets drömmar om Nordens storhetstid framkallades inte av en lika dramatiskt aktuell politisk verklighet som den i Polen.

DET UNGA POLEN

Utmärkande för den socialistiska realismen var att konstnären endast fick visa en tillrättalagd optimistisk bild av tillvaron. Men dessa förljunga skildringar av "livsglädje" höll rakt inte vid en konfrontation med den alls icke problemlösa verkligheten. Pendeln slog också

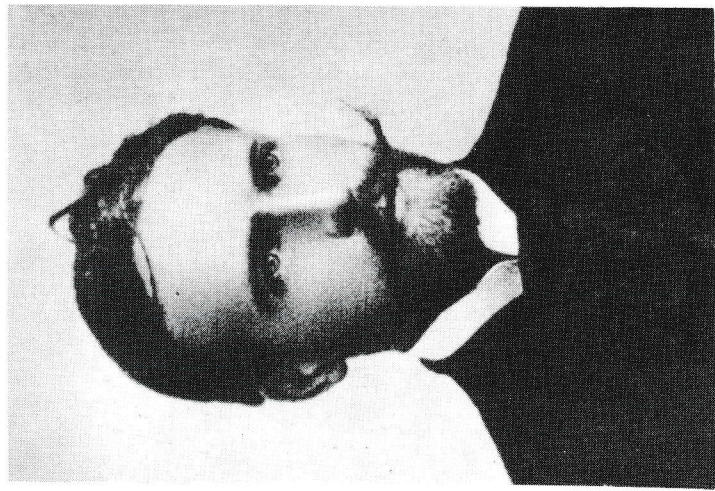
En scen ur "Förfädernas afton" i regi av Stanisław Wyspiański 1901.

mot slutet av 1950-talet tillbaka med en väldig kraft. Det blev stor efterfrågan på en dyster teaterrepertoar – man började spela Ionesco, Dürrenmatt och Strindberg, man läste Camus och Sartre, lyrikerna skrev pessimistiska dikter, svårbegripliga genom sin dystra symbolik. Inom andra konstarter som måleri och musik kan man spåra en känsla av nostalgi och en längtan hos konstnären att sluta sig inom sig själv och leva i en egen mikrovärld.

Det moraliskt försvarbara i att på detta sätt vända verkligheten ryggen istället för att arbeta för fosterlandets bästa är en fråga som även författarna under epoken Det unga Polen vid sekelskiftet kanske borde ha ställt sig. Att slåss med vapen i hand eller ägna sig åt mystiska drömmarier om frihet som romantikerna var helt förkastligt enligt Det unga Polens författare. De kunde inte heller tänka sig att kämpa för reformer som positivisterna. Det sistnämnda ansåg de vara lika med att acceptera rådande förhållande i landet och alltså på sätt

och vis gå ockupanternas ärenden. Detta var författaren Stanisław Przybyszewskis (1868–1926) uppfattning liksom den grupp som samlat kring honom. Under sin Berlinterid på 1890-talet blev Przybyszewski god vän med Strindberg men vänskapen förbyttes snart i fiendskap. I Strindbergs roman *Inferno* (1897) uppträder Przybyszewski under namnet Popofsky. Den polske författaren blev efter hemkomsten en av ledarna för "modernismen", en tidig strömning inom perioden Det unga Polen, som påverkats av från väster (Tyskland), öster (Ryssland) och norr (Skandinavien) kommande impulser, men vars främsta kännetecken är nynaturalism och symbolism.

Przybyszewski kämpade för konstens och litteraturens totala oavhängighet. Den borde återspegla själens otaliga schatteringar, goda som onda, sköna som fränstötande. Han hävdade vidare att gårdagens konst "stod i tjänst hos moralens väktare". Den sanna konsten måste vara fri, inte bunden vid några av sam-

Stanisław Wyspiański.

hålllets utstakade normer. Denna programförklaring *Confiteor*, publicerade Przybyszewski i Kraków i januari 1899 i tidskriften *Życie*, för vilken han var chefredaktör.

En annan "modernist" Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865–1940) som kanske var den dystraste av alla sekelskiftets lyriker i Polen skrev i en programdikt 1894 "melankoli, längtan, sorg och modfällighet uppfyller min själ."

"Modernisterna" engagerade sig visserligen inte i politiska spörsmål men det betydde inte att de inte var politiskt medvetna och välorienterade. Det politiska läget i Europa var, ansåg de, sådant att någon nationell frihet ej var att förutse, varför de sökte och fann ett annat slags frihet i sitt inre. Genom att uppnå andlig och konstnärlig frihet kunde de bevara sin värdighet och sitt personliga oberoende.²³

Då Nationalteatern i Warszawa år 1968 uppförde *Förfädernas afton* av Mickiewicz upplevdes dramat, vilket handlar om det ryska förtrycket under 1700-talet, som mycket aktuellt. De spontana ovationer väckte myndigheternas ogillande och föreställningen måste läggas ner. Detta blev början till en protestvåg bland studenter och intellektuella, vilken utmynnade i stora kravaller i huvudstaden. Det var intelligensian som protesterade mot det andliga förtrycket, den stod ensam i sin desperata kamp och slogs brutalt ner av polisen.

I december 1969 protesterade arbetarklassen i kuststäderna Gdańsk, Gdynia och Szczecin mot drastiskt höjda matpriser. Idag är det endast det nyligen resta monumentet över de av polisen dödade arbetarna, som vittnar om vidden av denna oerhörda tragedi.

Att dessa båda resningar misslyckades berodde främst på bristande enighet bland polackerna – nationen var splittrad.

Frågan om nationell enighet har ett flertal gånger varit aktuell och fått sina litterära utlopp. Stanisław Wyspiański (1869–1907) är kanske den som bäst lyckats ge problemet en sådan utformning att det fått högsta litterära värde. Wyspiański tillhörde vid sidan av Stefan Żeromski (1864–1925) och den andre polske nobelpristagaren i litteratur, Władysław Reymont (1867–1925), den gren av Det unga Polen, som representerade en nationell linje. Han var inte bara dramatiker, regissör och scenograf utan även en stor konstnär. Francis-kanerkyrkan i Kraków klädes av dennes glasmosaik (vitrage). För Wyspiański var teatern ett konstens tempel och hans dröm var att en amfiteater skulle resas på Wawelkullen.²⁴

Stanisław Wyspiański visade sitt politiska engagemang för den aktuella situationen i landet främst i dramat *Wesele* (Bröllopet) 1900.²⁴ Premiären på *Bröllopet* gjorde honom under en kväll, den 16 mars 1901, till nationalskald och i det närmaste jämställd med Mickiewicz och Slowacki.

I *Bröllopet* ställer Wyspiański det polska folket mot vägen och anklagar det i hårda ordalag för total brist på enighet. När tiden är mogen och nationell samling nödvändig i kam-

pen för befrielse sviker såväl adel som bönder. Istället för att ställa upp har de, samlade till bröllop låtit lura sig och dansa runt i en förlamande dvalliknande dans. Det gyllene horn som värden fått av den legendariske ukrainske barden Wernyhora, och genom vilket nationen skall väckas till gemensam kamp, tappas bort. Dansen leds av en halmruska. Men allt är inte förlorat, ett uns av optimism skymtar i den i halmruskan dolda ros, som om våren, bara halmen tas bort, skall slå ut igen.

I polackernas kamp idag för rättvisa och demokrati råder den totala nationella enighet som Wyspiański efterlyste för att rosen skall blomma.

NOTER:

1. Józef Wybicki (1747–1822). Den polska regeringens representant vid de polska legioner som under general Dąbrowskis ledning stred med Napoleons armé i Italien. *Annu är Polen ej förlorat* polsk nationalsång sedan 1926.

2. Maria Konopnicka (1842–1910) var den mest framstående lyriken under den polska positionen. Hennes rimsagor för barn t ex *Najjagody* (Ut och plocka blåbär) eller *Baśń o krasnoludkach i sieroce Marysi* (Sagan om dvärgarna och den föräldralösa flickan Marysia) kan jämföras med Elsa Beskow i Sverige. Som positivist framträdde hon främst med rimmade berättelser *Obrazki* (Små bilder) i vilka hon tar de svaga och fattiga i försvar t ex *W piwnicznej izbie* (I en källarvåning).

3. Slaget beskrevs av den polske historikern och ärkebiskopen Jan Długosz (1415–1480) i *Dzieje Polski* (Polens historia) utg. 1614–1615, i sin helhet 1711. Målaren Jan Matejko (1838–1893) hade Długosz' skildring som förlaga till sin berömda tavla *Bitwa pod Grunwaldem* 1878. Długosz var bl a också lärare för Kazimierz Jagiellończyks barn. Genom sina resor bl a till Italien kom han i kontakt med humanismens idéer, vilka han förde med sig hem.

4. Władysław Jagiełło (1351–1434). Som storfurste över Litauen kristnades han 1386, gifte sig med den polska drottningen Jadwiga och kröntes till Polens konung. Året därpå genomförde han kristnandet av Litauen. Korsriddarna blev år 1226 inbjudna till Polen av fursten Konrad Mazowiecki för att försvara landet mot preussarna. De fick bosätta sig i Ziemia Chelmińska (området norr om Toruń). Efter det att de besegrat preussarna bosatte de sig på den mark som tillhört dem och byggde där upp ett eget land. Konflikten mellan korsriddare och polacker började i och med att de förstnämnda, som meningsfränder inbjudits till Gdansk 1388, men

istället kom som fiender och ödelade staden. Korsriddarorden upplöstes först 1525.

5. Bolesław Krzywousty (1085–1138). Polens kung från 1102. Hans största förtjänst var erövringen av Gdańsk-Pommern (före 1123). Efter hans död delades landet enligt det efterlämnade testamente mellan de fyra sönerna.

6. *Själur i fångenskap* kom ut i svensk översättning 1956 och 1980. Natur och Kultur.

7. Żydanov hänvisade till Stalin då han på den sovjetiska författarförbundets första kongress 1934 fastslog riktlinjerna för den socialistiska realismen: "Kamrat Stalin kallar våra författare för människosjälarnas ingenjörer."

8. Zygmunt August (1520–1572). Polens kung från 1548. Ingick union med Litauen i Lublin 1569 (Unia Lubelska). En stor mecenat för konstnärerna i Polen under renässansen. Han var son till Zygmunt Stary och dennes italienska gemål Bożena.

9. Gästspel av Teatr Narodowy på Stockholms Stadsteaters stora scen 22 jan 1980. Regi. A. Hanuszkiewicz. Ett avsnitt av *Trety* i svensk översättning i programbladet.

10. Motivet är lånat från den antika historien – känd från Iliaden – kampen om Helena som bortförvats av trojanske kungen Menelaos.

11. Stanisław August Poniatowski (1732–1798). Med hjälp av bl a Katarina II blev han 1764 vald till polsk konung. Han regerade under mycket svåra politiska förhållanden, nämligen då alla tre delningarna genomfördes (1772, 1793, 1795).

Han stod under rysk inflytande och kapitulerade 1792 nästan utan strid. Under Kościuszkoupproret 1794 avsattes han men abdikerade först året därpå efter den tredje delningen. Poniatowski var politiskt svag men utträttade mycket på kulturområdet.

12. Stanisław Konarski (1700–1773), grundare av Collegium Nobilium, reformator inom det polska skolväsendet. I verket *O skutecznym rad sposobie* (Om den effektiva metoden) kämpar han för reformer inom det polska parlamentet, vilka skulle begränsa adelns privilegier, bl a avskaffandet av liberum veto.

13. Wojciech Bogusławski (1757–1829), teaterdirektör, skådespelare, dramaturg, adlad som "Den polska teaterns fader". Bogusławski var direktör för Nationalteatern i Warszawa samt skapare av den första scenkolan i Polen. Dessutom bidrog han aktivt till byggandet av de första teatrar i Poznań, Wilna, Lwów, Kraków och Kalisz. Hans viktigaste sceniska verk är *Krwawicy i Górale* (Krakowbor och goraler) 1794.

14. Egen översättning efter en polsk förlaga: Instytut Literacki, London 1946.

15. Novemberupproret 1830. Den direkta orsaken till upproret var att ryssarna upprepade gånger brutit mot den grundlag som 1815 fastställts för Kungariket Polen. Upproret började 29.11. 1830

med ett anfall mot Belweder – den ryske fursten Konstantins residens i Warszawa. Huvudstaden befriades och tsar Nikolaus I störtades. I febr. 1831 anfölls Polen av den ryska armén. Flera strider utkämpades med skiftande utgång. I september 1831 föll Warszawa. Det ryska förtrycket ökade betydligt.

16. *Konrad Wallenrod* finns i svensk översättning av Alfred Jensen i: *Polska skålder*, 1899.

17. Med "den första dagen i graven" menas Warszawas fall under Kosciuszcoupproret 7.11.1794. "den andra" Warszawas fall 7.9.1831 efter novemberupproret. Efter de bägge upproren utförde ryssarna massavrättningar på civilbefolkningen i huvudstaden.

18. *Förfädernas affön*, ett fragment i svensk översättning av Lennart Ilke: Förr och Nu 1979 nr 1.

19. Januariupproret 1863. Den ryska terrorn gav allt oftare orsak till politiska demonstrationer. År 1861 slutade en av dessa demonstrationer med massaker och flera hundra polacker dödades. Uppror utbröt 22.1.1863. Upprorsmännen använde sig av gerillaattacker mot de ryska garnisonerna och undvek stora militära konfrontationer. De franska, engelska och österrikiska regeringarna väjade till ryssarna om en fredlig uppgörelse men förgäves. Den ryske tsaren avskaffade livegenskapen bland bönderna för att förhindra ett deltagande i upproret från deras sida. På våren 1864 bröt det polska motståndet samman på grund av ryssarnas hårda repressalier mot civilbefolkningen.

20. Bohdan Chmielnicki (1595–1657), kosackernas store frihetskämpe. Efter några segrar över den polska armén förordade Chmielnicki år 1651 vid

Beresteczko. 1654 bröt han med Polen och överlämnade Ukraina öster om floden Dnepr till Ryssland.

21. Jan Sobieski (1629–1696). Polens kung från 1674. En framstående krigare och strateg. Besegrade turkarna vid flera tillfällen bl a i Chocim 1673 och Wien 1683. Han befriade den av turkarna belägrade staden och nedgjorde vesiren Kara Mustafas här på 90 000 man helt. I och med denna seger var turkarnas herravälde i Europa slut. Stor kulturmeccenat. Byggede bl a slottet i Wilanów.

22. Jfr. Zygmunt Greń. *Nic wiecej, czyli o Przybyszewskim* (Om Przybyszewski och ingenting annat). Dialog (Warszawa) 1965 nr 1.

23. Wawel – en kulle i Kraków vid stranden av floden Wisla, på vilken många kulturmonument byggts. Där finns spår efter bebyggelse från neolitikum och bronsåldern, rester av Vislaborgens stad (Wislane) från 7–800-talet, en kungaborg från 900-talet samt en romersk rotunda från samma tid. De polska kungarna vilade i en gotisk domkyrka från 1320–1364. Kungaslottet på Wawelkullen är från 12–1300-talet och byggt på ruinerna av en gammal borg. Slottet är ombyggt i renässansstil.

24. Dramat har autentisk bakgrund, ett bröllop mellan Krakówpoeten Lucjan Rydel och bondflickan Jadwiga Mikelajczykówna. Rydel var son till en professor vid Jagiellonska universitetet och till byn Bronowice anledde många gäster från Kraków, vilket var något av en sensation på den tiden. Det hade emellertid blivit en modefluga i artistkretsar att gifta sig med bondflickor.

Leonard Hutchinson (1896–) En kanadensisk socialrealist

av Jan Myrdal

■ Med sina kraftiga socialrealistiska träsnitt var Leonard Hutchinson under trettioålet en kanadensisk motsvarighet till de mexikanska revolutionära och socialrealistiska grafikerna kring "Taller de grafica popular". Liksom sina mexikanska kolleger såg Leonard Hutchinson också konsten som ett nödvändigt verktyg för folkets kamp.

Trettiotalet var i Kanada – som i alla våra länder – en period av stora klasstrider. Kamp mot arbetslöshet. Kamp mot krispolitik. Kamp för att organisera arbetarklassen i fackföreningar. Kamp för demokrati mot inhemsk reaktionärer och internationell solidaritet mot fascismen.

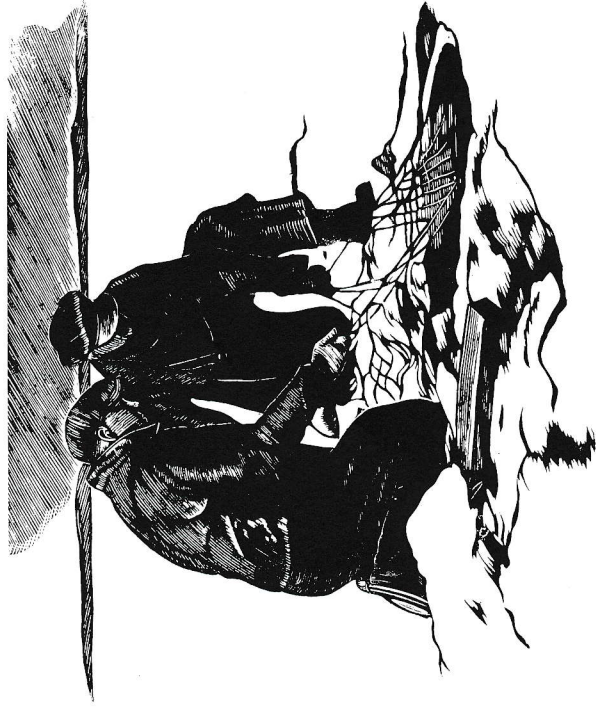
Barry Lord – den kanadensiske kritikern – har påpekat att det som skiljer Leonard Hutchinson från de flesta andra vänsterintellektuella och konstnärer med socialistisk inriktning under dessa år var att Leonard Hutchinson

inte gjorde bilder av "stackars-fattiga-arbetare" utan visade folket som starkt och kämpande. I svensk konst har grafiker som Torsten Billman, Sven Ljungberg och andra tagit samma position.

Leonard Hutchinsons trettiotalsgrafik kom dock att dränkas under en New York-styrd abstrakt konstimperialism. Den mexikanska konsten blev svårt skadad av denna konstimperialism. Endast de konstnärer vilka hade starka positioner i Paris kunde stå emot. Den kanadensiska konsten nästan krossades av den New York-abstrakta kulturkolonialismen och först efter trettiofem år – år 1975 – kunde Leonard Hutchinsons stora trettiotalarbete göras tillgängligt för kanadensisk publik. Då under en tid av nya hårda sociala strider och ny strid för kanadensiskt oberoende från den angriande supermakten. Det är viktigt att ta fram Leonard Hutchinsons socialrealistiska

Ensam björk.

trettiotalsgrafik också för att visa vilken konst och vilken kultur som kulturimperialismen i öst som väst söker undertrycka. Den som tar ställning för människans storhet och kamp. Men också unga svenska konstnärer som i dag upplever svårigheter med kritiker och statlig kulturpolitik kan ha nytta av att veta att Hutchinson fick vänta trettiofem år.

Leonard Hutchinson föddes i Manchester i England år 1896. Han började sina konstnärliga studier vid "Colchester School of Art" i södra England som tonåring men emigrerade redan som sjuttonåring till Kanada och försörjde sig som arbetare vid järnvägen i Tillsonburg. Vid Första världskrigets utbrott återvände han till England och tjänstgjorde sedan vid fronten i Frankrike i ett fältlasarett till dess han hemförlovades till Kanada vid krigsslutet 1918.

Han arbetade som reklamtecknare i Hamilton och fortsatte sina studier under John Gordon i "Hamilton Technical Institute" från år 1923. Från början arbetade han med olja och akvarell men vid slutet av tjugotalet övergick han till träsnitt. Samtidigt som han skötte sitt arbete var han dagligen ute och tecknade. År 1932 blev han lärare vid konstutbildningen i

Isfabrik.

"Hamilton Technical Institute" och fortsatte sedan som lärare och museiman.

Hans grafik väckte opposition. Han deltog i det kanadensiska grafiska sällskapets årliga utställningar sedan tjugotalet regelbundet men trots att han själv var kurator för Hamiltons konsgalleri röstades hans blad bort från kollektivutställningar. De var så okonstnärligt sociala. Dock fortsatte han att arbeta.

År 1967, vid sjuttioett års ålder, invaldes han i "the Royal Canadian Academy".

Den som vill veta mer om Leonard Hutchinson bör beställa:

Toward a People's Art I. Leonard Hutchinson, people's artist. Ten years of struggle, 1930-1940. Ed. Lynn Hutchinson Brown. NC Press, Toronto 1975. 62 s. ISBN 0-919600-27-1.

Den som vill veta mer om kanadensisk konst bör skaffa:

Barry Lord, *The history of painting in Canada. Toward a people's art.* 256 s. NC Press, Toronto 1974. ISBN 0-919600-12-3.

Förlagets adress:

New Canada Publications, a division of NC Press Ltd, Box 40 10, Station A, Toronto, Ontario, Canada.

Näten torkas.

Har ni mat?

"Plenty of nothing."

Höbärgning.

Fred Fisher.

Har tekniken blivit omänsklig?

av Lars Lindström

■ Avancerad teknologi och ekonomisk tillväxt står inte i motsättning till utveckling av de bästa sidorna av hantverkstraditionen och den folkliga kulturen. Det skriver Lars Lindström, lärare vid Konstfackskolan i Stockholm.

"Nu kan man Böcker få för flera Hundra dollar, flera, Ån man tillför 'ne har för några Tusend fått..."

Så skaldade *Carl Lengren* i en bok som han gav ut till boktryckarkonstens 300-årsjubileum 1740. Och nog hade han skäl att glädja sig. Före *Gutenbergs* tid kopierades böcker med stor möda för hand. Detta betydde att de var få och dyra. Enbart förmögna människor, kloster och universitet kunde ha bibliotek med dussintals böcker. Hela kulturen måste nöja sig med ett eller ett par verkligt stora bibliotek.

"Den svarta konsten", som boktryckarkonsten kallades, spred sig med en prariebrands hastighet. På bara tre decennier hade den utvecklats till en storindustri på kontinenten. Men denna teknologiska omvälvning hade också sin baksida. Människor blev arbetslösa och gammalt yrkeskunnande tynade

bort. I Paris lyckades de ansedda och välorganiserade skrivarna och kopisterna till en början stoppa den nya tekniken. Men efter 20 år tvingades de ge upp sitt motstånd. Framställningen av handskrifter var visserligen en konst som levde kvar i flera mansåldrar efter Gutenbergs uppfinnet. Men handskriften blev alltmer en exklusiv företeelse.

Med boktryckarkonstens spridning uppstod emellertid också nya yrkesgrupper och nya yrkeskunskaper. Grafikerna tillhörde tidigt den svenska arbetarklassens förtrupp. De var bland de bäst organiserade och mest stridbara arbetarna. De har också stått i stridens centrum under den teknologiska omvälvning som kallas "datarevolutionen", men som omfattar betydligt fler områden.

Redan på 1960-talet började Dagens Nyheter använda datorer i tidsningsproduktionen. I dag genomförs ett teknikbyte för 400 miljoner

kronor, där datorerna bara är en del. Situationen är likartad på andra tidningar. Hela den svenska dagspressen lämnar högttryckstekniken, blytsats och mekaniska sättmaskiner. Litografiska tryckmetoder och datorstyrd fotosättning kommer i dess ställe. Den nya tekniken gör det möjligt att hålla nere kostnaderna för tidningarna. Men åter är yrkesgrupper och yrkeskunskaper hotade.

När grafikerna på DN ville slå vakt om sitt yrke, lär de först ha fått höra, att det skulle vara som att ha äldre anställda på ett ellök. Men grafikerna gav sig inte. De krävde inte heller att den nya tekniken skulle stoppas. De begärde i stället förhandlingar om hur den framtida utvecklingen skulle se ut, och möjlighet till vidareutbildning och omskolning till den nya tekniken. Grafikerna på andra tidningar har följt efter. År 1978 undertecknade Grafikerförbundet det första *teknikavtal* som slutits i Sverige. Det hade innebörden: ja till den nya tekniken, men ingen får avskedas, bara omskolas till nya arbetsuppgifter. I dag håller grafikerna ställningarna på dagstidningarna.

Grafikerförbundets avtal var en historisk händelse inom den svenska arbetarrörelsen. I dag dyker frågan om tekniken och datoriseringen upp på kongress efter kongress inom fackföreningsrörelsen. Av huvudorganisationerna kom TCO först med rapporten *Datorerna och arbetslivet*, som antogs som fackligt handlingsprogram 1979. Det går som en röd tråd genom rapporten att datatekniken, liksom all teknik, är ett hjälpmedel som kan utnyttjas för att främja olika grupperns intressen:

- Datorn är ingen självständigt tänkande varelse. Varje operation är ett led i en logisk process, som konstruerats av människan.
- Datateknikens tillämpning är beroende av de intressen som styr teknikens utveckling.
- Det sätt datatekniken används på är ett uttryck för maktförhållanden i samhället, och inte en orsak till dem.

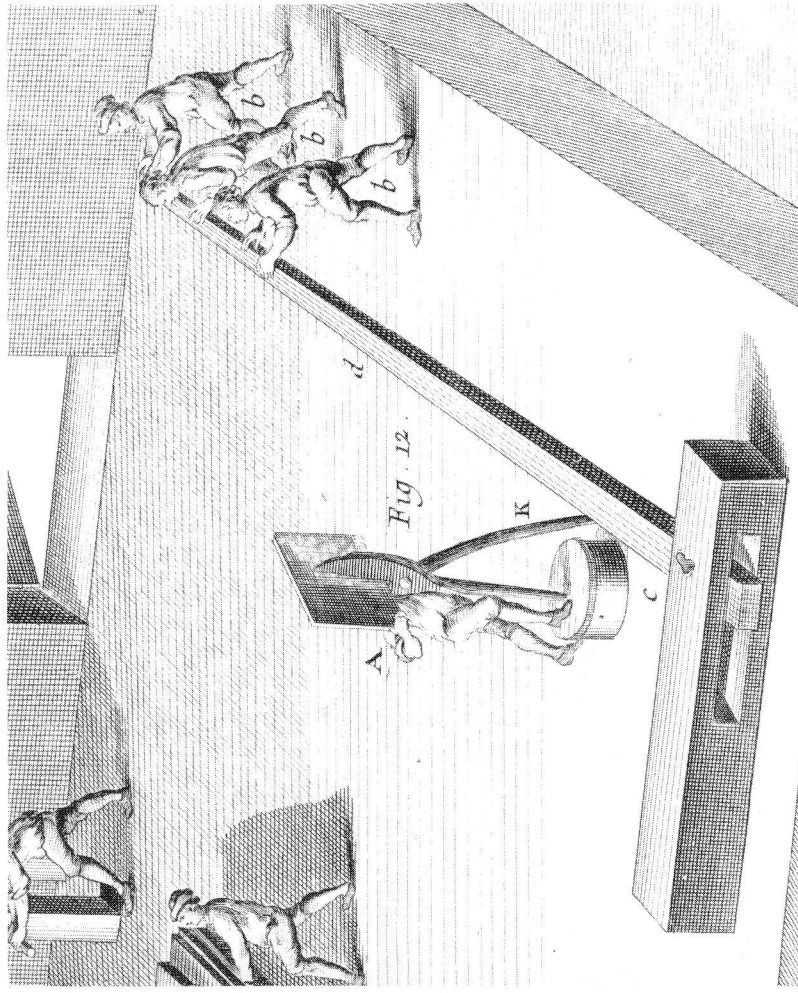
Samma grundsyn präglar socialdemokraternas program för datapolitiken: *Datorer på människans villkor* 1979. I höst är det LO:s tur

att ta ställning till ett viktigt dataprogram. I det diskussionsunderlag (*Vad innebär datoranvändning?* 1980) som var ute på remiss före kongressen slås fast att arbetarrörelsen uppstod som en protest mot sociala orättvisor, inte mot den tekniska utvecklingen. Den sistnämnda har av arbetarrörelsen alltid uppfattats som ett löfte om en bättre och mänskligare tillvaro.

Den svenska arbetarrörelsens fackliga och politiska organisationer har lärt av historien. De vill inte som de medeltida skråna stoppa en utveckling som ställer krav på stora omställningar. De försöker i stället styra den, och använda den för människans frigörelse. För detta fordras inte bara tal och manifest. Det krävs framför allt ett modösamt och tålmodigt, provande arbete ute i fackklubbarna, ett arbete som kräver alla medlemmars engagemang. Den vägen, och bara så, finns det en möjlighet att skapa vad *Gunnar Nilsson* vid höstens Arosmössa kallade en "ny svensk modell", en modell som innebär att tekniken används för att "jämsides med ökad produktion ge löntagarna bättre arbetsmiljö och arbetssinnehåll, ökade möjligheter att delta i företagets planering och beslutsprocess".

Vid det vägsål som Sverige i dag står inför träder emellertid många intellektuella fram och råder den svenska arbetarklassen att på förhand ge upp kampen om den tekniska utvecklingen. Kulturskribenten *Eva Moberg* hörde till dem som betecknade arbetsmarknadskonflikten förra våren som "lyxstrejk". Nu uppträder hon i DN 22/2 1981 som språkrör för en ideologisk strömning som hon kallar "den nya tidsåldern", "alternativkulturen" eller "det nya paradigmet".

Denna idéströmning kräver, skriver hon, en "kursändring bort från dödslinjen", dvs bort från "det artificiella, teknifierade samhället, det tekno-militär-industriella komplexet med sina arméer av forskare och tekniker". Hon citerar bland annat den norske professorn Arne Naess som säger att "mer än något annat behöver vi modiga proklamationer av värden som skiljer sig från dem som sägs följa ur en

Plåtsax ur Diderots Encyklopedi. En man för arbetsstycket medan tre driver saxen med en stor hävstångsanordning. Ska det bli "den nya tidsåldern"?

rationell eller till och med vetenskaplig syn på världen".

"Den nya tidsåldern" vänder sig mot hela den världsuppfattning som vuxit fram från renessansen, över upplysningstiden och som övertagits och vidareutvecklats av den moderna arbetarrörelsen. På det industriella området talar man om att den tekniska utvecklingen blivit ett hot mot mänskligheten. Man "proklamerar" värden som lågteknologi och nolltillväxt som synonym för ett människovärdigare samhälle. Hantverkaren dras inte sällan fram som "den nya människans" förebild. Vil-

ken historisk täckning har då detta "nya" ideal?

För att få svar på den frågan kan vi gå till upplysningsfilosofen *Denis Diderot*. Få har på ett skickligare sätt än denne förkunnat arbetets värde. Diderot skyddade inga vedermödor för att göra *Encyklopedin* till en sannskyldig guldgruva av kunskap om de mekaniska yrkena:

"... Allting drev oss således till att anlita arbetarna själva. Vi begav oss till de skickligaste i Paris och i riket. Vi vinnlade oss

om att färdas till deras verkstäder, att lägga deras tankar i dagen, att få fram från dem de termer som är karaktäristiska för deras yrke, att göra upp förteckningar över sådana termer, att definiera dem, att samtala med de personer från vilka vi fått minnesanteckningar och (ett nästan oefftergivligt försiktighetsmått) att korrigera i långa och tätta samtal med några vad andra hade förklarar ofullständigt, oklart eller otillförlitligt.”

Men *Encyklopedins* ca 2 900 plancher är inte bara en hyllning till det arbetande folket i 1700-talets Frankrike. De illustrerar också det utvecklingsstadium inom hantverk och industri som omedelbart föregick den sk industriella revolutionen. Dessa arbetsbilder väcker knappast några nostalgiska känslor. De ger inte intryck av någon gyllene tidsålder med fria hantverkare, som skulle ha gått i graven där industrialismen drog fram. Vi ser mest hårt, slitsamt, rutinemässigt arbete med få försonande drag.

Se tex den stora plåtsaxen på bilden här intill! *Encyklopedisterna* sörjde inte över att detta slags arbete övertogs av maskiner. De hälsade industrins mekanisering med entusiasm. De såg i den tekniska utvecklingen en väg till välstånd, och befrielse från det själödödade slavgöra som den traditionsbundna rutinen innebar för bonden på landet och arbetaren i verkstaden. Exempelvis hoppades *Antoine de Condorcet* att fysikens framsteg skulle ”utlösa en lycklig revolution inom hantverken”. Och han ansåg att ”det säkraste sättet att sprida denna revolution är att sprida naturvetenskaplig kunskap bland alla samhällsklasser”.

Naturligtvis fanns det konstskickligt hantverk i det gamla Europa. *Encyklopedin* ger prov även på denna sida av verkligheten. Tex

i bilder av hantverkare som med kärleksfull omsorg ägnar sig åt emaljarbete, guldsmide och finsnickeri. Men allt detta var exklusiva sysselsättningar som inte många kunde leva av. Det som producerades var heller ingenting som gruvornas, verkstädernas och lantbrukens folk hade råd att pryda sina hem med.

Hantverket var då lika litet ett verkligt alternativ som vad lågteknologin och nolltillväxten är i dag. Men därmed är inte sagt att all romantisk kritik av industrisamhället är bakåsträvande. *William Morris* och *Art & Crafts* movement i det viktorianska England hävdade att man inte skulle äga något som man inte tyckte var vackert eller visste var nyttigt. Detta var en revolutionär maxim inom den flacka och prägliga borgerligheten som man vände sig till. Detsamma kan sägas om *Ellen Keys* och *Carl Larssons* insatser för att på den folkliga kulturens grund försköna det svenska hemmet.

Men en bred spridning av dessa värden förutsätter människor som har tid, kunskaper och ekonomisk grundtrygghet. Endast härigenom kan hantverket, som amatörverksamhet och skönhetsvärde, bli något mer än en exklusiv företeelse.

Med ett lägre och mer arbetskrävande produktionsätt kommer människor varken att få tid eller råd att intressera sig särskilt mycket för de livsvärden som konsthantverket rymmer. Avancerad teknologi och ekonomisk tillväxt står därför inte i motsättning till en utveckling av de bästa sidorna av hantverkstraditionen och den folkliga kulturen, som ”alternativkulturens” förespråkare hävdar. Tekniken och dess framåtskridande gör det tvärtom möjligt för människan att bli mänsklig i rikare potens, eller att genom allsidig intellektuell och manuell verksamhet växa till den ”fullt utvecklade totalindivid” om vilken Marx talade.

Folkbildaren Sigfrid Leander

av Anders Björnsson

■ Om folkbildaren Sigfrid Leander (1893–1981) skriver här Anders Björnsson. Kontakten med vetenskapen får inte släppas, ansåg Leander. Det finns en fara i att studier i cirklar blir övningar i ”gruppdynamik”, en umgängesform bland andra. Mest imponerar, enligt artikelförfattaren, Leanders mäktiga arbete *Folk och bildning*, som är en systematisk inventering av seklers svenska bildningssträvanden.

Sigfrid Leander lärde jag känna under hans sista levnadsår. Vi träffades för två längre intervjuer. Dessemellan utväxlade vi brev och telefonsamtal. Vårt tredje sammanträffande inställdes, då 88-åringen för första gången i sitt liv kände sig riktigt sjuk. Istället skrev han mig ett långt och synpunktsrikt brev.

Mitt i sommaren, när jag håller på att sammanställa anteckningarna från våra diskussioner med intrycken från läsningen av tre tunga volymer Sigfrid Leander till en artikel, får jag veta att denne märklige man är död.

Kan man skilja på en utopiker och en utopist, så var Sigfrid Leander det senare. Han strävade efter att flytta fram gränserna för människans kollektiva och individuella medvetande, hennes intellektuella verksamhet, hennes självaktning.

I en av sina sista artiklar skrev han: ”Livets mening måste vara ett människovärdigt liv.

Kan man påstå, att flertalet av oss lever det livet just nu? Om svaret är nekande måste människans villkor förändras.” (*Världen och vi* 1/1981) Han var lidelsefullt intresserad av en världsordning som inte förtrampar, utan drar nytta av de mänskliga dygderna.

Det talas idag om behovet av en folkbildningsrenässans. Sigfrid Leander upphörde aldrig att vara folkbildare. Folkbildningsarbetets primära uppgift ansåg han vara ”att arbeta för människans renässans”.

Han skrev, föreläste, organiserade – i ett envist folkbildarmit som stode alljämt samma intellektuella väckelse för dörren som i Harry Blombergs numera bortglömda roman om pionjärtiden, *Landets lågor* (1930).

Sigfrid Leander var en mångkunnig människa. Det vetande han ivrade att dela med sig av hade han förvärvat under en slingrig levnadsbana som har många likheter med den klassis-

Sigfrid Leander.

”en kombination av bra lärare och fin underhållare”;

En bra föreläsning är innehållsmässigt alltid aktuell, även i fråga om Moseböckernas skapelsehistoria. En god föreläsare är dessutom spirituell, väckande, roande, en kännare av språkets möjligheter till lek och allvar i lagom blandning. Utan att efteråt kunna erinra sig mer än ett fåtal detaljer bevarar åhöraren ett bestående minne av att ha varit med om något nytt och intressant. Väckande... Kunska- pens makt betog en själ... Konsten att lyssna är också en konst.

Själv nämnde han vilket outplånligt intryck Fredrik Böök och Hans Larsson hade gjort på honom från katedern i Lund i början av seklet. Men jag misstänker att också militären Leander – i omgångar tjänstgjorde han som officer på stat, under och efter andra världskriget som chef för försvarsstabens bildningsdetalj – tidsigt lärde sig tala klart och medryckande.

Sigfrid Leander trodde på det goda samhälls möjlighet. Men ett gott samhälle var inte möjligt utan goda medborgare. Han trodde på framsteget. Framsteget fordrade bildning. Ett av de första socialisternas stora misstag, skriver han i sin bok om Anton Nyström, grundaren av Stockholms Arbetsinstitut, vars siste föreståndare Leander själv blev, var att de satte ”magfrågan” i motsättning till ”huvudfrågan”. (*Folkbildningens födelse*, 1980)

Men kunskap är makt – och devisen gäller inte bara för samhället som helhet, utan också för varje person enskilt. Med andra ord: samhällets befrielse förutsätter individens. Utan kunskap går det inte. Av lärdom kan man aldrig få för mycket. Alltså blev han bildningsdemokrat. Medborgaren behövde ständig tillgång till kulturarvet, och detta var odelbart. Sigfrid Leanders kulturgärning präglades av vidsynthet. Hans verksamhet kände få institutionella gränser: på 20-talet anordnar han – fredsvännen – studiecirklar för underbefäl i tyska och historia, på 50-talet efterträder han – ick-

ke långvägarens. Men Sigfrid Leander var en långvägare inte i yttre, bara i inre mening. Han klättrade inte uppåt, han färdades på djupen. Något gjorde intryck på mig första gången vi samtalade: hur klart han markerade sina åsikter, hur säkert orden föll. Han hade ett budskap och det måste gå fram.

Som folkbildare verkade Sigfrid Leander i den tradition som vilar på den muntliga framställningens konst. Från början av nödvång: den bildningsörstige hade ofta inte råd att hålla sig med egna böcker. Sedan som kompletment till självstudier och cirkelverksamhet.

Men det talade ordet hade därtill ett egenvärde. ”En förstklassig föreläsare är”, summerar han i förordet till den omfattande skrifterna *Folkbildning och folkföreläsningar* (1978),

epartimannen – Carl Cederblad som chef för Liberala Studieförbundet.

Outtröttligt framhåller han sambandet mellan folkbildning och folkstyrelse. Efter kriget, när cirklar och föredrag börjar få konkurrens från nöjesindustri och nya massmedier och bildningsarbetet går in i en kris som det trots bidragsraseriet ännu inte har återhämtat sig från, varnar Sigfrid Leander för riskerna med uttunning och förläckning.

Folkbildning får inte bli underhållning, manar han. Kontakten med vetenskapen får inte släppas. Det finns en fara i att studier i cirklar blir övningar i ”gruppdynamik”, en omgångsform bland andra.

Skulle då folkbildningen ha spelat ut sin roll? Hotbilden är reell: Att förebygga åldrandet, att hålla folk vakna och vid sunda vätskor – det är folkbildningsarbetets aldrig avslutade uppgift. Ofta har det omvittnats att äldre människor faller ihop när pensionsåldern kommer. Många gör det – and- ligen talat – långt dessförinnan. De ger upp i den politiska, sociala och ekonomiska

kampen mellan styrande och styrda, förmyndare och myndlingar, dirigerande och dirigerade, aktiva och passiva. Denna utveckling är en retarderande rörelse tillbaka till ett nytt ståndssambälld där fåtalets makt nominellt ersatts med flertalets maktlöshet, den individuella bildningen med en massbildning (av materiell och teknisk art) och det personliga ansvaret med ett socialt peragraf- och divisionsansvar på gränsen till maktlöshet. Bildningskineseriet är inte avlägset. (*Under Arbetsinstitutets tak*, 1955)

Sigfrid Leanders sista decennier blev det skrivna ordets. Hans iver att berätta hade inte avtagit. Böckerna kom i en strid ström. Hans språk är blomstrande, rikt på läsefrukter och moderna symboler, framställningen alltid väl strukturerad. Mest imponerar hans mäktiga arbete *Folk och bildning* (1974), som är en systematisk inventering av seklers svenska bildningssträvanden. Den boken gav honom ett hedersdoktorat.

Föredrag

Söndagen den 15 nov kl. 14 i
Stockholms stadsmuseum,
tunnvalvet, talar

Arne Heildén

om ”socialism och arbete –
idéhistoriska reflektioner”.

Fri entré

Arr: Förr och Nu

Poesi i sönderfallets tid

av Åke Bergman

■ Artikelförfattaren gör några anteckningar om modern svensk lyrik sedd genom elva nyutkomna diktsamlingar. De stora frågorna – ekonomins och politikens sönderfall – förbigår poeterna i stort sett med tystnad, skriver han.

I Åke Smedbergs "Landet, där det ligger" ger Ahti bilden av ett – ännu icke tre decennier gammalt – "folkhem" redan satt i upplösning med orden, att Sverige är en "minkfarm som ruttnar i mörkret".

Bakom den bilden ligger de stora förändringar som visar sig idag som ekonomins och politikens sönderfall med "social utslagning" som följd.

Reaktionerna är olika. Kapitalägarna attraheras alltmer av finansverksamhet – Skånska Cementgjuteriet får idag uppåt 50 procent av sin vinst från fastighets- och kapitalförvaltning! – och allt mindre av produktiva investeringar.

Både kapitalägarna och stora delar av den socialdemokratiska vänstern kräver inför bilden av den fortsatt sjunkande soliditeten intensifierad utslagning av lönearbetarna med konkretiseringar som lönestopp eller löne-

sänkningar. Den senare hoppas få den hårdare expropriationen administrerad genom fonder, vilket de förra går med på under vissa villkor.

TYSTNAD

Poeterna förbigår i stort sett frågorna med tystnad. Sandro Key-Åberg ägnar en hel bok åt något så ädelt som "barn" medan Gunnar Beskow ivrigt skriver om och till kvinnan.

Ett par undantag finns förutom Smedberg, Sven Nyberg ironiserar i "Elda för kråkorna" över de handlingar som riskerar att bli enbart kompensatoriska och rituella om de inte förbinds med något större:

Om så där
arton år
när jag har målat huset
och gjort undersökningen klar
och uppföstrat mina barn

och reparerat bilen
och gått kursen i finska
och anlagt jordgubbslandet
och varit facklig förtroendeman
och satt sprätt på nöjeslivet
och badat hunden
och blivit hemmastadd på jobbet
och skrivit alla julkorten
tänkte jag prata med dig
en kväll.

Några konkreta krav ställs inte och inte heller är ironin riktad mot ett identifierbart mål.

Samma sak gäller Claes Anderssons dikt "Samma sak" i samlingen "Till korta kommanden". Bådas tal är så allmänt hållet att knappast någon behöver känna sig träffad. Därmed riskerar bådas medvetenhet om de kompensatoriska villovägarna att bli blott en vag protest som med gillande kan omfattas av alla.

SPÅRBUNDEN RESA

Roland Andersson har sammanställt ett urval "Svensk tåg-poesi" där de spår på vilka poeterna färdas förunderligt sällan passerar industrier där folk arbetar och producerar.

Tågen transporterar öden; bitterheter, saknader, sorger etc fyller dem medan de gods-transporter för vilka järnvägarna huvudsakligen byggdes saknas med ett par undantag, t ex Lennart Sjögrens dikt "Godstågen" som avslutas med raderna:

Magarna av järn, sten, köksmöbler och
dieselolja.
Livsmagar.

Här sitter poeterna i sina vagnar på spårbunden resa, ibland utan att ens veta vart de är på väg – "Vem är jag/som viljelöst förs över Hallsbergs bangård?", frågar Tom Hedlund, som om han reste utan färdbiljett – medan världen fortsätter sitt lopp utanför kupéfönstren med poeterna som passiva passagerare på livsresan.

Men man behöver inte bli ett rö för vinden bara för att man inte tror på segerns möjlighet. Sören Fallberg formulerar sig så här i "Betraktelse":

Segrar förändrar inte världen.
Likt vattenspindlar
rör de sig från strand till strand
och endast ytan berörs
av deras framfart.
Grämseln låter ögonblicken
gå förlorade.
Endast bitterheten förändrar världen
i kraft av sin kompromisslöshet.

Det kan vara cynism, men också den illusionsfria syn på sakernas tillstånd i världen som säger att det är de bittra, tunga nederlagen som äger, eller åtminstone kan äga, den förändrande styrkan.

En sådan insikt är främmande för Tom Hedlunds passagerar-ideologi. Titeldikten i "Storrens anatomi" bekräftar det. Slutstrofen lyder:

Sömn och vaka pucklar på varandra
med tombutejler – också ett umgänge!
Träden vinglar häftigt på framtidens rullstensås,
som drar tvärs genom nuet.

Tillvarons insida skymtar ett ögonblick
men har ingenting att lära oss,
vi som trodde att vi drog stormen i koppel.

Det kan åtminstone formellt låta modernt och tidsmedvetet med tombutejler som pucklar på varandra och träd som vinglar häftigt på framtidens rullstensås, men är den sortens pekoral i Gunnar Björling-kofta som Claes Andersson driver med i en av dikterna i "Till korta kommanden".

IDEOLOGIN

Men också pekoral innehåller ideologi, vilket ytterligare några exempel visar. Ulf Bergqvist säger i samlingen "Skog" som andra poeter säger, att insikter har han nog, bara språket felar. I den trettiofjärde dikten låter det så här i tredje strofen:

Varje närmande är ett försök
utifrån ett språk som är sekundärt
Orden förmår inte omfamna
det finfördelade. Orden

kan inte böjas runt
de minsta tingestarna
som vandrar osedda
under stenarnas kalendrar
Minuterna bevakar detaljerna
Orden cirklar runt, hela tiden
vilande på det avvaktande
omkring. Skogen talar sitt, sotto voce,
därborta. Den har förnyelse och upprep-
ning
varje morgon med daggen. Och daggen
I en tidigare skylla-ifrån-sig-på-språket-dikt
blir det emellertid intressantare:

Jag saknar namn åt sammanställningarna,
färgerna som göms under bäcken
och vattnets tävling med solen
om färgerna. Jag saknar liknelser
för rusningarna i bäckens koncentrat
av svalka och färglöshet. Mitt lopp
är långt från rusning och berusning

Läs denna dikt tillsammans med två strofer ur
Tobias Berggrens "Threnos" och första stro-
fen ur Hedlunds "Stormens anatomi":

ur Berggren: "Sysne udd"
Det blåser i gräset. Augusti hjärtslag
strör vida omkring
frörök tistelfjun. Jag färdas
Denna min resa mellan skriftens kilar
mot ett ständigt upprepat tema, mot brin-
nande damm
mot havsdjupens plötsliga andedräkt i nå-
got

skräpigt vindskontor med gamla fotoalbum
som någon glömt, alla de avbildade
ur alla minnen fallna...

Det blåser i gräset. Ett liv. Dödens
ständiga ifrågasättande. Arbetet
bakom allt intill Intet nernött
Dess slutgiltiga minnesmärke: En ensam
våg som plötsligt bryter
långt ute till havs
av ingen sedd

(Ur Hedlund: "Stormens anatomi")
Stormen flyttar om det bekanta
river upp lojaliteter och skapar nya,

låter allt idka umgänge med allt i nya möns-
ter,
hugger tag i alla skrämliga formationer,
tänjer världsbildens förbindelsestrådar
till bristningsgränsen. "Än finns tid",
viskar och väser den, "men ge akt på ditt
störtande rum."

Det en smula fantasilösa bildspråket (bäcken,
solen, svalka, färglöshet, damm, skriften,
havsdjup, storm etc) förmedlar författarnas
bestämda idéer om tillvaron som besjälad
(vattnets tävling med solen, augusti hjärtslag,
dödens ifrågasättande, vindens viskande och
väsande) och bortom begriplighet (Hedlund:
"Tillvarons insida skymtar ett ögonblick/men
har inget att lära oss./vi som trodde att vi drog
stormen i koppel") och mening (Berggren:
"Arbetet/bakom allt intill Intet nernött/ Dess
slutgiltiga minnesmärke: En ensam våg som
plötsligt bryter/långt ute till havs/av ingen
sedd").

För den vidskeplige Berggren – i "Threnos"
som religiositet – innebär detta rimligtvis att
hans förmenta radikalism får sig en törn av
tanken att ingenting blir kvar av livets huvud-
sak – arbetet.

Detta är idéer från ett sekel och en klass som
åtminstone nominellt är äldre än dessa 80-tals,
kanske 90-tals-poeter.

Det kan förklara varför inte någon av dem
härskar och förskräcks över att Karl Zweiling
och Jan Morell vandrar mitt ibland oss under
ekonomins och politikens sonderfall.

I artikeln nämnda lyriksamlingar: Claes An-
dersson: Tillkortakommanden (Alba, Sthlm
1981), Tobias Berggren: Threnos (Bonniers,
Stockholm 1981), Ulf Bergqvist: Skog (R&S,
Sthlm 1981), Gunnar Beskow: Långdyning
(Bonniers, Stockholm 1981), Sören Fallberg:
Dikter (R&S, Sthlm 1981), Tom Hedlund:
Stormens anatomi (Norstedts, Stockholm
1981), Sandro Key-Åberg: I det darrande lju-
set (Bonniers, Stockholm 1981), Sven Ny-
berg: Elda för kråkorna (R&S, Sthlm 1981),
Åke Smedberg: Landet, där det ligger (R&S,
Sthlm 1981), Svensk tåg-poesi. Ett lyrikspår
genom 125 år i urval av Roland Andersson
(Bokomotiv, Sthlm 1981).

En dansk stridsskrift

av Åke Bergman

■ Åke Bergman har tittat närmare på "Till glädjen", en dansk stridsskrift om humanism och humaniora.

Med återblickar på äldre humanisters arbete och tanke pläderar de danska författarna för sin idé om humaniora som kritiska, i bästa fall systemöverskridande vetenskaper vars mål är människan och de ständigt framflyttade gränserna för hennes frihet. Efter genomgångar av samtida och äldre verk stannar de för en materialistiskt influerad hållning där människan ses både som skapad och skapande och humaniora som en underskattad del i en väldig befrielsekamp som skall öka både människans kunskande och hennes medvetande samtidigt som den materiella grundvalen förbättras – med andra ord en bok som sätter den medvet-na idékampen i högsätet.

Författarnas en aning oskuldsfulla syn på verkligheten blir tydligt vad gäller tex univer-siteten vars lärare och elever proklamerar vara fria därför att de är "isolerade från politi-kens och industrins maktcentra". Gissnings-vis uppträder dock klassintresset även där. Ett resonemang om vetenskaparnas egen

klassstillhörighet och vilka uttryck denna tar sig i deras vetenskap hade möjligtvis onödigg-jort det för de 332 arbetslösa i Smedjebacken uppträskande påståendet att "Vi i västvärlden är sällan riktigt hungriga, riktigt utmattade el-ler riktigt plågade av fysiska smärtor – utom /.../ under fritiden." Både de och Tredje vär-ldens förtryckta hade då kanske sluppit påstå-endet "att vi inte kan återgå till ett traditionellt tillväxtsambälle. Det finns nämligen inte re-surser nog, och tillväxtsambället hotar dess-utom både den yttre naturen och människans natur."

Thomas Bredsdorff, Mikail Larsen, Ola Thys-sen TILL GLÄDJEN. En stridsskrift om hu-manism och humaniora. Övers fr danska Maj Frisch och Sven Vahlne. Förord Sven-Eric Liedman. Kap 5 i originalutgåvan struket. 153 s. Gidlunds 1981. Pris: Ca 66:-.

ISBN 91-7021-335-6

BOKANMÄLNINGAR

Ansvärliga:
Lars André och Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 Sundsvall
Tel. 060-11 70 24

Ill.:Kaj Stuart-Beck

Eva Adolfsson, Tilda Maria Forselius, Kristina Lundgren, Enel Melberg, Ebba Witt-Brattström. VARDAGSSLIT OCH DRÖM-MARS SPRÅK. Svenska prolet  rf  rfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson. 223 s. Hammarström & Ă berg 1981. Pris: ca 68:--

ISBN 91-7638-008-4

Den här volymen innehåller essäer om de kvinnliga prolet  rf  rfattarna Maria Sandel, Maj Hirdman, Moa Martinsson och Inga Lena Larsson. Den avslutande essän behandlar de författarinnor i samma tradition som debuterat under 1970-talet. Boken är illustrerad med flera fina fotografier.

Det   r författarskap och f  rfattar  den som i många avseenden varit förbisedda som här blir belysta. Ess  f  rfattarna   r själva tveksamma om man kan tala om en särskild, kvinnlig prolet  rf  rfattartradition. I feministiskt nit antyder de ibland att det skulle finnas specifikt kvinnliga f  r  llningss  tt till världen. Det hade i det sammanhanget varit intressant om man diskuterat dessa författarinnor i f  r  llande till de samtida borgerliga kvinnliga författarna.

Sammanfattningsvis är det en rolig bok. Den svenska prolet  rlitteraturen   r inte fullständig utan kvinnornas bidrag.

Eva B  ckstedt

Nils Bejerot. MISSBRUK OCH MISSFÖRSTÅND. 198 s. Ordfront 1981. Pris: ca 48:--

ISBN 91-7324-149-0

Kjell Johansson, Gösta Tibblin. STRATEGI FÖR ETT SPRITNEGATIVT SVERIGE. 102 s. Prisma 1981. Pris: ca 41:--

ISBN 91-518-1401-3

Hans Holmér. NARKOTIKAPROBLEMET. 84 s. Tidens Debatt 1981. Pris: ca 25:--

ISBN 91-550-2532-3

Gunnar Ă gren. ALKOHOL, HÄLSA OCH SAMHÄLLE. 151 s. Ordfront 1981. Pris: ca 48:--

ISBN 91-7324-140-7

Bejerots bok innehåller omtryckta upps  tser, debattartiklar och intervjuer. Bejerot försvarar 50-talets Nykterhetsv  rds  lag och g  r emot försök att vältra över missbruksfrågor från social vård till sjukvård. Missbruk   r enligt honom främst ett inlärt beteende och symtomteorin med psykiatriska modeller som f  rkl  ring   r ej giltig; Skinners inlärningsteori gäller för uppkomsten av socialt beteende liksom för utsläckning av sådant genom ny social inlärning, typ Hasselapedagogiken. Narkotikabrottsligheten skall främst bekämpas genom ingrepp mot missbrukaren; det ger allmänpreventiv verkan. Strindbergsk blir sati-

ren i skildringen av samspelet mellan RFHL, statsapparaten (byrå SN 4 på Socialstyrelsen) och massmedia. SN 4:s forskning beskrivs som "den svenska varianten av lysenkoism", vilken "definitivt skulle slå fast rot i det svenska folkhemmet".

Johansson och Tibblin inriktar sig på att skapa en attitydförändring mot alkoholbruket hos vuxna; de är ju modeller för barns beteendena. Marknadsregleringar föreslås: prishöjningar, höjd åldersgräns, varningstexter osv. Holmér skildrar narkotikahanteringen och olika smuglingsv  gar till Sverige.

Ă gren   r ej lika polemisk som Bejerot; han ger en faktarik presentation av alkoholproblemet. Båda ser positivt på den nuvarande Nykterhetsv  rds  lagen och de möjligheter den ger för ett tidigt ingripande. Vårdtiden måste dock förlängas i tunga fall. Med Ă grens och Bejerots framställningar börjar Sverige närma sig Finlands höga standard i upplysning och forskning i drogfrågor.

Åke Lindgren

Gun Björkman. DE GAMLA EGYPTIERN. 181 s. Natur och Kultur 1981. Pris: ca 60:--

ISBN 91-27-00376-0

Henry Egidius. MÄNNISKANS NATUR i biologiskt och socialt perspektiv. 158 s. Natur och Kultur 1981. Pris: ca 60:--

ISBN 91-27-00380-9

Lars Edler, Torgny von Wachenfeldt. MARINA ALGER - ekologi, dynamik och användning. 146 s. Natur och Kultur 1981. Pris: ca 60:--

ISBN 91-27-00366-3

Dessa tre böcker ingår i Natur och Kulturserien som enligt f  rlagstexten skall innehålla "basb  cker/faktaböcker som vill ge översikt över ett ämne". Värdet av en sådan bokserie kan knappast överskattas. Vi har idag i Sverige inte någon stor, genomtänkt encyklopedisk

bokserie. I Frankrike finns däremot "Que sais je..." och de lite äldre läsarna av Förr och Nu kommer antagligen ihåg Verdandis sm  skrif-ter som länge var ryggraden i en svensk fol- kupplysningstradition.

Skriften "Marina alger"   r en fakts  ckad populär text av det gedigna slag som utg  r från att ämnet i sig väcker läsarens intresse. Egidius bok om psykobiologi   r också läsvärd även om ämnet är så ungt att det belastas av åtskilliga luftiga spekulationer som inte har med vetenskap att göra. Egidius undviker att falla i de värsta groparna och   r välgörande kritisk till många sluts  tser om människans "natur" som dragits av etologer, bete  v  riss-ter och andra. Mest underhållande som skri- bent   r utan tvekan Gun Björkman och därtill bidrar hennes fantasieggande ämne. Man än- skar att förlaget fortsätter utgivningen av den- na serie, som nu omfattar 25 titlar, med några hundra till.

Svante Svensson

Paul Blom  n. GENOMBROT. 150 s. Rabén & Sjögren 1981. Pris: ca 44:--

ISBN 91-2954-811-X

Paul Blom  n utgav 1979 boken "Ur karg jord", som skildrar kooperationens bildande i Sverige. I "Genombrott" fortsätter han redogörelsen för den kooperativa verksamheten fram till slutet av 1970-talet.

Han behandlar övergången till flerbutiks-föreningar, glesbygdsbutiksnedl  ggningarna, sj  lvbetj  nings- och lagercentralprincipen, minskningen av antalet Konsumbutiker (från 8 200 i mitten av 1950-talet till 2 120   r 1979), stormarknader,   terb  ringsloppande och kon- tokort, allt resulterande i små, små spår i demokratis likkista (det erkänner han) men rejält stora och medlemmarna g  gnerika spi- kar i lådan där pengarna förvaras.

Boken är en utmärkt illustration till kapita- lismens förmåga att sökta men säkert suga upp och i sin breda famn sluta - och kväva - folk  - relserna.

Sven Ljunbergs omslagsbilder (i färg)   r njutbara; författarens språk är det inte.

Birger Andersson

Fredrika Bremer. **FAMILJEN H*****. Teckningar ur vardagslivet. Efterskrift Birgitta Holm. 261 s. Norstedts klassiker 1981. Pris: ca 62:--.

ISBN 91-1-811002-9

Birgitta Holm. **FREDRIKA BREMER OCH DEN BORGERLIGA ROMANENS FÖDELSE**. Romanens mödrar 1. 259 s. Norstedts 1981. Pris: ca 95:--.

ISBN 91-1-813041-0

Fredrika Bremers debutroman från 1830 är en levande och humoristisk skildring av en högborgerlig familj. Genom husräddnans, Beata Vardagslag, iakttagelser lär vi känna familjen H***. Personerna såväl som miljön är träffsäkert och levande skildrade. Det är en roman där romantik och realism kompletterar varandra.

Birgitta Holms studie över Fredrika Bremer inleder ett projekt som ska belysa några kvinnliga författares roll för romankonstens utveckling 1830-1940. Hennes undersökning av "Familijen H***" är rolig och stimulerande. Det är intressant att jämföra Holms slutsatser med tidigare analyser. Bilden av Fredrika Bremer blir både klarare och mer sammansatt. Man slås i tex av hur det som i själva verket är en kritik av patriarkatet av många tidigare setts som en utopi, och hur det som av somliga beskrivits som ett "intresse för erotik" snarare är ett krav på högre livsmål.

Mätte de följande studierna i projektet om romanens mödrar vara lika noggrant genomförda och lika spännande att läsa!

Marianne Fors

Nils-Erik Bringéus. **BILDLORE** studiet av folkliga bildbudskap. 214 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 84:--

ISBN 91-7021-326-7

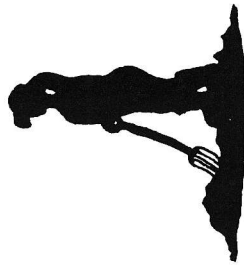
Här, liksom i övriga Europa, har på de två senaste decennierna vuxit fram ett nytt intresse för bilder, bilder som kommunikation. I Sverige har det inte minst varit bildpedagoger knutna till Teknisklärläroinstitutet som har arbetat med detta.

Nu börjar också andra grupper att bli intresserade, bl a undrar etnologerna hur bilder har påverkat folk genom tiderna.

Bringéus syfte med boken är trefaldigt: att ge ett etnologiskt bidrag till ett tvärvetenskapligt forskningsfält, att påvisa bildmediets betydelse som etnologiskt forskningsmaterial och att försöka få läsaren att betrakta bilder som budskap. Bringéus har lyckats ganska bra i sitt uppsåt. Texten är dessutom både rolig och lättforcerad.

Denna bok, illustrerad med bildexempel från medeltid till nutid, är en bra introduktion för alla som är intresserade av bilders funktion.

Magnus Samundsson

Göran Burén. **VÄRFLOD**. III. skyddsomslag Marja Rantala. 206 s. Ordfront 1981. Pris: ca 80:--

ISBN 91-7324-139-3

Våren 1975 tog skogsarbetarna till strejkvapnet för att genomdriva sitt krav på månadslön. Om detta, och framför allt om skeendet som förde fram till den öppna striden, berättar författaren i sin debutroman. Med honom har Sverige fått en ny proletärförfattare. Hans insikter bygger på erfarenhet av skogen och kampen, och hållningen är proletär: det är de närandes talan han för mot de tärande; motsättningarna inom klassen och inom facket liksom inom arbetarfamiljerna utgår från motsättningen arbete-kapital. Allt är övertygande berättat och skildrat. Till nästa bok kan dock dialogen kanske skärpas liksom den i något fall tunna gestaltningen.

Åke Bergman

Elmer Diktonius. **JANNE KUBIK**. III. Tapio Tapiovaara. 187 s. Fripress 1981. Pris: ca 63:--

ISBN 91-85590-22-3

Elmer Diktonius roman om Janne Kubik är en motbild till hans dikt om Röd-Eemeli. Röd-Eemeli avrättas brutalt medan Janne Kubik tuggar gräs i en straffkoloni. Janne Kubik släpps fri och drömmer sig upp som spritsmugglare och hallick. Han slutar i strejkbyteri och faller döende ner i en lastlucka.

Med hjälp av inledande efterskrift och kommentar till varje avsnitt formar Diktonius ett hårdfört porträtt av ett inbördeskrigets offer, ett offer vårt förakt.

I den gellerfeltiska varianten av modernismen lämnar litteraturen varje kontakt med verkligheten. All antydning om realism blir hotfull för honom. I den finlands-svenska traditionen däremot anknyts modernismen hela tiden till realismen. Och ett sjungande, fruktbart språk föds.

Lena Andersson

Georges Duby. **KRIGARE OCH BÖNDER**. Den europeiska ekonomins första uppsving 600-1200. Övers. Michael Nordberg. 281 s. Norstedts 1981. Pris: ca 87:--

ISBN 91-1-803352-0

Duby tillhör den sk Annales-skolan. Det gemensamma för dessa historiker är att de skriver social historia och ofta använder tidigare inte utnyttjade källor.

Duby förmedlar en sammanhängande bild av den tid då Europa grundlades. Främst är han intresserad av drivkrafterna bakom det ekonomiska uppsvinget. Få fakta är kända i det komplicerade växelspelet. Svårigheten blir att fastställa de grundläggande faktorerna.

När Duby som de främsta orsakerna till ekonomins tillväxt först utpekar kriget, sedan bankherraväldet, på de krav på produktionsökningar som feodaladelns konsumtionsbehov medförde, samt när han hävdar att

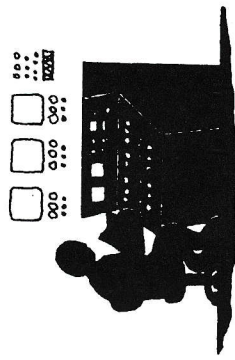
landsbygden fr o m 1200-talet befinner sig på efterkälken i den ekonomiska utvecklingen visavi städerna, ställer jag mig emellertid tveksam. I övrigt är essän ett innehållsrikt bidrag om en intressant men okänd tid.

Mats Miljand

Sven Fagerberg. **DET MÄNSKLIGA UPPDRAGET**. 264 s. Alba 1981. Pris: ca 110:--

ISBN 91-7458-412-X

Fagerberg har åtminstone delvis tillfredsställt SAF:s sedan länge närda behov av nöjsamma intellektuella. Socialdemokratin, som sedan Vietnamkrigets sista fas vant sig med hut och hyfs från landets författare, har plötsligt fått en råbarkad sälle på halsen. Fagerbergs position är inte avundsvärd. Ena lägret försöker krama ihjäl honom, det andra skulle väl helst se honom teglad. Fagerberg riskerar att inte bli tagen på allvar.

Läs ändå detta urval artiklar från åren 1978-1980. Somt är bara magsyra, somt ganska flummigt - däremellan finns härlig vrede över tillståndet i landet och en intellektuell spänst som borde kunna liva upp även Yrsa Stenius.

För den som till äventyrs tänker sätta ihop en socialistisk studiecirkel rekommenderas artiklarna "Den kreativa möjligheten" och "Verket som självändamål" för brevidläsning. De tänder den suraste ved.

Anders Sundelin

Oriana Fallaci. EN MAN. Övers. Barbro Andersson. 483 s. Alba 1981. Pris: ca 140:– ISBN 91-7458-366-2

1968 genomfördes ett misslyckat attentat mot Greklands diktator Papadopoulos. Attentatsmannen hette Alexandros Panagoulis. Han greps, torterades och dömdes till döden, men benådades och satt fängslad fram till 1973. När Panagoulis släpptes ur fängelset träffade han den italienska stjärnjournalisten Oriana Fallaci och sammanlevde sedan med henne tills han mördades 1976.

Om detta har nu Fallaci skrivit en tjock bok. Det är en lovsång till Hjälden med stort H, vettlös och oansvarig, men framför allt ensam, praktiskt taget helt utan kontakt med det grekiska folket, ömsom föraktfullt kallat "ullflo-den", ömsom "bläckfisken". Boken är skriven i du-form – ett tröttnande manér – och flörtar moderiktigt med ödestro och annan vidskep-lighet. Det måste finnas bättre böcker om mot-ståndet i överstarnas Grekland.

Eva Bäckstedt

Lars-Olof Franzén. INSTRUMENTMAKARNA. 256 s. Wahlström & Widstrand 1981. Pris: ca 115:–

ISBN 91-46-13815-3

Tiden är decennierna kring år 1700. I en liten norditaliensk stad växer den berömda instru-mentbyggarens son, Andrea, upp. Han blir

violinvirtuos. Men Andrea vill någonting mer än att bara guta kraft och skönhet i redan komponerad och nedskriven musik. Han vill förändra, gå utanför det stränga regelsystem som behärskar musiken. Detta visar sig inte vara möjligt utan ett samtidigt brott med den maktfullkomliga hierarkin, den adelskultur som kräver sin bekräftelse i bl a musik fram-förd på ett *traditionellt* sätt.

Franzén menar att uppror mot förtryckande samhällssystem och statisk kultur är nödvän-diga för bevarandet av mänsklig integritet. Ty-värr slinter resonemangen kring denna fråga småningom ur berättelsen och "Instrument-makarna" förvandlas till en samling habit hoptråckade skrönor i äventyrsromantisk stil.

Martin Landahl

FÖRFATTARE OM FÖRFATTARE. 24 fin-landssvenska författarporträtt. 245 s. Rabén & Sjögren 1981. Pris: ca 85:–

ISBN 91-29-54943-4

"Författarnas litteraturhistoria" har gjort suc-cé. Inspirerad av denna rikssvenska förlaga har nu en första motsvarande finlandssvensk bok utgivits.

Här ges 24 porträtt av 1800- och 1900-talsförfattare skrivna av nutida författare. I flera fall har två personer skrivit om samma författare vilket ger tillfälle till intressanta jämförelser. Urvalet verkar något slumpmäs-sigt även om kvinnorna fått en framträdande plats. Från Runeberg (herr och fru), Topelius, Södergran och Diktonius löper listan till Hen-ry Parland (ett stjärnskott som dog vid 22 års ålder) och okända Sigrd Backman.

Tyvärr är kvalitén på artiklarna ojämn, skarpsinniga analyser och vältecknade port-rätt avlöses av mycket bleka bidrag. Dock, boken är en byggsten i kampen för den fin-landssvenska litterära traditionen.

Staffan Glassel

Günter Grass. TANKEFOSTER eller Tys-karna dör ut. Övers. Eva Liljegren. 179 s. Bonniers 1981. Pris: ca 77:–

ISBN 91-0-045196-7

Grass "tankefoster" är Harm och Dörte Pe-ters, lärarpar och mönsterdemokrater som aldrig kan frigöra sig från reformismens dilem-ma med "äenasidan och åandrasidan". Värld-

den är full av "om", på det att vi alla skall kunna upprätta vår självkänsla.

Boken är skriven på tröskeln till Orwells årtionde och mera lättillgänglig än hans före-gående "Mötet i Telgte". Den handlar också om nyhetsflödet som raderar ut våra tidsbe-grepp, om kapitalismen och kommunismen – "två elaka gubbar" – om murar mellan folk och kulturer.

Grass kritiserar en del av sina tidigare poli-tiska utläggningar i "Flundran" och "Ur en snigels dagbok". Och hans ironi är välgöran-de, som när han beskriver Strauss som en som fortfarande försöker hålla Stalingrad.

Roy Isaksson

Bo Gustafsson. I ÖVERMORGON SOCI-ALISM. 202 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 68:– ISBN 91-7021-366-6

Med "I övermorgon socialism" gör sig Bo Gustafsson till förespråkare för en reformis-tisk socialism. I det första kapitlet, som upptar mer än hälften av utrymmet, genomför han en kritisk granskning av den marxistiska teorin

Flera centrala teser ifrågasätts, men framfö-rallt är det leninismen som kritiseras, dess sektarism och antidemokratiska tendens. I bo-kens andra del behandlas den ekonomiska kri-sen och löntagarfonder som ett botemedel på lång sikt. Gustafsson skriver kunnigt och på ett klart språk. Han är mån om att bli förstådd. Det han diskuterar är viktigt och jag kan re-kommendera hans bok till alla som intresserar sig för hur vårt samhälle ska gestalta sig i framtiden.

Christina Ericsson

Lars Gustafsson. FÖR LIBERALISMEN. En stridsskrift. 75 s. Norstedts 1981. Pris: ca 46:–

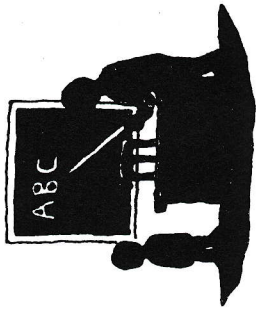
ISBN 91-1-801811-4

Då jag personligen värderar romanförfattaren Lars Gustafsson betydligt högre än filosofen/ politikern Lars Gustafsson, läser jag helst denna stridsskrift som en vägledning till tolk-nings uppskattar.

Men visst finns det många goda trådändar att spinna vidare på i den liberalism som för-fattaren förespråkar och som han själv menar är väsensskild från den politik som förs av "ett intill medvetenhet tanketomt folkparti utan varje liberal identitet".

Bland annat ifrågasätter han den statssub-ventionerade kulturen och analyserar begrep-pet "mediavänstern". Han funderar också över samhällets bankrutt och det utopiska tän-kandet genom tiderna. När väsentliga frågor diskuteras med hett, då är Lars Gustafsson gärna där och sticker fram sin skäggyrdda haka.

Bosse Ek

Stephan Hermlin. AFTONLJUS. Övers. Ulrika Wallenström. 126 s. Norstedts Panter 1981. Pris: ca 53:–

ISBN 91-1-801721-5

Helga M Novak. JÄRNNÄTTERNA. Övers Lars W Freij. 269 s. Alba 1981. Pris ca: 75:–
ISBN 91-7458-400-6

Många väst- och östtyska författare har på senare tid skrivit "självbiografiska" romaner om uppväxten under Tredje riket, kriget och den tidiga efterkrigstiden. "Järnnätterna" och "Aftonljus" tillhör denna kategori. Novak skildrar en flicka från krigsutbrottet – då är hon omkring fem år – till 50-talets början i Östtyskland. Hermlin berör 30-talet och krigsperioden, som en pojke upplever som mogen student och vuxen. Uppväxtmiljöerna är olika: flickan lever tryggt hos en småborgerlig fosterfamilj. Pojken kommer från en välbärgad "högre stånd"-familj, men även där är en viss trygghet påtaglig.

Det gemensamma motot är: "Det mest fruktansvärda var att ingenting hade förändrats, att livet gick sin gilla gång, medan egentligen allting, ända till barnens lekar, borde ha varit annorlunda". Stilistiskt "avbildat" Novak detta vardagliga liv genom en konkret, bred beskrivning i växlande stilform, anpassad till den uppväxande flickans utvidgade minnes- och iakttagelseförmåga. Hermlin förmedlar olika upplevelser, iakttagelser och intryck på ett mera rapsodiskt, upphöjt och

indirekt samt poetiskt sätt, men samtidigt mera direkt och politiskt genom pojkens medvetna antifascistiska engagemang. Denna politiska dimension, det "egentliga" hotet under 30- och 40-talen, trängs hos Novak undan inför fosterflickans konfliktfyllda trygghet. Ett trevande politiskt uppvaknande – i efterkrigstidens Östtyskland – blir huvudsakligen en frigörelse från fostermodern och uppväxtmiljön. Tillsammans ger dessa likartade men ändå helt olika romaner, i form av verkningsfulla kontrastbilder, nya inblickar i en ohygglig verklighet som läsaren förhoppningsvis känner till. En givande läsupplevelse.

Martin Grass

Olle Holmqvist (red), Tryggve Gustavsson, Åke Gustavsson, Bo Johansson, Birgitta Malmros, Jan Philipsson, Per-Erik Sundgren, Björn Afzelius, Kerstin Stråby, Bertil Wengren. ATT STYRA LIVET. Genforsknings – risk eller möjlighet? 159 s. BonnierFakta 1981. Pris: ca 84:–

ISBN 91-34-48768-9

Genom urval efter egenskaper har människan under århundraden sökt styra sin genetiska miljö bland husdjur och grödor, medelst manipulering av miljöns evolutionstryck. Tekniker att manipulera också de individuella cellerna finns nu. En biologisk bomb, ett monster i provröret?

Olle Holmqvist och hans kollegor ser inte monstret, men väl möjligheten att med nya tekniker lära naturen arbeta bättre för människan, såsom indianen "skapade" majsen.

Redaktören har valt aktualitet före sammanjämkning av de olika bidragen, vilket lett till upprepningar och en något skev balans, men huvudmålet, att ge läsare utan speciella förkunskaper en biologisk genetisk allmänbildning, har man uppnått.

Dessutom finns enskilda direkt lysande kapitel, t ex när Tryggve Gustavsson med "en symfoni av växelverkningar" beskriver utvecklingen från ägg till organism.

Bertil Jonsson

Gyula Illyés. ÖGON SKRÄMDA MEN TROTSIGA. Urval, inledn och tolkn. János Csatlós. 121 s. Bonniers 1981. Pris: ca 57:–
ISBN 91-0-045209-2

Illyés, född 1902, har i prosaboken "Pustans folk" skildrat sin diktningens bakgrundsmiljö. Urvalet i "Ögon skrämda men trotsiga" sträcker sig från debutsamlingen i mitten av 30-talet till "Ett sällsamt testamente" från 1977. Det är ett personligt livsdokument, samtidigt som dikterna ingår i den europeiska modernismens krets.

Barndomsminnen med oxkärrors gnissel i milda vårvällar förbyts i dikterna till traumatiska krigsupplevelser från Europas stora natt då "Hjärtana kved men hoppades". Men skalden konstaterar också i en dikt att "Det var skrämmande, men stundom/även förföriskt vackert/att leva".

Olika språk och tonlägen växlar. Denna tolkningsvolym visar spännvidden i Illyés diktning som fört honom till ett poetiskt landfaderskap i Ungern. I några dikter går koncentrationen över i pratighet, men i stort har boken mycket av värde mellan pärmar.

Bengt Berg

Paul Johnson. SAMHÄLLETS FIENDER. Övers. AB Timbro. Förord Stig Strömholm. 294 s. Ratio 1981. Pris: ca 67:–

ISBN 91-7568-003-3

Till samhällets fiender hör Marx, Freud, miljörelser, atonal musik, abstrakt konst och FN:s majoritet av stater från den tredje världen.

Likt det gamla Rom hotas västerlandets civilisation av undergång. Till försvar mobiliserar Johnson tron på absoluta moralregler, fria institutioner, individualism och upprätthållande av en stabil medelklass.

Bitvis är boken underhållande läsning; lärd, tankeväckande och skarpt formulerad.

Men bakom de bitska formuleringarna

skymtar en förgrämd försvarare av förlorade ideal, som med sin fäktande penna försöker hålla den hotande pöbeln på avstånd.

En obehaglig doft av gammalt unket folkförakt sticker i näsan.

Staffan Dahllöf

Ragnar Järhult. BAKSLAGET. 258 s. Liber 1981. Pris: ca 75:–

ISBN 91-38-06011-6

Dramatik saknas icke, det förstär man av baksidetexten: konflikt står på spets, ny vändning, och vem har satt eld på fabriken och varför?

Det kan man strunta i. Självt väljer jag att även strunta i författarens "ärende".

Scenbilderna är ett konferenshotell och en pappersfabrik. Språkligt är romanen en Fejdeausfars med mycket spring i dörrar, snabbt och stereotyp. Eftertanke principiellt förödande. Författaren registrerar gärna skyltar och emblem: BILÅ-bägare, Gunnebstängsel, HUVUDSKYDDSBUD.

När larret lagt sig ser man ju ändå att aktörerna stått stilla och att det är rekvisitan som hållits i rörelse. Det är tånkvärt. Man kunde filma det.

Nu hävdar sig pappersbruksarbetare Järhults andra roman tämligen väl mot åskiljlig som lyfts till skyarna på tidningarnas kultursidor. Men siktet kunde ju höjas? Och språket skärpas.

Siwe Raadik

Peter Kemp. MARXISMEN I FRANKRIKE. Apropå "de nya filosoferna" och marxismens kris. Övers. Svante Hansson. 275 s. Liber 1981. Pris: ca 77:–

ISBN 91-38-05550-3

En dansk filosof tecknar huvudlinjerna i den franska filosofiska debatten om marxismen från 30-talet fram till de "nya filosoferna". Enligt Kemp har de nya filosofernas generallangrepp mot marxismen sina rötter i intern fransk debatt och inrikespolitiska erfarenheter. Utan att blunda för den nya filosofins mediamässiga sidor delar Kemp dess kritik mot marxismen – om än ej de slutsatser den drar av marxismens kollaps. Många i Sverige förbisedda filosofer före de nya filosoferna presenteras. Framställningen är refererande; först mot slutet kommer Kemp till tals med egna synpunkter.

Utan att vara vare sig djupsinnig eller djupgående är boken ändå en god introduktion till det centrala ämnet om marxismens möjligheter som kritisk filosofi i vår tid.

En fyllig litteraturlista ökar bokens användbarhet därvidlag.

Kent Begler

Kostas Kindynis. DEN ANDRA FÖDELSEN. Tolkn. av Zannis Psaltis och Birger Norman. 83 s. Rabén & Sjögren 1981. Pris: ca 25:–

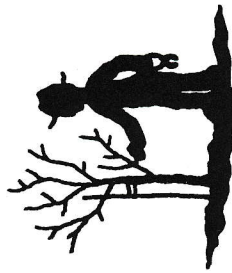
ISBN 91-29-54843-8

Den grekiske poeten Kindynis hör till generationen efter Ritsos och Elytis. Han är född 1932, men debuterade inte förrän 1971. Och det märks; här finns en personlig röst och en täthet i iakttagelserna som inte är alla debutanter förunnat.

Samma år som han debuterade lämnade Kindynis juntans Grekland och bodde och skrev i London, Paris och Köpenhamn. Ytterligare tre diktsamlingar kom under 70-talet, innan han förra året flyttade hem till Grekland.

Det öppna sår i den grekiska folksjälen som lämnats av inbördeskriget är ett återkommande ämne även hos Kindynis. Hans dikter kan tyckas hermetiskt slutna, men jag vill hellre kalla dem sparsamma och effektiva. Bakom detta dämpade språk pulserar starka känslor.

Roy Isaksson

Henri Lepage. I MORGON KAPITALISM. Övers. Hans Granqvist. Förford Erik Dahmén. 409 s. Ratio 1981. Pris: ca 18:–

ISBN 91-7568-004-1

Skolkuponger i stället för fri undervisning, ingen statlig konjunkturpolitik och fri narkotikamarknad är några av Henri Lepages recept för en liberal, eller som han själv säger, libertariansk politik.

"I morgon kapitalism" ger den teoretiska bakgrunden till en rad ny-gamla förslag i den ekonomisk-politiska debatten. Som (relativt) lättfattlig presentation av bland andra Milton Freidmans teorier har Lepages stridskrift en klar plats i referensbokhyllan.

Presentationen präglas dock av en allt för devot inställning till de nya nationalekonomiska fadersgestalterna och en bokstavstro till nya sanningar som inte står de värsta avarterna av marxistisk litteratur efter.

Lepage går till stormen mot korporativismen och förmyndarstaten, vilket kan tyckas sympatiskt. Omdömet står sig inte om hans egna förslag till alternativ.

Staffan Dahllöf

Sven Lindqvist. EN ÄLSKARES DAGBOK. 250 s. Bonniers 1981. Pris: ca 123:–

ISBN 91-0-045111-8

Sven Lindqvist. ETT FÖRSLAG. 164 s. Bonniers 1981 (1:a uppl 1955). Pris: ca 46:–

ISBN 91-0-045179-7

Sven Lindqvists vårbok utgörs av anteckningar ur tonårsdagboken med nutida kommentarer. Författaren förklarar och tillrättalägger sin ungdoms lögn, halvsanningar och undanglidanden. Men för vem? En grundläggande princip i hans författarskap är "att aldrig skriva någonting utan att vända mig till en bestämd person". För vem skrivs dagboken och för vem tolkas den i ljuset av ytterligare trettio års livserfarenhet? Jo, för författaren själv!

Finns ändå ett allmänintresse? Kanske som kärleksroman, om man föredrar intellektuell klarsyn framför svärbemästrade passioner. Kanske som bredvidläsningslitteratur till skolundervisningen i samlevnadsfrågor. Men dock i huvudsak som illustration till grundprincipen att alltid tala till någon.

Att Lindqvist utgått från detta i hela sitt författarskap blir förbluffande klart om man läser hans debutbok "Ett förslag", som på passligt getts ut i nyupplaga. Här återfinns många uppslag, som vidareutvecklats i reportageböcker under 60- och 70-talet. Dessa är mer angelägna än dagboksanteckningarna eftersom tilltänkta läsare där återfinns även utänför författarens trängre familjekrets.

Dennis Zackrisson

Artur Lundkvist. BABYLON, GUDARNAS SKÖKA. 254 s. Bonniers 1981. Pris: ca 120:–

ISBN 91-0-045139-8

Babylons sista storhetstid från Nebukadnessar till Naboid, dvs tiden för den judiska fångenskapen, bildar den yttre ramen för denna roman.

Genom en ung bergsflicka – Oanna – som

förs som fånge till Babylon får läsaren en bild av staden och dess religiösa liv. En annan iakttagare är profeten Daniel som lyckas få plats vid hovet. Genom honom ges en inblick i konfrontationen mellan teokrati och monarki. Författaren refererar också till forskares rekonstruktioner av hur Babylon kunde ha sett ut vid denna tid. Denna "objektiva" beskrivning blandas således med de subjektiva skildringarna, samtidigt framhävs det mytiska och mystiska. Någon särdeles spännande eller intressant roman tycker jag inte det har blivit av denna berättarteknik.

David Stansvik

Bengt Lännergren, Ulf Widebäck. RÄTTEN ATT VARA I FRED – massmedierna och privatlivet. 136 s. Liber Publica 1981. Pris: ca 80:–

ISBN 91-38-05743-3

Lännergren-Widebäck gör en kortfattad genomgång av sekretessbestämmelser och ger några referat av fall i Pressens Opinionsnämnd. Dessa avsnitt är tämligen ointressanta. "Några synpunkter på tryckfrihetsförordningen" bör däremot studeras noga. Nästan varje bärande princip i vår tryckfrihetslagstiftning angrips. Anonymitetsskyddet är "förledning", tryckfrihetssystemet ett hot mot rättssäkerheten. Allmänheten hotas av den fria pressen. Överheten skrivs inom anföringstecken och skenvänsterns argument mot tryckfriheten utnyttjas: alla har inte råd att ge ut tidningar. Värst är kanske sammanblandningen av privat och offentligt: "Den obehagliga sidan av anonymitetsskyddet är att anställda som av en eller annan anledning är missnöjda med förhållanden på arbetsplatsen, ger sitt missnöje utlopp i pressen i anonyma, obefogade anmälningar mot överordnade eller i avslöjande av förhållanden som inte bör offentliggöras. Risken för förtal och kränkningar av *privatlivets* (min kurs) fred under anonymitetens skydd är påtaglig."

Lasse Linusson

Vladimir Majakovskij. OM DET DÅR. Övers. och efterord Gunnar Harding och Bengt Jangfeldt. Fotokollage Alexandr Rodtjenko. 83 s. Bokomotiv 1980. Pris: ca 52:–

ISBN 91-7-618021-2

Av de två stora temana i Majakovskij diktning – revolutionen och kärleken – är det kärleken som dominerar denna långa dikt, skrivna under en kris i förhållandet till Lili Brik 1923. "Som en tjuvande/kommunistisk björn/skulle jag vilja bryta ut i hejdlös gråt", skriver poeten, och det är mycket riktigt en dikt full av självömskan och sårbarhet.

Trots det självupptagna i "Om det där" är det en hisnande dikt, full av överdrifter, förvandlingar, rörelser. Majakovskij svindlande färd genom bilderna och världen innebär också sparkar mot det småborgerliga levnads-sätt som han tyckt sig fastna i och lovord för revolutionen. Allt är framfört med omiskännlig vitalitet. Originalutgåvans fotokollage av Alexandr Rodtjenko utgör en fin komplettering i en grafisk mycket tilltalande bok.

Ulf Bergqvist

Bengo Malmjö. PÅ TAL OM 70-TALET. 80 s. Alba 1981. Pris: ca 45:–

ISBN 91-7458-402-2

"På tal om 70-talet" innehåller korta dikter varvade med längre prosastycken. Tillsammans bildar de en satirisk genomgång av 70-talet. Varje årtal får en dikt och en prosatext. Samlingen är slarvigt komponerad. Man kan gissa att det är en sk positionsbestämning

Malmjö velat göra. Vilken position han i så fall intar är mycket oklart. Han är kritisk och satiriserande och slår med våldiga rallarsvingar åt alla håll – varav akademism, vulgärjournalistik och ideologisk sektarism kanske är några – men genom sitt kåserande tonfall, ett enkelt ordval och allmän pratighet rinner det mesta ut i sanden.

Boken har en fräckhet och uppkäftighet som känns uppriskande, men större språklig disciplin och gallring bland hugskotten behövs för att Malmjö inte helt ska gå vilse bland all ordglädje och snitsighet.

Kent Begler

Konrad Marc-Wogau (utg). FILOSOFIN GENOM TIDERN. Filosofiska strömningar efter 1950. 339 s. Bonniers 1981. Pris: ca 200:–

ISBN 91-34-43139-0

Denna femte del av antologiserien "Filosofin genom tiderna" innehåller uppsatser och delar av viktiga verk publicerade under de senaste trettio åren. Avsikten är att ge en översikt över de mest aktuella problemställningarna under denna tid. Texterna är ordnade ämnesvis och utgivaren, tidigare filosofi-professor vid Uppsala universitet, har försett de olika avsnitten med kommenterande inledningar.

De översatta texterna omfattar historiefilosofi, semantik, språkfilosofi, etik och rättsfilosofi. I vetenskapsteori presenteras uppsatser av Popper och Kuhn.

Liksom i de tidigare delarna ges det största utrymmet till analytisk filosofi. Jag saknar texter av marxister, t ex Habermas och Marcuse. Bandets avslutande trettio sidor ägnas dock en presentation av strukturalism och hermenevtik med bidrag av Lévi-Strauss, Gadamer och Althusser.

David Stansvik

Thomas Michélsen. MASSMATEN. Svenskt jordbruk i kemialderna. Ill. Lasse Olsson. 170 s. Rabén & Sjögren 1981. Pris: ca 67:–

ISBN 91-29-55006-8

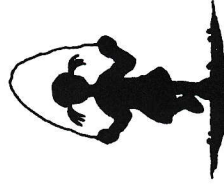
"Massmaten" omfattar två delar. Den första handlar om det praktiska jordbruket och matförädlungen inom industrin och den andra delen berör jordbrukspolitik och ekonomin.

Författaren, som är journalist på DN, har här samlat ihop alla möjliga negativa aspekter (berättigade och oberättigade) på svensk matproduktion. Enligt vedertagen journalistisk sed underlåter han att ge bakgrund och att redovisa de fakta som inte passar ihop med hans uppfattning. Detta leder till att den oinriktade läsaren kan få för sig att nästa smörgås ovillkorligen leder till döden.

Det krävs en ärligare och mycket mer omfattande behandling av ämnet för att problemen ska kunna ses i sitt rätta ljus.

Boken är illustrerad med fotografier av Lasse Olsson i samma stil som texten.

Hans-Magnus Meincke

Dea Trier Mørch. INNERSTADEN. Övers Ann-Mari Seeberg. Ill. 326 s. Tiden 1981. Pris: ca 115:–

ISBN 91-550-2577-3

De personer Dea Trier Mørch i bild och text låter oss följa under några dagar är okritiska medlemmar i eller sympatisörer till Danmarks Kommunistiska Parti. Personliga och politiska tillbakablickar ger viss bakgrund till Lulus, Dannys och Maries liv i Köpenhamns innerstad.

Eftersom det politiska arbetet, jämte barnen, står i centrum för huvudpersonernas liv, hade det varit intressant med en mer diskuterande roman. Här följer det ena politiska jip-pot det andra och det mesta får ett romantiskt skimmer av folkfest över sig.

Om handlingen är tunn är bilderna desto bättre. Trier Mørch är en duktig grafiker. De bilder som skildrar samspelet mellan barn och vuxna står fram som speciellt vackra och känslofulla.

Marianne Fors

Bulat Okudzjava. SJIPOVS ÄVENTYR – en gammal vaudeville. Övers. Hans Björkegren. 238 s. Prisma 1981. Pris: ca 80:–

ISBN 91-5-181426-9

"Sjipovs äventyr" handlar om hur författaren och greven Lev Tolstoj misstänks för samhällsfientlig verksamhet och hur myndigheterna försöker bevisa hans skuld. Uppdraget att skaffa bevismaterial anförtros Sjipov, en lat och fåfäng agent. Han överlämnar arbetet till en medhjälpare, Giros, som bedrar Sjipov lika effektivt som denne sina uppdragsgivare. Om Tolstoj sågs mindre än om byråkrats hopplösa ineffektivitet och alla inblandades brist på ansvar.

Sjipov ljuger helt enkelt ihop sina bevis. Ständigt på jakt efter pengar, sprit och kärlek är denne hemlige agent en stark och rolig litterär gestalt som svänger sig med en idiotisk nonsensfranska. Mer än de samhällskritiska tendenserna minns man Sjipovs figur från denna välskrivna och mycket läsvärda roman.

Ulf Bergqvist

John E Persson. STIMBÅT. Om kolfyrade lastångare. Ill. 183 s. Liber 1981. Pris: ca 130:– ISBN 91-38-05612-7

Otaliga böcker har skrivits om de stora segelfartygens epok. Relativt få om de mindre glamorösa motorfartygen. John E Perssons bok om de svenska koldadade lastångarna är därför välkommen. Kunnigt skildras dessa fartygs historia, tekniska utveckling vad gäller fartyg och maskiner, besättningens arbetsrutiner och livet ombord. Rikt illustrerad med foton och författarens teckningar, berättar boken om den stora betydelse dessa människor och fartyg hade för Sveriges industriella utveckling och försörjning, inte minst under två världskrig.

Många enskilda fartygs historia berättas, bl a s/s Monikas, där Harry Martinson en gång varit på mönstrad och som lämnat stoff till romanen "Resor utan mål". Positivt är att författaren inte väjer för att ingående penetrera de viktiga maskintekniska utvecklingsfaser, som bidrog till sjöfartens expansion.

Jan Jensen

Leif G W Persson. HOROR, HALLICKAR & TORSKAR – en bok om prostitutionen i Sverige. 236 s. Norstedts 1981. Pris: ca 66:–

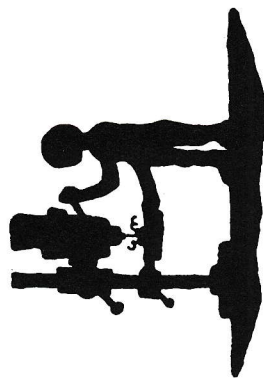
ISBN 91-1-814091-2

Tyngdpunkten i "Horor, hallickar & torsk" ligger i beskrivningen av prostitutionens former, marknadsparter, omfattning och ekonomi. Härda fakta som alltför ofta saknats, om de ens efterfrågats, rörande förhållanden som säkerligen ej sällan överdrivits i debatten. Att vetenskapligt undersöka ett problem såsom här är sannerligen att komma en bra bit på väg mot lösningen.

I en spännande och lättläst framställning visas således att det är ganska enkelt att i vart fall kraftigt reducera prostitutionen, vilket to m är vad som sker i dag. På fem år har prostitutionen åtminstone halverats.

I en argumenterande analys av prostitutionens orsaker och motåtgärder, med redovisning av hur faktorer i samhällsekonomi, ideologi och lagstiftning samspelar med individernas förutsättningar, frilägger författaren avslutningsvis ett tvärsnitt genom det svenska samhället.

Ingemar Folke

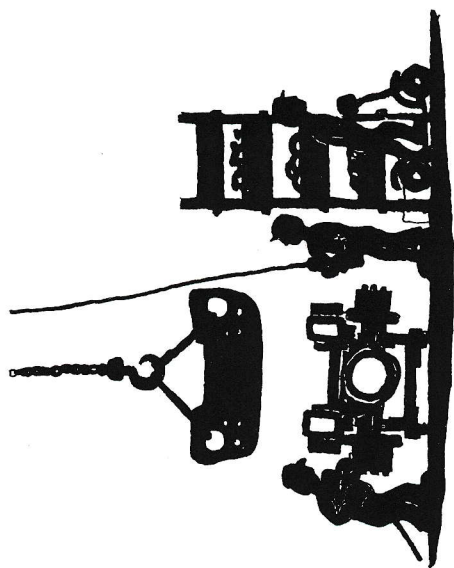
Arne Borg, Folke Elwien, Michael Frühling, Lars Grönwall, Rita Liljeström, Sven-Axel Månsson, Anders Nelin, Hanna Olsson, Tage Sjöberg. PROSTITUTION – Beskrivning, Analys, Förslag till åtgärder. 656 s. Liber 1981. Pris: ca 135:–

ISBN 91-38-05919-3

I två långa kapitel "explorativ analys" om könsroller och sexualitet samt "det kärlekslösa patriarkatet" avser Borg et al avslöja de yttersta grundvalarna för prostitutionen i vår kultur. Borg et al var sakkunniga i prostitutionsutredningen. Deras faktaunderlag är det samma som i Perssons "Horor, hallickar & torsk". Vad som mest skiljer böckerna är analysen av orsakerna.

Om analysens riktighet skall framgå av förslagen till åtgärder, så verkar den inte överväldigande. Dess samhälleliga funktion tycks snarare vara att göra upp med sexliberalismen på dess egna villkor och på dess eget språk. Vilket nog också kan vara bra.

Ingemar Folke

John Reed. MEXIKO I UPPROR och andra reportage. Övers. Hans O Sjöström. Efterord Jan Stolpe. 222 s. Norstedts 1981. Pris: ca 70:–

ISBN 91-1-811052-5

Den svenska journalistikåren saknar reportrar av Reeds kapacitet, vilket alla utom möjligen Säpochefen bör beklaga. Mästaren från Oregon dog redan trettio år gammal, men hann ändå genomlysa flera av tidens dramer. Reportagen från Petrograd och ryska revolutionen är klassiker.

Texterna i Norstedts urvalsvolymer – skrivna för mer än sextio år sedan – tål fortfarande en kritisk granskning. Jag läser dem efter att ha ögnat igenom Expressen, där den semestrande utrikesexperten vänder ryggen åt jordens oroshärdar och publicerar personliga fyndproblem. Den sortens journalistik ägnade sig aldrig Reed åt. Han tog heller inte semester utan sökte ständigt upp världens brännpunkter, varifrån det sen kom rapporter som tvingade läsarna till egna ställningstaganden.

Man önskar att Reeds reportage kom under näsan på dagens lata journalister. Aktiva journalister läser honom sedan länge.

Jan Fogelbäck

Anatolij Rybakov. DEN TUNGA SANDEN. Övers. Marie-Anne Sandel. 383 s. Brombergs 1980. Pris: ca 98:–

ISBN 91-7608-023-4

"Den tunga sanden" är en till formen ganska banal och tröttsam släktkrönika. Skådeplatsen är en rysk-indisk stad i Ukraina. De stora sociala omvälvningarna med revolutionen, inbördeskriget och det socialistiska uppbygget finns bara med i periferin, istället är det olika personers medfödda karaktärsdrag som har en framträdande roll.

Det som gör boken läsvärd och unik är de sista 130 sidorna, som rör tiden för den nazityska ockupationen av Sovjet. Eftersom befolkningen huvudsakligen var judisk infogades invånarna snabbt i utrotningsprogrammet. Motståndskampen bedrivs under ytterst svåra förhållanden och med svåra förluster. Men när valet är att antingen göra motstånd och dö eller slaktas, så blir valet inte svårt.

Trots att mycket finns skrivet om nazisternas grymheter, tillför Rybakov ny kunskap och en ny dimension.

Seppo Simmaa

Jean-Paul Sartre. SJÄLVPORTRÄTT. Övers. Peter Ölund. 155 s. Korpen 1980. Pris ca: 55:–

ISBN 91-7374-003-9

Jean-Paul Sartre blir viktigare ju mer man läser honom. Några nötta, magasinerade exemplar finns fortfarande tillgängliga på våra bibliotek.

Sartre dog den 15 april 1980; dödsrunorna bejakade "samvetet Sartre" men förnekade filosofen. Emellertid: redan nu finns tillräck-

Hans Scherfig. SKORPIONEN, en roman från det kalla krigets tid. Övers. Ann-Mari Seeberg. 244 s. Alba 1981. Pris: ca 84:–

ISBN 91-7458-406-5

"Det sägs att man inte ska sjunga på fastande mage, för då kommer man att gråta före kvällen." Men lektor Karelius sjunger då han en tidig söndagsmorgon cyklar för att köpa färskt bröd och alla dagens tidningar. Han häktas, förs till Yarden och hålls fängslad ett år.

ligt utgivet på svenska för att man skall kunna skönja konturerna till hans filosofi.

Hans kritik mot stelnad marxism är mer betydelsefull än den nuvarande vägen av anti-marxism. Han söker upprätta en individ med moraliskt ansvar för den egna tillvaron.

Sartres "Självporträtt" ökar lättillgängligt vår kännedom om den sene Sartre. Individens samhället – kärleken – vänskapen och döden behandlas i en personlig intervju från 1975. Ett samtal mellan honom och Simone de Beauvoir ringar in deras syn på kvinnofrågan. Och sist men inte minst: Helt kort får vi glimtarna från hans viktiga Flaubert-studie.

Lars Andrée

Yarden inryms i samma underbara maktbyggnad som finns i Scherfigs roman "Frydenholm", men nu är det efter andra världskriget. Hela det skikt av småtjuvar och hallickar, som svingat sig upp och blivit makt, är nu USA-influerade. I "Frydenholm" festade man på den tyska ambassaden; nu dricker man på den amerikanska.

Samma tempo, samma satir, samma sätt att med svepande generaliseringar karaktärisera folk, men ändå, trovärdigheten minskar. Är vår inställning till okkupationstidens misär så mycket mindre nyanserad än den vi har av kalla krigets yttersta dagar.

Lena Andersson

E F Schumacher. DET GODA ARBETET. För en ändamålsenlig teknologi med mänskliga mått. Övers. Jan Järnebrand. 230 s. Prisma 1981. Pris: ca 84:–

ISBN 91-518-1358-0

E F Schumacher kan säkert sägas vara en profet för den rörelse av nolltillväxtanhängare som växt fram under sjuttiotalet. Han har väl mest blivit känd genom sin propaganda för en "intermediär teknologi" och för sin bok "Small is beautiful", (Litet är vackert) "Det goda arbetet" består av ett antal föreläsningar men man finner inget nytt utöver vad som redan sagts i författarens tidigare volymer. Som all välskriven civilisationskritik är också Schumachers underhållande med träffande ironier. Mycket som sägs om intermediär teknologi måste tas på allvar. Men resultatet blir ändå en utopi som, om den förverkligades, skulle bli än vanskinnigare än den existerande världen. En lärjunge har skrivit ett slutpekorat på 60 sidor. En följetong för Grönköpings Veckoblad?

Svante Svensson

Torgny T Segerstedt (red). POLITIKENS SEGER OCH KRIS. 174 s. Ratio, 1981. Pris: ca 57:–

ISBN 91-7568-006-8

Ratio arrangerar seminarier, betalda av Näringslivets fond, om aktuella samhällsproblem. "Politikens seger och kris" utgör bidrag till ett seminarium 1980. Resultatet har blivit ett osammanhängande potpurri av borgerliga betraktelser över den politiska situationen i landet och vad den betyder för främst näringslivet. Udden är riktad mot den offentliga sektorns expansion och mot förordningar som sägs hämma initiativförmåga och nytänkande. Någon bärande tanke i övrigt saknar denna borgerliga gnällbok.

Visst finns ett och annat att säga om svällande byråkrati, om ineffektivitet i offentlig verksamhet, men hur dessa debatterar kunnat und-

gå att med ett ord nämna hur snart sagt livets alla skeden (vårt sexualliv, uppfödningen av våra barn, vår död etc) alltmer styrs av kommersiella krafter och andra kapitalismens avarter, är en gåta. Boken går oförmärkt förbi.

Christer Sundström

Fredrik Silverstolpe. EN HOMOSEXUELL ARBETARES MEMOARER. Järnbruksarbetaren Eric Thorsell berättar. Efterord Hans Nestius. 213 s. Barrikaden 1981. Pris: ca 66:–

ISBN 91-85328-76-6

Visste ni att enligt Kinseyrapporten är homosexualitet i medelklassen, näst vanligast i arbetarklassen och minst vanlig i överklassen? Att homosexualitet var förbjuden i Sverige ända till år 1944? Att vi på 1950-talet upplevde en McCarthyism, dvs hetsjakt, nästan lika god som Amerikas egen? Den nämligen mot homosexuella i svallvågen efter Hajby-resp Kejneaffären.

Om de homosexuellas problem har den nyligen bortgångne Eric Thorsell berättat för grafikern Fredrik Silverstolpe, som sammanställt det hela i bokform.

Det är en tankeväckande läsning. Bl a ligger det faktiskt nära till hands att ifrågasätta författaren Vilhelm Mobergs omdöme och omvärdera hans engagemang i just Kejneaffären!

Boken är rappt skriven och försedd med ett flertal foton.

Birger Andersson

Dag Solstad. KRIG 1940. Övers. Jan Stolpe. 244 s. Norstedts 1981. Pris: ca 73:–

ISBN 91-1-811121-1

Den kanske främste av de nya norska författarna, Dag Solstad, har skrivit en romantrilogi om Norge och den tyska ockupationen under andra världskriget. Den första delen anmäldes i Förr och Nu 1979:3. Det är en fördel att läsa böckerna i ordningsföljd.

Med resonerande, men samtidigt levande prosa skildras ockupationstiden i del två, "Krig 1940". Genom kollektivromanens flera huvudpersoner åskådliggörs tidens stämningar; desperation och uppgivenhet men också seg motståndvilja och nationalkänsla i god mening. Solstad pekar på viktiga frågor, lika aktuella idag som då, och visar på det halvhjärtade försvaret av Norge samt reaktionerna på ockupationen inom olika delar av arbetarrörelsen och borgerligheten.

"Krig 1940" är en både spännande och viktiga bok.

Staffan Glassel

August Strindberg. I BERNADOTTES LAND. III. Förord och kommentarer Ger-mund Michanek. Översättning från franska Sven Stolpe. 152 s. Brombergs 1981. Pris: ca 71:–

ISBN 91-7608-049-8

En fras från radion ekar i mitt minne: "Man kan säga att liket släppt en liten festförmålig smygfris mitt i högtidligheterna." Så karaktäriserade Jan Myrdal Strindbergs bok "I Bernadottes land".

Michaneks idoga rotande bland gamla papper gav några ofullständiga franska manuskript vilka han lämnade till Sven Stolpe (!) för översättning.

Så nu finns en härligt plumper bok som i bild och text ger oss Sverige då som nu: "Svenska akademien, som instiftades av Gustaf III i slutet av förra seklet, är en löjlig institution, sammanfattad av aderton vänner som själva rekryterades kretsen."

Följdriktigt smygs nu Nationalutgåvan ut på marknaden och görs otilgänglig; på det att ingen fullständig samling skall finnas om tjugo år.

Lars André

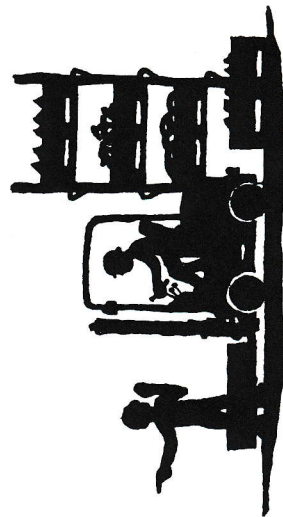
Lasse Strömstedt. GÅ I FÄNGELSE! Mitt liv del I. 238 s. Hammarström & Åberg 1981. Pris: ca 80:–

ISBN 91-7638-015-7

"Gå i fängelse!" första delen i en planerad självbiografisk trilogi, handlar om arbetar-grabben som vuxit upp i Brynäs. Han börjar stjäla som 14-åring, hamnar så småningom på ungdomsvårdskola, rymmer, begår allt grövre brott och får sitt första fängelsestraff vid 17 års ålder.

Strömstedt understryker de goda hemförhållanden som rådde under hans uppväxt och avvisar alla lättvindiga psykologiska förklaringar till ungdomskriminalitet. Tyvärr kan han inte själv prestera någon bättre förklaring än "det blev bara så". Han har betydligt lättare att analysera ungdomsvården och har mycket skickligt beskrivit två helt olika ungdomsvårdsanstalter, deras uppfostringsmetoder och kamratliv.

Barbro Sjöström

Carl Henrik Svenstedt. SMEN. Bilder ur gårdssmeden Werner Gustafssons arbetsamma, nyktra och eldfångda liv. III. 73 s. Ordfront 1981. Pris: ca 52:–

ISBN 91-7324-143-1

"Smen" bygger på samtal mellan gårdssmeden Werner Gustafsson och författaren och filmaren Carl Henrik Svenstedt. Det är en berättelse om "smens" liv och arbete. Med utgångspunkt i samtalen gör författaren också några intressanta reflexioner om folkets kultur, teknik mm.

Svenstedt har gjort en intervjubok som är något mer än samtalsböckerna som kom ut för några år sedan. "Smen" är inte lika renlärig som tidigare intervjuobjekt. Han är mycket färgsprakande.

Boken har en snygg typografi och ett behändigt format. Den är illustrerad med fotografier.

Hans-Magnus Meincke

Carl-Herman Tillhagen. JÄRNET OCH MÄNNISKORNA. Verklighet och vidskeplighet. 302 s. LT 1981. Pris: ca 145:–

ISBN 91-36-01586-5

I detta gedigna stycke svensk järnhistoria ligger tonvikten på arbetarna. Det är med djup beundran etnologen Tillhagen har följt gruvornas, hyttornas och hamnarnas folk. Få torde ha byggt välstånd med hårdare och farligare arbete än dessa som hårdade ut ända till dess tekniken befriade från omänskligt slit.

Deras vyer var begränsade. Jämsides med kvalificerat yrkeskunnande frodades vidskepelse. Denna kunde dock rymma livsviktiga budskap. Så t.ex. föreställningarna om gruvrådet, som begärde ordning och tystnad i det riskabla arbetet (en jordbunden föregångerska till arbetarskyddsstyrelsen, således).

Här ligger mängder av kunskap lättillgänglig för envar. Prisvärd fyndgruva!

Siwe Raadik

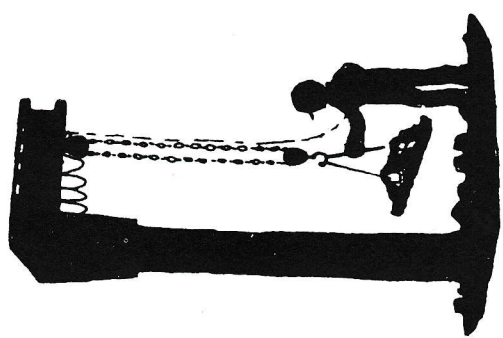
Mario Vargas Llosa. TANT JULIA OCH FÖRFATTAREN. Övers. Jens Nordenhök. 322 s. Norstedts Panter 1981. Pris: ca 88:–

ISBN 91-1-801851-3

Den världsberömda peruana berättar här självbiografiskt från femtiotalets Lima. Mario arbetar som lokalradioredaktör, förläskar sig i den fjorton år äldre tant Julia och möter bolivianen Pedro Camacho – en bisarr person som producerar följetongsdramer i massupplaga.

Referatet kan låta spinkigt, men ingenting är spinkigt i latinamerikansk prosa. Llosa vill ha aktiva läsare. Och det krävs verkligen energi och tålmod när de till synes ogenomträngliga ordmassorna möter en på varje ny sida. Författaren har tydligen aldrig lärt sig att lyssna till tystnaden, men annars har han lärt sig det mesta. "Tant Julia och författaren" är ett fascinerande och något tungfotat mästerverk. Den som satsar hårt har utsikter att bli rikligt belönad.

Jan Fogelbäck

Anna Westberg. BROR MIN OCH JAG och andra noveller. Ill. Johan Lagergård. 118 s. Ordfront 1981. Pris: ca 62:–

ISBN 91-7324-141-5

Anna Westberg skildrar människor som förlorat sin trygghet och söker en ny: nya levnads-
mönster blir chockartade. I titelnovellen, om
två bröder i glesbygd med trygghet i varandra
och i det invanda, skapas ett uppbrott genom
att den ene lockas av en modern, glamoriserad
livsform. I Bekantskapsannonsen möter en fa-
milj som flyttat från landsorten och naturen en
kärlekslös ensamhet utan lösningar. I Resan
med José möts en midsommarafon en övergi-
ven trebarnsmor och en turistande spanjor:
missförstånd och kontaktlöshet.

Anna Westbergs språk är precist: varje ord
är genomtänkt: en annan mästare i det lilla, en
annan ensamhetens novellist – Sigfrid Lind-
ström – faller mig i tankarna. Personerna är få:
alla är huvudpersoner och skildras inifrån. I
slutet lever personerna i samma situation som
i början: försöken till förändring misslyck-
ades.

Åke Lindgren

Eric Åkerlund. BRANDVAKT. Roman. 180
s. Bonniers 1981. Pris: ca 69:–

ISBN 91-0-045130-4

Man hoppas här få veta något om skogsbrän-
der, om sot, brandrök, föröddas marker, om
ordknappa norrlänningars nattliga samtal.
Det är bara pärmens vackert bruntonade doku-
mentärfotografi som förlöder en. Historien är
tunn, saknar all ekonomisk eller social grund-
syn, utger sig bitvis vara en slags detektivhis-
toria, bitvis en kärlekshistoria, men når aldrig
sin upplösning utmed någondana spåret. Med
viss skicklighet tvingar författaren läsaren att
ligga steget före huvudpersonen själv i insikt

om hans räddhågade isolering, självupptagen-
het och -dramatisering, men han blir aldrig
riktigt trovärdig.

Bipersonerna får aldrig liv, vare sig i hand-
ling eller repliker och stilen är pratig och kli-
chéartad.

Hans Berg

